

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

ANAYASAL DEMOKRASİLERDE SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ
NİTELİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN
Didem ERDOĞAN
Y1212.230003

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Enver BOZKURT

İstanbul-2014

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

ANAYASAL DEMOKRASİLERDE SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ
NİTELİĞİ

Yüksek Lisans Tezi

HAZIRLAYAN
Didem ERDOĞAN
Y1212.230003

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Enver BOZKURT

İstanbul-2014

T.C.
İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans Tez Onay Belgesi

Enstitümüz Kamu Hukuku Ana Bilim Dalı Kamu Hukuku Yüksek Lisans (MEB) Programı **Y1212.230003** numaralı öğrencisi **DİDEM ERDOĞAN**'nın "ANAYASAL DEMOKRASİLERDE SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 18.12.2014 tarih ve 2014/31 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından **oybirliği** ile Tezli Yüksek Lisans tezi olarak **kabul**... edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi :31/12/2014

1)Tez Danışmanı: Prof. Dr. Enver BOZKURT

2) Jüri Üyesi : Doç. Dr. Kasım KARAGÖZ

3) Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Nuri ERDEM

Not: Öğrencinin Tez savunmasında **Başarılı** olması halinde bu form **imzalanacaktır**. Aksi halde geçersizdir.

ÖN SÖZ

Bu çalışma günümüzde hukuki nitelikleri sıkça tartışılan siyasi partilere ilişkin, anayasalarda ve diğer mevzuatta yer alan hükümlerin değerlendirilmesi ve siyasi partilerin bir kamu hukuku veya özel hukuk tüzel kişisi ya da sui generis kuruluş olup olmadığının tespiti amacıyla hazırlanmıştır.

Teşekkürlerimi sunmadan önce minnetin de ötesinde hayatım boyunca her zaman yanımda olan ve her türlü kahrımı çeken kıymetli annem Derya ERDOĞAN'a, sevgili babam Yaşar ERDOĞAN'a, kardeşlerim Boğaç ERDOĞAN ve Oğuzhan ERDOĞAN ile manevi kardeşim Ferdi ELMAS'a ve sonsuz sevgiyi ve teşekkürü bir borç bilirim.

Çalışmamı gerçekleştirdiğim süreç boyunca desteğini ve yardımlarını hiçbir zaman esirgemeyen ilminden feyzaldığım kıymetli hocam, İstanbul Aydın Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dekanı sayın Prof. Dr. Enver BOZKURT'a, araştırma konumun belirlenmesinde büyük emeği olan ve bana çalışma gücü kazandıran sayın hocam Doç. Dr. Murat YANIK'a, çalışma hayatına başladığım günden bu yana destekleri ve teşvikleriyle bana yeni bir ufuk açan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Kasım KARAGÖZ'e, araştırma gücüme sonsuz destek veren sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Nuri ERDEM'e minnetlerimi sunuyorum.

Didem ERDOĞAN

İstanbul, Aralık 2014

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER.....	ii
KISALTMALAR	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE SİYASİ PARTİ KAVRAMI

1.1. SİYASİ PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI	4
1.1.1. Genel Olarak.....	4
1.1.2. Anayasal Demokrasilerde Siyasi Partilerin Gelişimi	7
1.1.3. Ülkemizde Siyasi Partilerin Gelişimi	9
1.1.3.1. Osmanlı Dönemi	9
1.1.3.2. Cumhuriyet Dönemi	10
1.1.3.2.1. Tek Parti Dönemi.....	10
1.1.3.2.2. Çok Partili Dönem	11
1.1.3.2.2.1. 1945-1961 Dönemi.....	11
1.1.3.2.2.2. 1961 Anayasası Dönemi	12
1.1.3.2.2.3. 1982 Anayasası Dönemi	13
1.2. SİYASİ PARTİ KAVRAMI	13
1.2.1. Kavram Olarak	13
1.2.2. Siyasi Parti Tanımı	16
1.2.2.1. Doktrinde.....	17
1.2.2.2. Mevzuatta.....	21
1.2.2.2.1. Türk Hukuku'nda	21
1.2.2.2.2. Karşılaştırmalı Hukukta	22
1.2.3. Siyasi Partilerin İşlevleri	23
1.2.3.1. İktidarı Ele Geçirme veya Koalisyon ya da Muhalefette Olma Durumuna Göre Yönetme ve Denetleme İşlevi.....	24
1.2.3.2. Siyasi Devşirme İşlevi	24
1.2.3.3. Etkileşim ve İletişim İşlevi.....	25

1.2.3.4. Düşünce, Eğilim ve Menfaatlerin Birleştirilerek Kanalize Edilmesi İşlevi.....	25
1.2.3.5. Siyasi Sosyalleşme, Siyasi Kültürü Geliştirme ve Eğitim İşlevi.....	26
1.2.4. Siyasi Partilerin Yapısal Nitelikleri	26
1.2.4.1. Yapılarına Göre	26
1.2.4.1.1. Kadro Partileri	27
1.2.4.1.2. Kitle (Yığın) Partileri	27
1.2.4.1.3. Karma Partiler	27
1.2.4.2. İşlevlerine Göre Siyasi Partiler	28
1.2.4.2.1. Bireysel Temsil Partileri.....	28
1.2.4.2.2. Sosyal Bütünleşme Partileri	28
1.2.4.2.2.1. Demokratik Bütünleşme Partileri	29
1.2.4.2.2.2. Totaliter Bütünleşme Partileri.....	29
1.2.4.3. Disiplinli Olup Olmamalarına Göre	29
1.2.4.3.1. Disiplinli Partiler.....	30
1.2.4.3.2. Serbest Partiler	30
1.2.4.4. Türdeş Olup Olmamalarına Göre	30
1.2.4.4.1. Türdeş Partiler.....	31
1.2.4.4.2. Türdeş Olmayan Partiler	31
1.2.5. Siyasi Parti Sistemleri	31
1.2.5.1. Yarışmacı Sistemler	31
1.2.5.1.1. Çok Partili Sistemler	32
1.2.5.1.1.1. İlimli Çok Partili Sistemler.....	32
1.2.5.1.1.2. Aşırı Çok Partili Sistemler.....	32
1.2.5.1.2. İki Partili Sistemler	33
1.2.5.1.2.1. Saf İki Partili Sistem	33
1.2.5.1.2.2. Destekli İki Partili Sistem	33
1.2.5.2. Yarışmacı Olmayan Sistemler (Tek Parti Sistemi)	34
1.2.5.2.1. Gerçek Olmayan Tek Parti Sistemi (Bir Partinin Üstünlüğü, Karmaşık Tek Parti) Sistemi	34
1.2.5.2.1.1. Üstün (Hâkim) Parti Sistemi.....	34

1.2.5.2.1.2. Hegemonyacı Parti Sistemi	35
1.2.5.2.2. Gerçek Tek Parti Sistemleri.....	35
1.2.5.2.2.1. Otoriter (Pragmatik) Tek Parti.....	35
1.2.5.2.2.2. Totaliter Tek Parti	36

İKİNCİ BÖLÜM

ANAYASAL DEMOKRASİLERDE SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ

2.1. GENEL OLARAK.....	37
2.2. SİYASİ PARTİLER VE DEMOKRASİ	37
2.2.1. Siyasi Partiler ve Demokrasi İlişkisi.....	38
2.2.2. Siyasi Partiler ve Temsili Demokrasi Kurumları Arasındaki İlişki.....	40
2.2.2.1. Siyasi Partilerin Temsili Demokrasi Kurumları Üzerindeki Etkileri.....	40
2.2.2.2. Siyasi Partileri Temsili Demokrasi Kurumlarından Ayıran Özellikler.....	43
2.3. SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ.....	44
2.3.1. Türk Hukuku'nda Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	45
2.3.2. Karşılaştırmalı Hukukta Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	48
2.3.2.1. İtalya 'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	48
2.3.2.2. Almanya'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	49
2.3.2.3. Fransa'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	52
2.3.2.4. Yunanistan'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	53
2.3.2.5. Portekiz'de Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	54
2.3.2.6. İspanya'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	55
2.3.2.7. Avusturya'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	56
2.4. SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER....	57
2.4.1. Kamu Hukuku Görüşü.....	57
2.4.2. Özel Hukuk Görüşü.....	62
2.4.3. Uzlaşmacı Görüş.....	64
2.5. ANAYASAL VE YASAL TEMELDE SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ.....	66

2.5.1. Anayasal Temelde Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	66
2.5.2. Yasal Temelde Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği	69
2.6. GENEL DEĞERLENDİRME	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINDA SİYASİ PARTİLER

3.1. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINDA SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ.....	74
3.1.1. Anayasa Mahkemesi Kararlarından Örnekler	74
3.1.1.1. Türkiye İşçi Partisi İptal Davası	74
3.1.1.1.1. İptal Davasının Konusu	74
3.1.1.1.2. Davacı Türkiye İşçi Partisinin İptal İsteminin Gerekçeleri.....	74
3.1.1.1.3. Anayasa Mahkemesi'nin Esas İncelemesi ve Sonuç Kararı.....	75
3.1.1.2. Birlik Partisi İptal Davası.....	81
3.1.1.2.1. İptal Davasının Konusu	81
3.1.1.2.2. Davacı Birlik Partisi'nin İptal İsteminin Gerekçeleri.....	81
3.1.1.2.3. Anayasa Mahkemesi'nin Esas İncelemesi ve Sonuç Kararı....	83
3.1.1.3. Sosyaldemokrat Halkçı Partinin 1. İptal Davası.....	87
3.1.1.3.1. İptal Davasının Konusu	87
3.1.1.3.2. Davacı Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin İptal İsteminin Gerekçeleri.....	89
3.1.1.3.3. Anayasa Mahkemesi'nin Esas İncelemesi ve Sonuç Kararı.....	89
3.1.1.4. Sosyaldemokrat Halkçı Parti 2. İptal Davası.....	93
3.1.1.4.1. İptal Davasının Konusu.....	93
3.1.1.4.2. Davacı Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin İptal İsteminin Gerekçeleri.....	93

3.1.1.4.3. Anayasa Mahkemesi'nin Esas İncelemesi ve Sonuç Kararı.....	95
SONUÇ	98
KAYNAKÇA	101
ÖZET	105
ABSTRACT	106

KISALTMALAR

AMK.	: Anayasa Mahkemesi Kararı
AMKD.	: Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi
ANAP	: Anavatan Partisi
Any.	: Anayasa
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DMTD.	: Danışma Meclisi Tutanak Dergisi
Dpn.	: Dipnot
E.	: Esas
HP	: Halkçı Parti
İBD.	: İstanbul Barosu Dergisi
İÜHFM.	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
İÜSBE.	: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Krş.	: Karşılaştırınız
K.T.	: Karar Tarihi
m.	: Madde
MDP	: Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	: Milli Güvenlik Konseyi
MÜHF	: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
R.G.	: Resmi Gazete
s.	: Sayfa
S.K.	: Sayılı Kanun
SPK.	: Siyasi Partiler Kanunu
T.	: Tarih
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
T.K.	: Tarihli Karar

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve devamı
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu
Y.	:Yayınevi

GİRİŞ

Siyasi partiler demokrasiyi yaşatan ve kalıcı kılan kuruluşlardır. Siyasi partiler ister iktidarda ister muhalefette olsunlar her zaman siyasi iktidarı ele geçirerek parti programlarını uygulamayı amaç edinmektedirler. Siyasi partilerin hukuki düzenlemelere konu olduktan sonra nasıl bir hukuki statü kazandıkları ve özellikle ülkemiz açısından siyasi partilerin, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası'nda da "demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları" olarak kabul edilmeleri ve kapatılmalarının Anayasa Mahkemesi (AYM)'ne bırakılması, bu kuruluşların hukuksal niteliklerinin belirlenmesinin zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Bu tartışma, ülkemizde hukuki bir sorun olarak 1971 yılında siyasi partilere devlet tarafından maddi yardım yapılmasına ilişkin düzenlemenin, Anayasa'ya aykırılığının iddia edilmesi ile ortaya çıkmıştır. Yapılacak maddi yardımın devlet hazinesinden karşılanacak olması ve hiç de azımsanmayacak düzeyde olan bu maddi yardımlarla siyasi partilerin seçmenleri etkileme hususunda daha güçlü hale gelmesi suni ve eşit olmayan bir yol olarak görülmüş ve devamlı eleřtirilmiřtir¹.

Günümüzün gittikçe kalabalıklaşan dünyasında doğrudan demokrasinin uygulanmasının, düzenlenecek konuların fazla olması, nüfus faktörü gibi nedenlerle fiilen mümkün olmaması sonucu, temsili demokrasinin zorunlu bir biçimde ortaya çıkmasıyla birlikte siyasi partiler, demokratik rejimlerde önemli bir konuma sahip olmuşlardır.

Siyasi partiler bir ülkede siyasi iradenin oluşumuna ve gelişimine yön veren başlıca unsurlardır. İşte bu nedenle demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez unsuru olarak ifade edilen siyasi partiler, günümüzde siyasal katılım, karar alma sürecini etkileme ve siyasi iktidarı kullanmada vazgeçilmez bir rol ve ağırlığa sahip olmuşlardır.

Toplumsal yapı, kendini koruyacak siyasi kurumları ve mekanizmaları sürekli bir biçimde geliştirmektedir. Devletin yönü, günümüz ağdaş demokrasilerinde siyasi partilerin açık mücadelesi ile tayin edilmektedir.

¹ 1ye Mustafa şAHİN'in bu görüşleri destekleyen karşı oy yazısı için bkz. AYM, E. 1988/39, K. 1989/29, K.T. 06.07.1989, s. 16-19.

Devletin yönünü tayin eden siyasi iradenin, çatışan bütün çıkarları ve sınıfları kaynaştıracak biçimde oluşması, siyasi partiler aracılığıyla sağlanmaktadır. Siyasi partiler olmaksızın çağdaş demokrasinin yaşamasına ve işlemesine imkân yoktur.

Demokratikleşmenin dünyanın büyük bir kısmını etkisi altına aldığı günümüzde, çağdaş demokrasinin zorunlu unsuru olan siyasi partiler en önemli örgütler haline gelmişlerdir. Bu görüş ve düşüncelerden hareketle, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanımlanan siyasi partilerin anayasal demokrasilerdeki hukuki niteliklerinin inceleneceği bu çalışmada partilerin tanımı, tarihçesi, unsurları, türleri ve nitelikleri açıklandıktan sonra bu alanın hukuki sınırları ele alınacaktır. Bu noktada, birtakım anayasal demokrasilerdeki anayasalarda ve siyasi parti kanunlarında yer alan hükümleri incelemek kaçınılmaz olmaktadır.

Araştırma konumuz üç bölümde ele alınmıştır.

Birinci bölümde, siyasi partilerin tarihsel gelişimi ve ortaya çıkış sürecinde siyasi gerçeklik olarak hukuk düzeninde ne şekilde yerini aldığı, siyasi parti kavramının ve tanımının yapılmasında aranan kriterlerin neler olduğu, siyasi partilerin işlevlerinin neleri kapsadığı ve bunun neticesinde siyasi partilerin unsurlarının nelerden ibaret olduğu ile siyasi parti türleri incelenecektir. Siyasi parti türleri, yapılarına göre, işlevlerine göre, disiplinli ve türdeş olup olmamalarına göre dört kısımda incelenecek olup, bunların alt ayrımlarına da yer verilmeye çalışılacaktır. Böylece birinci bölüm içinde, siyasi parti dediğimiz tarihin, sosyolojinin ve aynı zamanda hukukun konusu olan kurum açıklanmaya ve kavranmaya çalışılmış olacaktır.

İkinci bölümde, siyasi partilerin demokrasi ile ilişkisi ve temsili demokrasi kurumları üzerindeki etkileri ve temsili demokrasi ile olan benzerlik ve farklılıklarına değinilecektir. Daha sonra, Türk hukukunda ve karşılaştırmalı hukukta, anayasal ve yasal temelde siyasi partilerin hukuki düzenlemelere ne şekilde dahil edildiği konusu ele alınacak; devamında ise, Türk ve dünya doktrininde siyasi partilerin hukuki niteliği hakkındaki görüşler incelenerek konu açıklanmaya çalışılacaktır. Temel olarak, siyasi partilerin hukuki niteliği konusunda, kamu hukuku görüşü, özel hukuk görüşü ve

uzlaşmacı görüş olarak üç farklı nitelemeye yer verilen çalışmamızda bu görüşlerin dayanağı olan temel hususlara yer verilecek ve son olarak anayasal ve yasal temelde siyasi partilerin hukuki niteliği konusu açıklanarak konu aydınlatılmaya çalışılacaktır.

Daha sonra üçüncü bölümde ise, Türk Anayasa Mahkemesi'nin bu konudaki tutumu, Türkiye İşçi Partisinin 1968 yılında, Birlik Partisinin 1970 yılında, Sosyaldemokrat Halkçı Partinin 1987 ve 1988 yıllarında siyasi partilere devlet yardımı konusunda yapılan birtakım düzenlemelere karşı açtığı iptal davalarında vermiş olduğu kararlar çerçevesinde değerlendirilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİYASİ PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE SİYASİ PARTİ KAVRAMI

1.1. SİYASİ PARTİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI

1.1.1. Genel Olarak

Her demokratik kurumun bir geçmişi bulunduğu gibi siyasi partilerin de tarihin derinliklerine inen geçmişleri vardır. Bu nedenle, siyasi partilerin, gerek Batı dünyasındaki ve gerekse ülkemizdeki tarihsel gelişimleri ana hatları ile ortaya konmadan, günümüz dünyasında faaliyet gösteren siyasi partiler hakkında varılacak yargılar hep eksik kalacaktır. Neumann'ın, siyasi partilerin önemini vurgularken yaptığı “çağdaş siyasi yaşamın kanalları” benzetmesi de siyasi partilerin önemini vurgulayan dikkat çekici bir ifadedir².

Siyasi sistemleri anlamak için, siyasi partileri merkez kabul eden ünlü Fransız Siyaset bilimcisi Duverger'ye göre, “Klasik anayasa hukukunu bilen, fakat partilerin rolünü bilmeyen bir kimse, çağdaş siyasi rejimler hakkında yanlış bir fikir sahibidir; partilerin rolünü bilen, fakat klasik anayasa hukukunu bilmeyen bir kimse, çağdaş siyasi rejimler hakkında eksik, fakat doğru bir fikir sahibi olur”³. Kapani de politikaya bakış açısının odak noktasında siyasi partilerin yer aldığını; günümüzde artık partisiz rejimlere ancak bazı geleneksel toplumlarda rastlamanın mümkün olduğunu belirtmekle birlikte; siyasi partileri her türlü değer yargısının ötesinde, modern devletlerin salt olguları olarak kabul etmek gerektiğini; bir ülkedeki rejimin gerçek kriterini belirleyebilmek için, anayasal şekil ve kalıpların dışında, o ülkedeki parti sistemini, partilerin sayısını ve tiplerini, sosyal temellerini ve içyapılarını bilme zorunluluğunun bulunduğunu savunmuştur⁴.

Siyasi partilerin tarihi, ortak çıkarlara sahip insan gruplarının siyasi eylem toplulukları meydana getirmeleri neticesinde ortaya çıkan iktidar mücadelesinin tarihi kadar eskidir. Günümüz siyasi partilerinin atası sayabileceğimiz örgütler, burjuvazinin yasama meclislerine egemen olması ve monarşik iktidarı zayıflatıp onun yerini almasıyla birlikte 19. yüzyılda

² Sigmund Neumann, **Modern Political Parties**, Chicago, 1958, s. 1.

³ Maurice Duverger, **Siyasal Partiler: Modern Devlettteki Örgütleri ve Faaliyetleri**, Çev. Ergun Özbudun, Ankara, AÜHF Yayını, 1970, s. 370.

⁴ Münici Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 16. baskı, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004, s. 159-160.

ortaya çıkmışlardır. Başlangıçta parlamentolarda aynı eğilimdeki milletvekillerinin gruplaştıkları görülmekte ise de daha sonra, genellikle yalnız seçim zamanlarında faaliyet gösteren ve yerel eşrafın yönettiği bölgesel seçim örgütleri kurulmuştur. Belirli adayları desteklemek ve seçtirmek amacıyla faaliyette bulunan bu gevşek örgütler zamanla etki alanlarını genişleterek siyasi partileri meydana getirmişlerdir.

Tarih içindeki her gruplaşmanın siyasi sayılamayacağı aşikârdır. Fakat Tunaya, tarih içindeki çeşitli zümre ve sınıf hareketleri ile egemen sınıf içindeki çeşitli gruplaşmaları, İslam tarihindeki mezhep kavgalarını ve firkalaşma hareketlerini, bugünkü anlamda olmamakla beraber, parti olarak görmekte ve partilerin tarihçesi içinde incelemekte⁵ ise de tarihte görülen her türlü zümre ve sınıf hareketini, egemen sınıf içindeki çeşitli siyasi gruplaşmaları günümüzdeki anlamıyla parti saymak mümkün değildir; bunlar, aynı bilimsel kategori içinde toplanamayacak kadar farklı özellikler göstermektedir. Abadan'a göre ise, Batı demokrasilerinde siyasi partilerin doğuşuna, mahalli seviyede yer alan seçmenlerin bir çeşit örgütlenme içinde toplanma ihtiyacı sebep olmuştur⁶.

Liberal demokrasi, siyasi partileri, milletin temsilcisi olan milletvekillerinin kendi vicdanlarının sesiyle bağlı olarak karar verme özgürlüklerine engel olan kuruluşlar olarak gördüğünden, anayasalarda siyasi partilere yer verilmemesi gerektiğini savunmuştur. Siyasi partilerdeki gelişmeyi kavrayabilmek için toplumun temel yapısındaki değişimleri, devrimleri anlamak da oldukça önemlidir. Özellikle endüstri alanındaki gelişmeye bağlı olarak hızla değişen sınıf ilişkilerinin siyasi partilerdeki gelişmeye de damgasını vurduğunu söylemek mümkündür⁷. Bu oluşum içinde siyasi partiler, endüstri toplumunda çeşitli sınıfların siyasi örgütlenme ihtiyacına cevap veren kuruluşlar olarak gelişmişlerdir.

⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler: 1859-1952**, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1952, s. 3 vd.; **Siyasal Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 5. Basım, İstanbul, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, 1982, s. 255.

⁶ Nermin Abadan, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1966, s. 7.

⁷ Max Beer, **Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi**, çev. Galip Üstün, İstanbul, 1965, Hüsnütabiat Matbaası, s. 442.

Toplumların demokratikleşmesi sürecinde endüstri alanındaki gelişmelerden sonra esas itici gücü oluşturan işçi sınıfı, bu mücadele içinde siyasi etkisini arttırarak genel ve eşit oy hakkı yanında bazı ekonomik ve sosyal haklar da kazanmıştır. Toplumdaki değişimin ana temasını, eşitlik fikri teşkil etmektedir⁸. Bu gelişme içinde siyasi mücadele, belirli sınıf ve zümrelerin tekelinde olan bir faaliyetken, genel seçim sisteminin de kabul edilmesiyle iktidarı etkileme imkanına kavuşan geniş kitlelerin sorunu olmuş, toplumdaki bütün sınıflar arasında politikaya katılma konusunda hukuki planda bir eşitliğin sağlanması amacıyla, büyük kitlelerin siyasi partilerde örgütlenmesine yol açmıştır⁹. Siyasi düşüncenin ve iradenin oluşumuna katılan, hatta ona egemen olan kitle partileri, bütün ülkeyi kapsayan, en küçük yerleşim birimlerinden merkeze kadar geniş ve hiyerarşik bir örgüt haline gelmiştir. Bu şekilde ortaya çıkan yığın partilerinin gelişmesinde, sınıf çatışmasının yumuşatılması için alınan önlemlerin de etkisi olmuştur. Hızla endüstrileşme ve şehirleşmeye bağlı olarak gelişen işçi sınıfının mücadelesi karşısında devlet, toplumun ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarının karşılanması konusunda bazı ödevler yüklenmiş ve “sosyal devlet” yönünde gelişmiştir¹⁰.

Devletin ekonomik ve sosyal hayattaki öneminin artması, sosyal refah ve güvenlik isteyen geniş yığınların devlet kararlarıyla ilgilenmesi, devletin ekonomik ve sosyal hayattaki düzenleyici rolünü genişletmiştir. Bütün bu karşılıklı etkileşimler sonucunda, kişiyi, siyasi, ekonomik ve sosyal alanda yalnız başına bırakan ve siyasi partileri tanımayan aşırı bireyci liberal görüşe rağmen, siyasi partiler, demokrasinin temel unsurları özelliğini kazanmışlardır. Klasik demokrasinin ulaştığı bu aşamada siyasi partilerin varlığıyla toplumdaki sınıflar iktidar mücadelesine katılabilme imkanına kavuşmuşlardır. Siyasi partiler, toplumdaki çıkar çatışmalarını ve eğilimleri dile getirmenin yanında, programları, çeşitli propaganda ve eğitim araçlarıyla seçmen kitlelerini belirli siyasi görüşler çerçevesinde toplayarak kanalize

⁸ Doğu Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, 3. baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985, s. 26.

⁹ Perinçek, a.g.e., s. 25.

¹⁰ Perinçek, a.g.e., s. 27.

etmeye başlamışlardır. Siyasi partilerin klasik demokraside oynadıkları rol zamanla görüldüğü gibi son derece büyümüştür.

1.1.2. Anayasal Demokrasilerde Siyasi Partilerin Gelişimi

Siyasi partiler, demokratik siyasal hayatın bir parçası olarak modern demokrasilerin gelişmesiyle paralellik gösterip, ilerleme kaydederek; 19. yüzyılda kurumsallaşmıştır¹¹. Bu gelişme, siyasi partileri fiili durumlarından kurtararak, kendi hukuksal statülerine kavuşturmuştur¹². Daha önce de siyasi partiler, hukuk dışı olduğunu söylemek yanlış olur, fakat hukuksal statüye kavuşmadan önce siyasi partiler, dernek statüsü içinde ve kendilerine özgü, hukukları olmayan kurumlar olarak faaliyet göstermekteydi.

Modern demokrasi partiler dışında düşünülemez; çünkü siyasi partiler halkın siyasete katılımının araçları oldukları kadar çoğulcu siyasetin de temel unsuru ve güvencesidirler. Yani siyasi partiler ve demokrasi iç içe geçmiş kurumlardır ve biri olmadan diğeri eksik kalmaktadır.

Modern siyasi partilerin ilk ortaya çıktığı ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Bunun nedeni, bu ülkede oy hakkının diğer Batı ülkelerine göre daha önce yaygınlaşmış olmasıdır. Bu durum, demokrasinin bir unsuru olan oy hakkının siyasi partilerin doğuşunda arz ettiği önemi belirtmek açısından en önemli örnek olarak gösterilebilir.

Siyasi gerçeklik alanında liberal demokrasinin geride bırakılmış olmasına ve liberal anlayışın tersine, siyasi mücadelenin bireyler arasında olmaktan çok, siyasi hareket ve faaliyet birlikleri olan partiler arasında cereyan etmesine rağmen, pozitif hukuk bu gelişmeyi çok geriden izlemiştir. Siyasi partiler başlangıçta hukuk çerçevesi içine alınmamışlar ve derneklerle aynı hukuki düzene tabi olmuşlardır. Liberal demokrasi anlayışı hukuk üzerindeki egemenliğini uzun zaman devam ettirmiş, demokrasinin işleyişinin zorunlu unsurları olan siyasi partiler hakkında anayasalara hiçbir hüküm konmamıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, liberal düşüncenin, siyasi

¹¹ Hüseyin Özcan, Murat Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, 2. baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2011, s. 12.

¹² Özcan, Yanık, a.g.e., s. 17.

partileri, milletin bütününü temsil eden milletvekillerinin kendi vicdanlarına dayanarak karar verme hürriyetlerini sınırlayan kuruluşlar olarak görmesi sebebiyledir ki, siyasi partilerin hukuki metinlere ve anayasalara alınması konusundaki kuşku ve tereddütler bir süre daha devam etmiştir. Tunaya, liberal demokrasinin siyasi partileri tanımamasını, “liberal devletin başını kuma gömmesi” şeklinde bir benzetmeyle açıklamıştır¹³.

Liberal görüş tam anlamıyla sınırsız bir düşünce hürriyetini, demokrasinin temel unsurlarından biri olarak kabul etmiştir. Düşüncelerin açıklanmasının veya siyasi partiler halinde örgütlenmenin kayıtlanması, liberal devlet esaslarının ağır bir şekilde zedelenmesi olarak görülmüş, buna bağlı olarak liberal devlet şeklini reddeden siyasi partilerin varlığına katlanmak yolu tercih edilmiştir. Bütün bunlara rağmen, partilerin siyasi iradenin oluşumuna egemen güçler olarak demokratik siyasi hayatın en önemli unsurları haline gelmeleri, hukuk alanında da etkilerini göstermekte gecikmemiş, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra bazı hukuki düzenlemeler yapıma yoluna gidilmiştir¹⁴.

İtalya, anayasasında bütün vatandaşların demokratik yolla milli siyasetin belirlenmesine katılmak üzere partiler halinde özgürce örgütlenmelerini güvence altına almış ve böylece partilerin siyasi iradenin oluşumuna katılma işlevlerini belirtmekle yetinmiştir.

Almanya’da, siyasi partiler, siyasi gerçeklik alanında demokratik düzenin temel unsurları olmalarına rağmen, 1949 tarihli Bonn Anayasası’na kadar hukuk bu gerçeği dikkate almamıştır. Weimar Anayasası, siyasi partileri bir anayasa kurumu olarak düzenlememiş, ancak memurların bir siyasi partinin değil, kamunun hizmetinde olduklarını belirten hükmünde¹⁵ siyasi partilerden söz etmiştir. Bonn Anayasası’nın 21. maddesiyle, siyasi partiler bir anayasa kurumu olmuşlar, varlıkları anayasada saptanmış ve demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak güvence altına alınmışlardır.

¹³ Tunaya, **Siyasi Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, s. 359.

¹⁴ Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 30.

¹⁵ Bkz., Weimar Anayasası, m. 130/1.

Alman Anayasası ayrıca siyasi partilerin bir siyasi partiler kanunu¹⁶ ile düzenlenmesini de öngörmüştür. Anılan kanun uzun çalışmalardan sonra 14 Temmuz 1967 tarihinde çıkarılmıştır.

Fransa'da 1946 yılında kabul edilen Dördüncü Cumhuriyet Anayasası, siyasi partilerin parlamento çalışmalarına grup kurarak katılacaklarını öngörmekle, 1958 tarihli Beşinci Cumhuriyet Anayasası ise, siyasi partilerin seçimlerde oynadıkları role işaretle yetinmektedir.

Arjantin'de 1949 yılında çıkarılan bir yasaya siyasi parti yasaklarına ilişkin hükümler konmuş, daha sonra 1956 yılında bir siyasi partiler kanunu çıkarılmıştır. Arjantin Siyasi Partiler Kanunu, siyasi partileri tanımlamak yerine onların yerine getirmeleri gereken parti içi düzene ve rejime uygunluğa ilişkin şartları taşıyan siyasi oluşumları siyasi parti olarak kabul edeceğini belirtmiştir¹⁷.

Bu bağlamda monarşik iktidarın zayıflatılması ile temsili ve sorumlu hükümet ilkesinin yerleşmesi, oy hakkının genişlemesi, teknolojik gelişmeler, ulaşım ve iletişim araçlarının yaygınlaşması, okur-yazar oranının artması, savaş, devrim, ekonomik kriz gibi birçok etken siyasi partilerin kurulmasında etkin rol oynamıştır diyebiliriz.

1.1.3. Ülkemizde Siyasi Partilerin Gelişimi

1.1.3.1. Osmanlı Dönemi

Osmanlı döneminde ilk siyasi oluşumlar, tüm dünyayı etkileyen Fransız devriminin ardından, azınlıklar tarafından bağımsız devlet kurmak amacıyla ortaya çıkarılmıştır. Bu nedenle bu oluşumlar gizlilik içinde örgütlenip¹⁸, siyasi iktidardan pay almak isteyen Osmanlı bürokrat ve aydınlarından oluşan kurumlar olarak çalışmalarını devam ettirmişlerdir¹⁹.

Başlangıçta 1876 Anayasası'nın (Kanun-i Esasi), siyasi partilerin kurulmasına izin vermediği gibi, dernek kurma özgürlüğünü de tanımamasına

¹⁶ Weimar Anayasası'nın Türkçe metni için bkz., AÜHFD, çev. Doğu Perinçek, cilt XXV, s. 105-123.

¹⁷ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 13.

¹⁸ Bu gizli oluşumlara örnek olarak, Genç Osmanlılar, İttihat ve Terakki Cemiyeti verilebilir.

¹⁹ Şerif Mardin, **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1964, s. 8.

karşın, Türkiye’de siyasi partilerin 1876 Anayasası’nda 1909 yılında yapılan değişikliklerinden itibaren görülmekte olduğunu söyleyebiliriz. 1876 Anayasası’nda 1909 yılında yapılan değişiklik sonucu dernek kurma özgürlüğü tanınmış; bu özgürlük 3 Ağustos 1909 tarihinde yürürlüğe giren 310 sayılı Cemiyetler Kanunu²⁰ ile hukuki statüye kavuşturulmuştur. 310 sayılı Cemiyetler Kanunu’nda dernek kurmak için izin alma şartı bulunmamakla birlikte, kurulacak derneğin milli olmaması, kavim esasına dayanmaması ve gizli olmaması gibi bazı yasaklar öngörülmekteydi²¹.

Bu gelişmeden sonra çok çeşitli dernekler ve fırkalar kurulmuştur. Ancak kısa süren bu çok partili yaşama karşın iktidara gelen İttihat ve Terakki’nin baskı rejimi kurması sonucu II. Abdülhamit yönetimi aranır hale gelmiştir²². Ardından I. Dünya Savaşı sonrası ülkenin kurtuluşu için birçok örgütlenme ortaya çıkmıştır²³.

1.1.3.2. Cumhuriyet Dönemi

1.1.3.2.1. Tek Parti Dönemi

1924 Anayasası (Teşkilatı Esasiye Kanunu) döneminde dernek kurma hakkı bir anayasal hak olarak kabul edilerek anayasal güvenceye kavuşturulmuş; ancak siyasi partiler konusunda yasal bir düzenleme yapılmamıştır. 1924 Anayasası’nda, dernek kurmak yalnızca Türklerin sahip olabileceği bir hak olarak düzenlenmiştir²⁴. Ayrıca bu dönemde yürürlüğe giren Medeni Kanun da derneklere ilişkin genel hükümler içermekteydi.

²⁰ 310 sayılı Cemiyetler Kanunu, önce 335 sayılı kanunla ve daha sonra da 387 sayılı kanunla değiştirilerek, 1936 yılına kadar uygulanmıştır. 1938 yılında 3512 sayılı yeni Cemiyetler Kanunu kabul edilmiştir. 3512 sayılı kanun, başlangıçta derneklerin kurulmasını izne bağlamaktaydı, ancak 1946 yılında 4919 sayılı kanunla değiştirilerek izin alma şartı kaldırılmıştır.

²¹ Mehmet Turhan, “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”, **Liberal Düşünce Dergisi**, S. 22, 2001, s. 15-31.

²² Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 28.

²³ Bu örgütlenmelerin başında Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yer alır. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti daha sonra 23 Ekim 1923 tarihinde Halk Fırkası adını almış; Halk Fırkası ise 10 Kasım 1924 tarihinde Cumhuriyet Halk Fırkası, 1935 yılında da Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) adını almıştır.

²⁴ 1924 Anayasası’nın 70. maddesi aynen şöyledir: “Şahsi masuniyet, vicdan, tefekkür, kelam, neşir, seyahat, akit, say-ü amel, temellük ve tasarruf, içtima, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır”.

Tek parti döneminden çok partili döneme geçiş denemeleri, önce 1924 yılında kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 1925 yılında çıkarılan ve Türkiye'de her türlü siyasi muhalefeti yasaklayan Takrir-i Sükûn Kanunu uyarınca kapatılmasıyla; ikinci olarak da 1930 yılında Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda Ali Fethi OKYAR tarafından Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın yine aynı yıl içinde kendini feshetmesiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Ahmad'a göre, Atatürk, her ne kadar çok parti fikrini benimsemişse de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası "uydu parti" olarak kurdurulmuş, Türk toplumunun çok partili yaşama geçiş için uygun aşamaya gelmesi beklenmiştir²⁵.

1.1.3.2.2. Çok Partili Dönem

1.1.3.2.2.1. 1945-1961 Dönemi

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletler tarafından düzenlenen ve Türkiye'nin de katıldığı San Francisco Konferansı'nın toplanmasıyla ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kurulmasıyla dünyada bağımsızlık, özgürlük ve demokrasi kavramları gelişmeye başlamış ve gelişmeler Türkiye'yi de etkisi altına alarak Türkiye'nin bu dönemde, batının demokrasi cephesi ile işbirliği yapmak ve kuruluşları içinde yer almak ve demokratik sisteme bağlı olmak gereğini duymasına sebep olmuştur²⁶. Bütün bu gelişmeler neticesinde, köklü rejim değişikliklerinin tek parti eliyle gerçekleştirilmesi gereken geçiş dönemini bitiren Türkiye, esasen demokrasi rüzgârının da etkisiyle eski tek parti dönemi baskıcı ilkelerini gevşetmeye başlamış ve 1947 yılında yapılan parti kurultayında, parti programını ve tüzüğünü çok partili bir rejimin ihtiyaçlarına uygun bir şekilde değiştirmiştir²⁷.

Bu dönemde, 1945 tarihinde Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla, ülkemizde ilk kez çok partili yaşama geçilmiştir. Daha sonra CHP'den ayrılan

²⁵ Feroz Ahmad, , **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev. Yavuz Akogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995, s. 84.

²⁶ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 30.

²⁷ Özcan, Yanık, a.g.e., s. 30.

milletvekilleri tarafından kurulan Demokrat Parti (DP) ilk ciddi muhalefet partisi olmuştur²⁸.

DP, 1946 seçimlerini açık oy – gizli sayım ilkesiyle yapılan tartışmalı seçimde kaybettikten sonra, seçim ilkelerinin değişmesiyle 1950 seçimlerini büyük bir zaferle sonuçlandırarak, gerçek anlamda tek partili rejimden çok partili rejime geçiş sürecini tamamlamıştır²⁹.

1.1.3.2.2.2. 1961 Anayasası Dönemi

Siyasi partiler ilk kez 1961 Anayasası ile kurumsal güvenceye kavuşturulmuştur. 1961 Anayasası'nın, 56. maddesinde siyasi parti kurma hakkına ve 57. maddesinde partilerin uyacakları esaslara yer verilmiştir. 1965 yılında da, 648 sayılı ilk Siyasi Partiler Kanunu çıkarılmış ve bu kanunla siyasi partiler derneklerden ayrı bir statüye kavuşturulmuştur. 1982 Anayasası'nda da siyasi partilere ilişkin hükümlere 68. ve 69. maddelerde yer verilmiştir. Bu dönemde, 648 sayılı Kanunu yürürlükten kaldıran 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu kabul edilmiştir³⁰.

27 Mayıs 1960 darbesiyle kısa süreli kesintiye uğrayan çok partili yaşam 1961 Anayasası'nın kabulü ile devam etmiştir. Yeni anayasanın 56. maddesinde siyasi partiler, “demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları” olarak nitelendirilmiştir. 1965 yılında ise Anayasa gereğince yapılması öngörülen siyasi partilerle ilgili özel bir kanun niteliğinde olan 648 sayılı SPK kabul edilmiştir.

1961 Anayasası'nın kabulünden kısa bir süre sonra yeni siyasi partiler kurulmuş, CHP ve bazı eski partiler yeniden faaliyete geçmiştir. Böylece 1961 yılında yapılan seçimlere CHP ve Cumhuriyetçi Köylü Partisi'nin yanı sıra Adalet Partisi (AP) ve Yeni Türkiye Partisi de katılmıştır³¹.

²⁸ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 31.

²⁹ Özcan, Yanık, a.g.e., s. 31.

³⁰ K.T. 22.04.1983, R.G. Yayın No: 18027 olan 2820 Sayılı SPK, 24.04.1983 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

³¹ Mustafa Koçak, “1982 Anayasası'na Göre Siyasi Partilerin Hukuki Statüsü”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1993, s. 32.

1.1.3.2.2.3. 1982 Anayasası Dönemi

12 Eylül 1980 tarihinde yaşanan askeri darbe sonucu çoğulcu demokrasi üçüncü kez kesintiye uğramıştır. Milli Güvenlik Konseyi ilk olarak siyasi faaliyetleri yasaklamış, siyasi partilerin binalarını kontrol altına almıştır. Daha sonra Milli Güvenlik Kurulu (MGK), 51 sayılı kararı ile genel siyasi faaliyet yasağının, bütün siyasi parti mensuplarını ve eski parlamento üyelerinin faaliyetlerini de kapsadığını duyurmuştur³².

16 Ekim 1981 tarihinde MGK'nın çıkardığı bir kanunla bütün siyasi partiler feshedilmiş, Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye tarihinde ilk kez "partisiz dönem" başlamıştır. 22 Nisan 1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ve MGK'nın 16 Mayıs 1983 tarihinden itibaren siyasi partilerin kurulacağını açıklaması üzerine yaklaşık 19 ay süren partisiz yaşamdan çok partili hayata geçilmiştir³³. İlk olarak Milliyetçi Demokrasi Partisi ve ardından Anavatan Partisi kurulmuştur³⁴. Bu partileri MGK tarafından kapatılan partiler, tekrar kurularak izlemiştir³⁵. Böylece, 6 Kasım 1983 seçimlerine bu partilerin çoğu katılamasa da³⁶, kısa süren partisiz yaşam yerini yeniden çok partili siyasi hayata bırakmıştır.

Bu şekilde siyasi partilerin doğuş sebeplerini ve ortaya çıkış şartlarını inceledikten sonra, siyasi parti kavramı ile doktrinde ve mevzuatlarda yapılan siyasi parti tanımları üzerinde durabiliriz.

1.2. SİYASİ PARTİ KAVRAMI

1.2.1. Kavram Olarak

Dünya üzerinde birtakım devletlerin anayasalarında siyasi partilerin yer aldığını görmekteyiz. Yapılan bu düzenlemelerle sağlanan imtiyazlara ancak anayasa kapsamına alınan ve "*siyasi parti*" adını alan oluşumların tabi

³² Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 33.

³³ Özcan, Yanık, a.g.e., s. 34.

³⁴ Milliyetçi Demokrasi Partisi (MGK'nın siyasi yasağı kaldırdığı günle aynı günde) 16 Mayıs 1983, Anavatan Partisi ise 20 Mayıs 1983 tarihinde kurulmuştur.

³⁵ Bu dönemde kapatılan fakat kısa süre sonra tekrar kurulan bu partilere örnek olarak, Büyük Türkiye Partisi, Halkçı Parti, Doğru Yol Partisi, Sosyal Demokrat Partisi, Refah Partisi, Muhafazakâr Parti, Yeni Doğuş Partisi, Yüce Görev Partisi, Bizim Parti, Huzur Partisi, Yeni Düzen Partisi, Fazilet Partisi, Bayrak Partisi ve Islahatçı Demokrasi Partisi verilebilir.

³⁶ 6 Kasım 1983 seçimlerine sadece MDP, ANAP ve HP katılmaya hak kazanmıştır.

olacağı açıktır. Öyleyse siyasi parti nedir? Bu sorunun cevabı özellikle iki bakımdan önemlidir. Birincisi, siyasi partiler anayasa kapsamına alınmakla anayasanın özel koruması altına alınmış olurlar ve diğer oluşumlardan farklı olarak ancak Anayasa Mahkemesinin kararıyla kapatılabilirler. İkincisi ise, siyasi partiler yapılan bu özel düzenlemeye uygun davranmak durumunda bırakılırlar. Bu açıdan bakıldığında, bu sorunların doğuracağı neticeler bakımından öncelikle siyasi parti kavramının aydınlatılması gerekmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi siyasi partilerin, modern siyasi sistemlerin en önemli unsurlarından biri olduğuna hiç şüphe yoktur. Bir siyasi düşüncenin kendini kabul ettirmesi ve taraftar kazanabilmesinin en etkili yolu siyasi parti örgütlenmesini oluşturabilmiş olmasıdır³⁷. Çağdaş demokrasilerde siyasi kararlar, siyasi partilerin açık mücadelesi sonucunda belirir. Siyasi irade, özgür tartışma esasına dayanan açık bir düşünce ortamında oluşur. Siyasi partilerin de katıldığı bu aşamada bir yandan halkın siyasi eğilimi araştırılır; diğer yandan da bu eğilime yön verilir. Bu karşılıklı etkileşim sonucunda belirlenen fikirleri siyasi partiler, siyasi mücadelede birer araç olarak kullanırlar ve yasama organında devletin esas iradesi bu mücadele sonucunda ortaya çıkar. İşte bu nedenle siyasi parti dediğimiz kavramı anlamak oldukça önemlidir.

Hukuki metinlerden yola çıkarak, siyasi parti kavramının esas itibariyle siyasi ve sosyolojik tanımların ortak noktalarının birleştirilmesi suretiyle açıklanmaya çalışıldığını görürüz. Bu ortak noktaları meydana getiren kavramsal nitelikleri, siyasi partilerin, “örgütlü bir topluluk olmaları”, “ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmaları”, “sürekli çalışma amacının olması” ve “program ve faaliyetlerinin açık olması” unsurlarıyla açıklamak mümkündür.

Siyasi partilerin iktidarı ele geçirmek veya onu etkileyecek bir duruma sahip olmak yoluyla programlarını gerçekleştirmeleri için her şeyden önce “örgütlü bir topluluk” olmaları gerekir³⁸. Bu, siyasi kararların, toplumun bütün

³⁷ Attila Özer, **Anayasa Hukuku: Genel İlkeler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2010, s. 270.

³⁸ Ferman Demirkol, **Anayasa Hukuku: Genel Esaslar, Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2011, s. 94.

sınıf ve gruplarını yakından ilgilendirmesinin ve oy hakkının genelleşmesinin bir sonucu olarak kabul edilebilir. Siyaset bilimcilerinin çoğu bir siyasi gruplaşmanın parti sayılabilmesi için, siyasi partilerin sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip olması gerektiğini savunmaktadır³⁹. Gerçekten de böyle kurumsallaşmış bir örgüte sahip olmayan yapıların siyasi parti olarak nitelendirilmesi mümkün değildir.

Siyasi parti adını verdiğimiz örgütlü yapı, geniş halk kitleleriyle parti arasındaki ilişkileri düzenleyecek ve bu kitleleri partinin görüşüne inandırmanın yanında, onların talep ve ihtiyaçlarını da üst makamlara yansıtacaktır. Bu aşamada hukukun hangi dernekleri siyasi parti olarak nitelendirdiği ve farklı bir düzene tabi kıldığı sorusu gündeme gelebilir. Siyasi partiler diğer derneklerden, örgütlerinin genişliği ve genellikle ülke düzeyini kapsamıyla ayrılırlar. Bu nedenle siyasi partilerin tanımı yapılırken genellikle *“ülke çapında faaliyet göstermek”* üzere teşkilatlandıkları belirtilir.

Siyasi partinin örgütlü bir yapıya sahip olması, devamlı bir kuruluş olma niyetinin de belirtisidir. *“Sürekli çalışma amacı”* nı belirten en iyi ölçüt, partinin bir örgütlenmeye yönelmesi, yerel örgütlerinin ve organlarının bulunmasıdır.

Günümüzün çağdaş demokrasilerinin bir gereği olarak siyasi partiler, iktidarı ele geçirmek veya onun üzerinde etkili olabilmek için, geniş halk kitlelerine seslenmek ve onları kendi görüşleri etrafında toplamak ihtiyacı içindedirler. Bu nedenle siyasi partilerin *“program ve faaliyetlerinin açık olması”* gerekmektedir. Yalnız bu açıklık, siyasi partilerin çeşitli kademelerindeki yönetim ve denetim kurullarının iç çalışmalarının da açık olması anlamına gelmemektedir⁴⁰.

Siyasi partilerin açık kuruluşlar olması, bazı gizli grupların ve yer altı faaliyeti yapan komitelerin hukuki anlamda siyasi parti sayılmalarına engeldir. Fakat Perinçek'e göre tam tersi biçimde, bir siyasi partinin açık faaliyetleri yanında gizli çalışmalarının da bulunması onun parti olma niteliğini kaldırmaz. Radyo, gazete gibi kitleyi etkileme araçlarından yararlanarak

³⁹ Ergun Özbudun, **Siyasal Partiler**, 2. baskı, Ankara, Sevinç Matbaası, 1977, s. 2-3.

⁴⁰ SPK Millet Meclisi Geçici Komisyon Raporu, **MMTD**, s. 25.

propaganda yapmak, açık toplantılar düzenlemek, örgütün açık bir kuruluş olduğunu gösterir. Bu çalışmalarla birlikte gizli ve yasak faaliyetlere girişilmesi siyasi parti sıfatını yok etmez, ancak siyasi partinin kapatılması sorununu gündeme getirebilir⁴¹.

1.2.2. Siyasi Parti Tanımı

Siyasi partilerin anayasalarda düzenlenmesi ile yetinilmeyerek aynı zamanda özel bir kanun ile de düzenlenmiş olması, Anayasa koyucunun siyasi partilere verdiği önemi göstermektedir. Siyasi partilerin diğer benzeri kurumlardan, özellikle de derneklerden farklı bir konumda tutulmaları, kapatılmalarının genel mahkemelerin vereceği bir kararla değil de AYM gibi özel ve özerk bir yargı organı tarafından olanaklı olması siyasi partilere verilen önemin bir göstergesidir⁴².

Dilimize Fransızcadan girmiş olan parti kavramı; “ortak düşünce ve görüşteki kişilerin oluşturdukları siyasi topluluk”, “kısım”, “bir bütünün parçası”, anlamlarına gelmektedir⁴³. İlk kullanımı “fırka” kelimesi olmakla birlikte, Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi adını almasıyla birlikte ilk kez “parti” kavramı terminolojimize girerek bu şekilde kullanılmaya devam edilmiş bulunmaktadır⁴⁴. Ayrıca “fırka” kelimesi, “başkalarından ayrılığı” da ifade etmektedir⁴⁵.

Parti kavramı mevzuatımıza 1961 Anayasası ile girmiş, 1982 Anayasası’nda da yer almış ve ilk siyasi partiler kanunumuz olan 13 Temmuz 1965 tarihli 648 sayılı SPK’ımızda ve 24 Nisan 1983 tarihinde çıkarılan 2820 sayılı SPK’ımızda da yer verilmiştir. 1961 Anayasası’nın 56. maddesinde ve 1982 Anayasası’nın 68. maddesinde hem “siyasi parti” hem de “parti” kelimeleri, aynı yerde eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Aynı şekilde Alman

⁴¹ Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 88.

⁴² Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 8.

⁴³ (Erişim) <http://www.tdk.gov.tr>, 8 Eylül 2013.

⁴⁴ Bahri Savcı, **Siyasi Partiler Kanunu Dolayısıyla Bazı Mütalaalar**, AÜSBFD, cilt XIX, sayı 1, 1964, s. 130.

⁴⁵ Niyazi Berkes, **Siyasi Partiler**, İstanbul, Yurt Yayınları, 1946, s. 2.

Anayasası'nın 21. maddesinde de, "parti" kelimesi "siyasi parti" kavramı yerine kullanılmıştır⁴⁶.

Şimdi çalışmamızda siyasi parti kavramının anlamının daha fazla belirginleştirilmesi amacıyla doktrinde ve mevzuatlarda yapılan siyasi parti tanımlarının belirtilmesi ile konuyu aydınlatmaya çalışacağız.

1.2.2.1. Doktrinde

Hemen belirtelim ki, siyasi partinin tanımı üzerinde yazarlar arasında görüş birliği yoktur. Bunun sebebi, doktrinsel tartışmaların iki ana ayrılık noktasının bulunmasıdır. Birinci ayrılık noktası, tek partinin günümüzdeki anlamda siyasi parti sayılıp sayılmayacağı; ikinci ayrılık noktası ise, siyasi partilerin çeşitli menfaat veya baskı gruplarından nasıl ayırt edileceği sorunudur⁴⁷.

Siyasi partilerin sosyal bilimler içindeki yerini geç almış olması ve sahip oldukları dinamik yapı onlar üzerinde ortak bir tanımlama yapılmasını önleyen diğer etkenlerdir.

Öğretide en tartışmalı konulardan ilkinin, tek partinin gerçek anlamda siyasi parti sayılıp sayılmayacağı konusu oluşturmaktadır. Bir kısım yazarlara göre ancak birden çok siyasi partinin faaliyet gösterdiği yarışmacı ve çoğulcu sistemlerde gerçek siyasi partilerin varlığından söz edilebilir. Buna karşılık öğretide bazı yazarlar, yarışmacı partilerle tek partinin gördükleri fonksiyonlar arasındaki benzerliklere işaret etmekte ve tek partinin de gerçek anlamda parti olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürmektedir⁴⁸. Bu görüşe katılan Özbudun'a göre de gerek yarışmacı partiler, gerek tek parti halkın siyasete katılmasının birer aracıdır. Bu nedenle yarışmacı partilerle tek parti arasındaki farkları akıldan çıkarmamak şartıyla tek partinin de parti kavramı içinde düşünülmesi gerekmektedir⁴⁹.

Bazı yazarlara göre ise, ancak birden çok partinin faaliyet gösterdiği yarışmacı sistemlerde gerçek siyasi partilerin varlığından söz edilebilir.

⁴⁶ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 7.

⁴⁷ Özcan, Yanık, a.g.e., s. 8.

⁴⁸ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 2.

⁴⁹ Özbudun, a.g.e., s. 2.

Neumann'ın da belirttiği gibi, "bir tek parti sistemi terimlerde çelişki demektir. Ancak hiç değilse bir tane daha yarışmacı grubun varlığı bir siyasi partiyi gerçek bir parti haline getirir"⁵⁰. Duverger'ye göre, siyasi partiler, bireysel düşüncelere açıklık sağlar, bireysel düşünceleri zenginleştirir, geliştirir ve onlara güç kazandırarak otorite ve kesinlik sağlarlar. Bu bakımdan siyasi yaşamda çeşitliliğin olması gerekmektedir. Duverger, siyasi partileri, "temelli bir prensibe dayanan ve hedefi, kamu menfaatini ilgilendiren bir veya birden fazla konunun gerçekleşmesi olan özel bir grup" olarak tanımlamaktadır⁵¹. Tanımdan da anlaşılacağı gibi, Duverger'ye göre, modern siyasi partiler, programlarından veya üyelerinin bağlı olduğu sosyal sınıflardan çok, örgütlerinin niteliğiyle ve yapılarıyla ayırt edilebilirler. Bu açıdan bakıldığında siyasi parti, karmaşık ve farklılaşmış bir yapıya sahip insan topluluğudur⁵². Bununla beraber, siyasi partiler tarihte çoğunlukla, demokratik sistemler içinde seçimler yoluyla iktidarı ele geçirmek isteyen örgütler şeklinde ortaya çıkmışlardır⁵³. Bu açıdan siyasi partilerin temeli, demokratik çoğulculukta ve yarışmada yatmaktadır. Oysa tek partili sistemlerde demokrasinin temeli olan seçme hürriyeti ve iktidarın el değiştirmesi durumları gerçekleşemez. Bu açıdan bakıldığında, tek partinin gerçek anlamda siyasi parti olarak kabul edilmesi olanaksız gözükmemektedir⁵⁴.

Öğretide siyasi partileri, siyasi iktidarı ele geçirmeye çalışan, aynı düşünce etrafında bir araya gelen insanların meydana getirdiği, bir örgüt olarak tanımlayanlar olduğu gibi⁵⁵, kendisine siyasi parti adını veren her örgütsel kuruluşun siyasi parti sayılması gerektiğini savunan yazarlar da bulunmaktadır⁵⁶. Siyasi iktidarı ele geçirme unsuru siyasi partileri çeşitli baskı gruplarından ayıran en önemli ölçütlerden bir tanesidir⁵⁷. Daver, siyasi partilerin, iktidarı ele geçirme amacının bulunması ve örgütlenmiş insan

⁵⁰ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 2.

⁵¹ Duverger, **Siyasal Partiler**, s. 483.

⁵² Duverger, a.g.e., s. 10.

⁵³ Özcan, Yanık, **Siyasal Partiler Hukuku**, s. 10.

⁵⁴ Özcan, Yanık, a.g.e., s. 11.

⁵⁵ Berkes, **Siyasal Partiler**, s. 2.

⁵⁶ Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 89.

⁵⁷ Erdoğan Teziç, **100 Soruda Siyasal Partiler**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1976, s. 5.

topluluğu olmaları sebebiyle diğer tüzel kişilerden (şirketlerden, kooperatiflerden, alelade derneklerden) ayrıldıklarını belirtmektedir⁵⁸.

Perinçek'e göre, siyasi parti tanımı yapılırken bu tanıma, iç düzeni demokratik olan, demokratik düzeni yıkmayı amaç edinmeyen, Anayasa Mahkemesi'ne hesap veren gibi unsurlar koymak, bu unsurlara sahip olmayan bir siyasi partinin anayasa yargısı dışında kalmasına sebep olur. Bu durum ise düzenleme ile güdülen amaca aykırıdır. Siyasi parti niteliğini kazanmak ve dolayısıyla anayasaların siyasi partilere tanıdığı güvenceden yararlanmak için siyasi partilerin hukuki düzenlemeye uygun olmalarının şart olmadığını, aksi halde anayasanın siyasi parti yasakları ile ilgili maddelerinin bir anlamının kalmayacağını belirten Perinçek başlangıçta bir partiyi, siyasi parti olarak niteleyebilmek için anılan kriterlerin ölçüt olmaması gerektiğini savunmuştur⁵⁹. Yani bir siyasi parti, yasaklanmasını gerektiren bir duruma sahip olsa dahi siyasi parti olarak hukuk düzeninde yerini almalı ve bu durum sebebiyle hakkında, siyasi partilerle ilgili hükümler uygulanmalıdır. Esasen bir siyasi parti, Anayasa Mahkemesince kapatılmadığı sürece hukuki olarak varlığını devam ettirmelidir⁶⁰.

Nazif Akçalı'ya göre, siyasi parti, halkın desteğiyle, siyasi iktidarı ele geçirmeyi veya kullanmayı hedef alan, ülke çapında ve yerel düzeyde örgütlenmiş, süreklilik gösterebilen ve aynı fikir, görüş veya doktrini benimsemiş insanların meydana getirdiği topluluk'tur⁶¹.

Max Weber, siyasi partileri, çağdaş demokrasilerin oy verme olanağına kavuşturduğu büyük halk kitlelerini etkilemek ve örgütlendirmek amacıyla girişilen çabaların bir sonucu olarak kabul etmektedir⁶². Bu düşünceye göre, eğer siyasi partiler olmasaydı milyonlarca seçmen dağınık, örgütsüz bir yığın olarak kalır, amaçlarını açıkça dile getiremez ya da

⁵⁸ Bülent Daver, **Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay**, Ankara, Anayasa Yargısı, 1986, s. 97.

⁵⁹ Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 88.

⁶⁰ Perinçek, a.g.e., s. 91.

⁶¹ Nazif Akçalı, **Siyaset Bilimine Giriş**, 2. baskı, İzmir, 1991, s. 93.

⁶² Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986, s. 243.

toplumsal sorunları tartışma olanağı bulamazdı⁶³. Oysa günümüzde siyasi partiler, benzer ve ortak görüşlere sahip olanların bir araya gelmelerini, görüşlerini savunmalarını, yaymalarını ve bu görüşlerini en sonunda eyleme dönüştürmelerini olanaklı hale getiren ve siyasi katılmayı artırmaya çalışan kurumlardır⁶⁴.

Tarık Zafer Tunaya'ya göre siyasi partiler, "belli bir siyasi program üzerinde birleşmiş kişilerin, bu programı normal seçim yoluyla gerçekleştirme amacını güderek kurmuş oldukları topluluktur"⁶⁵.

Suavi Tuncay, siyasi partileri, "halkın meşru desteğini alarak, siyasi iktidarı ele geçirmeyi veya kullanmayı amaçlayan, muhalefet olmaları halinde, iktidarı denetlemeyi sürdürebilen, rejimi motive eden, esasen ülke genelinde, fakat yerel düzeyde de örgütlenebilen, ilke, fikir ve doktrin birliğine ulaşmış, açık bir propaganda ile meşru faaliyetini siyasi zeminlerde sürdürebilen siyasi kuruluşlar" olarak tanımlamaktadır⁶⁶.

Münci Kapani ise yapmış olduğu tanımda, örgütsel yapıyı vurgulayarak siyasi partileri, "bir program etrafında toplanmış, siyasi iktidarı elde etmek ya da paylaşmak amacını güden, sürekli bir örgüte sahip kuruluşlar" olarak tanımlar⁶⁷.

Zehra Odyakmaz, siyasi partileri "iktidarı ele geçirmek amacı güden ayrı bir statüye tabi özel dernekler" olarak tanımlar⁶⁸.

Ergun Özbudun'a göre siyasi partiler, "halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklardır"⁶⁹.

Korkut Kanadoğlu, siyasi parti tanımı yapılırken bazı hususlara dikkat edilmesi gerektiğini belirterek; siyasi parti tanımına koyulabilecek siyasi partilerin uymakla yükümlü olduğu kurallara yer verilmesinin, siyasi partilerin

⁶³ Leslie Lipson, **Politika Biliminin Temel Sorunları**, çev. Tuncer Karamustafaoğlu, Ankara, Birlik Yayınları, 4. Baskı, 1986, s. 31.

⁶⁴ Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, s. 5-6.

⁶⁵ Tarık Zafer Tunaya, **Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, 1982, s. 354.

⁶⁶ Suavi Tuncay, **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1996, s. 28.

⁶⁷ Münci Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, 16. bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004, s. 160.

⁶⁸ Zehra Odyakmaz, **Siyasi Partilerin Kapatılması İle İlgili Hükümlerde Uyumsuzluklar ve Uygulamadaki Güçlükler**, Ankara, Anayasa Yargısı, 1996, s. 234.

⁶⁹ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 4.

sahip olduğu anayasal korumayı ortadan kaldırdığına belirterek, siyasi parti tanımında partilerin yükümlülüklerine dâhil olabilecek hususlara yer verilmemesi gerektiğini belirtmektedir⁷⁰.

Tanımların ortak noktasından hareketle, “*benzer veya ortak bir düşünce veya programa sahip olmak*” siyasi partilerin temel özelliklerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat günümüzde siyasi iktidarın oluşumunda çok önemli bir işleve sahip olan siyasi partilerin, en azından temel unsurların hepsini birden kapsayan açık bir tanımının yapılması gerekirse, siyasi partiler, halkın desteğini sağlamak suretiyle devlet mekanizmasının kontrolünü ele geçirmeye veya sürdürmeye çalışan, sürekli ve istikrarlı bir örgüte sahip siyasi topluluklardır diyebiliriz⁷¹.

1.2.2.2. Mevzuatta

1.2.2.2.1. Türk Hukuku’nda

Türk hukuku açısından siyasi partilerin hukuki mevzuata konu oluşunu iki döneme ayırarak inceleyebiliriz. Öncelikle, 1961 Anayasası döneminde 1965 yılında çıkarılan 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunumuz dünyadaki ilk siyasi partiler kanunlarından bir tanesidir. 1983 tarihine kadar yürürlükte olan bu kanun 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunumuzun yürürlüğe girmesiyle birlikte sürecini tamamlamıştır.

2820 sayılı SPK ilk halinde siyasi partilere ilişkin birçok yasaklar içermekle birlikte bugün bakıldığında genel olarak siyasi partilerin uyacakları yasakların yanı sıra, siyasi partilerin niteliği, siyasi partilere üyelik, siyasi partilerin teşkilatlanması, siyasi partilerin kapatılması ve adayların tespiti, disiplin işleri, mali hükümler, siyasi partilerin giderleri ve cezai hükümleri düzenlemektedir.

1982 Anayasası’ndaki düzenlemeye baktığımızda tıpkı 1961 Anayasası’nda olduğu gibi siyasi partiler, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilmiş ve yapılan anayasa değişikliği ile

⁷⁰ Osman Korkut Kanadoğlu, “Siyasi Partiler ve Yasaklama Rejimi”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1993, s. 14.

⁷¹ Özbudun, **Siyasal Partiler**, s. 4.

siyasi partileri kapatmak deyim yerindeyse imkansız hale gelmiştir denilebilir. 2820 S.K'nın 103. maddesine 2002 yılında eklenen fıkra ile bir siyasi parti ancak anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrası hükmüne aykırı eylemlerin odağı haline geldiği takdirde hakkında kapatma davası açılacaktır. Maddenin devamında odak olma hali tanımlanmış, Anayasanın 68. maddesinin 4. fıkrasına aykırı eylemlerin o partinin üyelerince yoğun bir şekilde işlenmesiyle ve bu durumun o partinin büyük kongre veya genel başkan veya merkez karar veya yönetim kurulunca zımnen veya açıkça benimsenmesi veyahut da bu fiillerin doğrudan doğruya anılan parti organlarının kararlılık içinde işlenmesi halinde odak olma hali gerçekleşmiş sayılacaktır.

Yapılan düzenlemelere bakıldığında, bugün için siyasi partilerin her ne kadar kapatılabilmesi zorlaştırılmışsa da siyasi partiler üzerinde etkisini devam ettiren aşırı korumacı baskı havasının çağdaş demokratik hayatla bağdaştığını söylemek zordur.

1.2.2.2. Karşılaştırmalı Hukukta

Tarihsel sürece baktığımız zaman siyasi partilerin oldukça uzun sayılabilecek bir geçmişi olmasına rağmen, hukuki düzenlemelerinin aynı paralelde olmadığını görmekteyiz. Bunun temelinde yatan nedenin liberal demokrasi anlayışı olduğunu söylemek mümkündür.

Liberalizmin yerini zamanla partiler demokrasisine bırakmasıyla, siyasi partiler mevzuatlardaki yerlerini almaya başlamıştır. Fakat hukuki düzenlemelere geç konu edilmeleri siyasi partilerin gelişmesinin önüne geçememiştir⁷².

İkinci Dünya Savaşı sonrası Mussolini İtalya'sı ve Hitler Almanya'sının yayılımcı politikalarının önüne geçme ve demokrasiyi yeniden kurma ve koruma çabalarının etkisiyle, siyasi partilere de anayasal düzeyde güvence sağlanması yoluna gidilmiştir. Bu bağlamda ilk kez İtalya'da 1947 yılında başlayan anayasal düzenlemeyi, 1949 Bonn Federal Alman Anayasası devam ettirmiş ve etkileri tüm dünyaya dalga dalga yayılmıştır. Hukuki

⁷² Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, s. 164.

düzenlemenin dünyadaki ilk örneğini ise, Arjantin'de çıkarılan Siyasi Partiler Kanunu teşkil etmektedir.

Kimi ülkelerin siyasi partilere yalnızca anayasalarında yer verdiğini, kimi ülkelerin ise özel bir siyasi partiler yasası oluşturduğunu ya da siyasi partileri her ikisinde de düzenlemek suretiyle güvence altına aldığını görmekteyiz. Batı Avrupa ülkeleri arasında Almanya, İspanya, Portekiz ve Avusturya; Doğu Avrupa ülkeleri arasında ise Polonya ve Çek Cumhuriyeti dışında özel bir siyasi partiler kanununa sahip ülke bulunmamaktadır⁷³. Öte yandan, devletlerin siyasi partilere sağladığı güvenceyi tüzel kişilik tanıyıp tanımama, kurumsal güvence veya temel hak güvencesi sağlama konularında farklı yaklaşım sergiledikleri mevzuatlarını ikinci bölümde daha ayrıntılı bir biçimde inceleyeceğiz.

Siyasi Partiler Hukukunun temel unsuru olan siyasi partilerin kavramsal çerçevesini bu şekilde açıkladıktan sonra, siyasi partilerin işlevlerini ve yapısal niteliklerini inceleyerek konuyu biraz daha aydınlatmaya çalışacağız.

1.2.3. Siyasi Partilerin İşlevleri

Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsuru olarak nitelendirilen siyasi partilerin bu özellikleri onlara birtakım görevler de yüklemektedir. Siyasi partilerin işlevleri çok çeşitlidir. Değişik siyasi rejimlere sahip ülkeler arasındaki ekonomik ve kültürel farklılıklara rağmen, siyasi partilerin temel işlevleri benzerlik arz eder⁷⁴.

Doktrinde bazı yazarlar, söz konusu işlevleri; toplumla ilgili, siyasal sistemin işleyişine ilişkin ve siyasi partilerin kendilerine ilişkin işlevler⁷⁵ olarak sıralarken; bir takım yazarlar da siyasi partilerin yöneticilerin eğitilmesi ve değiştirilmesi, program yapma, haber alma verme, meşrulaştırma, dileklerin düzenlenmesi ve sıralanması, siyasi bütünleşme, sivil denetim ve siyasi

⁷³ Abdurrahman Eren, "Türk Hukukunda Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği ve Türk Anayasa Mahkemesinin Tutumu", **Yılmaz Aliefendioğlu Armağanı**, 2009, s. 5.

⁷⁴ Esat Öz, **Otoritizm ve Siyaset**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996, s. 9.

⁷⁵ İlter Turan, "Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış", **İÜİF Yayını**, 1977, s. 104-107.

katılmayı çoğaltma, sistemi dengeleme ve değişmesine olanak verme⁷⁶ gibi işlevlerinin bulunduğunu belirtmektedir.

Siyasi partilerin en önemli ve evrensel nitelikli işlevlerini yapılan değişik sınıflandırmalar ışığında beş gruba ayırarak inceleyeceğiz.

1.2.3.1. İktidarı Ele Geçirme veya Koalisyon ya da Muhalefette Olma Durumuna Göre Yönetme ve Denetleme İşlevi

Her siyasi partinin yegâne amacı iktidarı ele geçirerek parti programını uygulamaktır. Ancak siyasi partiler için bu, yarışmacı sistemlerde her zaman kolay olmayabilir. Siyasi partiler duruma göre koalisyon hükümetinde veya muhalefette yer alarak iktidarın gölgesinde yer alabilirler. Bir siyasi partinin iktidara gelerek hükümet etmesi, yani toplumun tamamını ilgilendiren kararlar alması, alınan kararların uygulanmasını sağlaması gerekir. İktidarın alternatifi konumundaki muhalefet partisi olma durumunda ise siyasi partiler, hükümetin kararlarını denetleyerek, eleştirerek ve değişik alternatifler sunarak kendilerine iktidarlar yolunu açmak gibi işlevlerde bulunurlar. Bu açıdan siyasi partilerde eğitim düzeyi yüksek ve kültürel birikim açısından yeterli kişilere önemli ölçüde ihtiyaç duyulmaktadır⁷⁷.

1.2.3.2. Siyasi Devşirme İşlevi

Siyasi partiler siyasi devşirmeyi, siyasi sistemde çeşitli rolleri yerine getirecek kişilerin yolunun siyasi partiden mutlaka geçmesi gerektiği, liderlerin ve kadroların yetiştirildiği ocaklar olarak tanımlar⁷⁸. Çoğulcu demokrasilerde parlamenterler, bakanlar, başbakanlar ve devlet adamları genellikle siyasi partilerin siyasi devşirme yöntemiyle toplumda siyasete meraklı, ilgili kişilerin kazandırılması neticesinde devlet hizmetinde rol alan kişilerdir. Bu bakımdan siyasi partilerin bu işlevi ülke yönetiminde nitelikli kişilerin yer alması bakımından oldukça önemlidir.

⁷⁶ Esat Çam, **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 1990, s. 386-397.

⁷⁷ Turan, "Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış", s. 104-105.

⁷⁸ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 54.

1.2.3.3. Etkileşim ve İletişim İşlevi

Siyasi partiler geniş halk kitleleriyle iletişim içinde oldukları için toplumu bir yandan eğitip etkilenirken diğer yandan da etkilenirler. Toplum taleplerini toplumun en küçük birimlerinden tabiri caizse en kılcal damarlarından toplayıp, en üst kurumlara kadar ulaştırarak bir bütün haline getirirler. Etkileşim ve iletişim işlevi çift yönlüdür bir işlemdir⁷⁹. Bu işlevi layıkıyla yerine getiren siyasi partilerin hayatları, seçtikleri dönemle sınırlı kalmaz ve uzun süre devamlılıklarını sağlarlar. Halkın isteğini göz ardı eden siyasi partilerin gideceği yer ise, siyasi partiler mezarlığıdır.

1.2.3.4. Düşünce, Eğilim ve Menfaatlerin Birleştirilerek Kanalize Edilmesi İşlevi

Siyasi partilerin demokrasi için bu kadar önemli olmalarının nedenlerinden biri de hiç şüphesiz, toplumda dağınık durumda bulunan siyasi fikirleri bir araya getirerek örgütlenmiş bir biçimde toplum kesimlerinin çıkarlarını parlamentoda savunan unsurlar olmalarıdır.

Siyasi partilerin olmadığı bir toplumda halk, değişken, kararsız ve ne yapacağını bilmeyen bir hal alacaktır. Bireylerin siyasi davranışlarının bilinçli olarak ortaya çıkarılması, siyasi kararlar haline dönüştürülmesi öncelikle siyasi partiler tarafından oluşturulacak çağdaş bir siyasi sistemde var olması gereken tartışmacı, uzlaşmacı ve eğilimleri bir araya toplayarak bütünleştirebilen uygun bir zemin hazırlayarak mümkün olacaktır. İşte bu nedenle partilerin toplumdaki değişik talepleri ve menfaatleri siyasi düzen içinde bir araya getirerek kanalize etme görevi bulunmaktadır⁸⁰. Siyasi partiler bunu yaparken de birbirine yakın çıkar ve eğilimleri bir araya toplayarak bütünleştirmekte, ülke içindeki toplumsal gruplar ve bölgeler arasındaki uzaklığı azaltarak birkaç grup içinde toplamaktadırlar.

⁷⁹ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 56.

⁸⁰ Özer, **Anayasa Hukuku**, s. 275.

1.2.3.5. Siyasi Sosyalleşme, Siyasi Kültürü Geliştirme ve Eğitim İşlevi

Siyasi iktidar ile halk kitleleri arasında birer köprü görevi üstlenen siyasi partiler, siyasi katılımın etkin birer aracı olarak, toplumun çeşitli istemlerinin ve beklentilerinin yönetime ulaştırılmasında önemli bir role sahiptir. Bu roller siyasi partileri, toplum içinde siyasi kültürün yayılması, siyasi kültürün benimsenerek sürdürülmesi anlamında etkili kuruluşlar haline getirmektedir⁸¹. Bu kapsamda siyasi partilerin, seçmenleri harekete geçirerek onları aktif hale getirme, seçmenlerin oy kullanmalarının öneminin farkına varmalarını sağlayıp, onları sandığa gitmeye özendirerek, siyasi toplumsallaşmayı sağlama özelliği de bulunmaktadır.

1.2.4. Siyasi Partilerin Yapısal Nitelikleri

Amacı siyasi iktidarı ele geçirmek olan her siyasi partinin iktidarı ele geçirdiğinde uygulayacağı bir parti programı vardır. Parti programı partinin siyasi iktidarı elde ettiğinde ülkenin hem içteki hem de dıştaki ilişkilerini ve karşılaşılabileceği sorunları, günün ve toplumun şartlarını dikkate alarak ne şekilde değerlendirip çözeceğini ve çözüm sürecini gösteren yöntem ve esaslardır. Biz, bu niteliklere sahip siyasi partileri yapı yönünden, işlev yönünden, disiplin yönünden ve türdeşlik yönünden çeşitli gruplara ayırarak inceleyeceğiz.

1.2.4.1. Yapılarına Göre

Yapı yönünden siyasi partileri ilk kez 1951 yılında Duverger, “kadro partileri” ve “kitle partileri” olarak sınıflandırmış⁸², daha sonra üçüncü bir tür olan “karma partiler” kavramı da diğer iki yapının, siyasi partilerin yapısını açıklamaya yetersiz gelmesi neticesinde bu yapıya dâhil olmuştur.

⁸¹ Kapani, *Politika Bilimine Giriş*, s. 166.

⁸² Kapani, a.g.e., s. 168.

1.2.4.1.1. Kadro Partileri

Kadro partileri, az sayıda saygın ve varlıklı bir zümrenin kuruculuk ettiği bir siyasi kurumdur⁸³. Bu şekilde oluşturulan siyasi partiler için önemli olan, nicelik değil niteliktir⁸⁴. Kadro partileri dediğimiz siyasi parti çeşidi, partiye üye kaydetmekten ziyade, seçim dönemlerinde etkin olan, ayrıca parti içinde sıkı bir disiplin, hiyerarşi ve merkeziliğin görülmediği bir parti yapılanması biçimidir⁸⁵.

Türkiye’de 1997’de yapılan seçimlerde Tansu Çiller’in partisi kadro partisine örnek olarak gösterilebilir. Nitekim dönemin gazete manşetlerinde yer alan, işte benim takımımı budur dedirten meşhur “A TAKIMI” ’nda otuz yakın bürokrat, iş adamı vs. yer almıştır. Günümüzde artık birçok ülkede kadro partilerinin yerini kitle partileri aldığını söyleyebiliriz⁸⁶.

1.2.4.1.2. Kitle (Yığın) Partileri

Kitle partileri tüm ülkeyi kapsayan, en küçük yerleşim birimlerinden merkeze kadar geniş, hiyerarşik ve disiplinli bir yapıya sahip partilerdir⁸⁷. Kitle partilerini kadro partilerinden ayıran en temel özellik de budur. 1950’li yıllardan itibaren işçi grupların artmasıyla birlikte siyasi partilerin, bu yapıda örgütlenme yoluna gittiklerini söylemek mümkündür.

Kadro partileri, bireyci ve siyasi alanda özgür ve yarışmacı bir sistemin unsurları olmasına karşın kitle partileri, otoriter ve tek partili rejime yönelik bir sistemin unsurları olarak karşımıza çıkar⁸⁸.

1.2.4.1.3. Karma Partiler

Bugün için kadro ve kitle partisinin ayrımını yapmak oldukça zordur. Günümüzde açıklık ve kesinlik taşınamaması nedeniyle anlamını yitiren bu iki siyasi parti yapısı yerine karma parti kavramı türetilmiştir. Çünkü siyasi partiler bir yandan kadro partisi özelliği gösterirken bir yandan da kitle partisi

⁸³ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 168.

⁸⁴ Kapani, a.g.e., s. 169.

⁸⁵ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 41.

⁸⁶ Tunaya, **Siyasi Kurumlar**, s. 260.

⁸⁷ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 42.

⁸⁸ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 170.

özelliği göstermektedir. Bunu da üçüncü bir tür olan, her iki yolu da benimseyen karma nitelikli partiler olarak tanımlayabiliriz⁸⁹.

1.2.4.2. İşlevlerine Göre Siyasi Partiler

Duverger'nin yukarıda açıkladığımız parti tipolojisine oldukça benzeyen Neumann tarafından yapılan bu ayırmada, siyasi partiler işlevlerine göre “bireysel temsil partileri” ve “sosyal bütünleşme partileri” olarak ikiye ayrılmaktadır⁹⁰. Sosyal bütünleşme partileri ise, “demokratik bütünleşme partileri” ve “totaliter bütünleşme partileri” olarak iki grupta incelenmektedir.

1.2.4.2.1. Bireysel Temsil Partileri

Çağdaş demokrasilerin gereklerine pek de uygun olmayan bireysel temsil partileri, sadece seçim zamanları aday gösterip, seçim zamanlarının dışında faaliyet göstermemenin yanında; üyelerinin düşünceleri ve günlük yaşamlarında baskı kurmaya çalışmadan esnek ve disiplinsiz bir yapı arz ederek dar ve sınırlı bir siyasi katılma ortamında işleyen siyasi parti yapısı olarak tanımlanmaktadır⁹¹.

1.2.4.2.2. Sosyal Bütünleşme Partileri

Bireysel temsil partilerinin aksine, sosyal bütünleşme partileri, çağdaş demokrasinin gereklerine uygun, aktif bir siyasal yaşamın olduğu, devamlı faaliyet gösteren kuruluşlar olarak, üyelerini ideolojik ve örgütsel bir çatı altında toplayan, onlarla düzenli ilişkiler kuran partilerdir⁹².

Sosyal bütünleşme partileri, siyasi devşirme, siyasi partilerin birleştirme ve bütünleştirme işlevinin en yoğun gözlemlendiği parti çeşididir⁹³. Sosyal bütünleşme partileri, demokratik ve totaliter bütünleşme partileri olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır.

⁸⁹ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 42.

⁹⁰ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 172.

⁹¹ Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, s. 329.

⁹² Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 42-43.

⁹³ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 173.

1.2.4.2.2.1. Demokratik Bütünleşme Partileri

Demokratik bütünleşme partileri, sürekli faaliyet gösteren, üyelerinin parti ile ilişkisinin bireysel temsil partilerine göre daha sıkı, totaliter bütünleşme partilerine göre daha esnek olduğu bir sosyal bütünleşme partisi çeşididir. Demokratik bütünleşme partilerinin ilk örneklerini Kara Avrupası'ndaki Sosyalist partilerde görmek mümkündür⁹⁴.

1.2.4.2.2.2. Totaliter Bütünleşme Partileri

Totaliter bütünleşme partilerinde, parti üyelerinin belli bir ideoloji etrafında birleşmeleri sonucu üyeler üzerinde sıkı bir disiplin uygulaması olması neticesinde çok sınırlı bir düşünce ve faaliyet alanı vardır. İdeoloji faktörü bu partilerde çok önemli bir rol oynar. Siyasi parti ile üyeler arasındaki bağ çok sıkıdır ve en alt kademelerden başlamak üzere parti örgütü üyeler üzerinde geniş bir düzenleme ve kontrol yetkisine sahiptir⁹⁵.

Siyasi parti yapıları hakkında yukarıda açıkladığımız çeşitli sınıflandırmalar, Duverger ve Neumann'ın dar kapsamlı tanımlamalarının tam anlamıyla kapsayıcı olmaması ve tek boyutlu olması sebebiyle yetersiz gelmeye başlayınca, siyasi parti sosyolojisinde yapılan çalışmalarla çeşitlenmeye devam etmektedir. Yeni yaklaşımlar, değişik faktörlerin göz önüne alınmasıyla oluşmasını sürdürmektedir⁹⁶.

1.2.4.3. Disiplinli Olup Olmamalarına Göre

Disiplin yönünden yapılan siyasi parti ayrımının, siyasi parti içinde disiplinin dozajına göre yapılan bir ayrım olduğunu söylemek mümkündür. Disiplinli olup olmamalarına göre siyasi partiler, "disiplinli partiler" ve "serbest partiler" olarak iki grupta incelenmektedir.

⁹⁴ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 173.

⁹⁵ Kapani, , a.g.e., s. 173-174.

⁹⁶ Konu ile ilgili daha fazla bilgi için bkz., Bülent Daver, **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1968, s. 214-216; Akçalı, **Siyaset Bilimine Giriş**, s. 94-104; Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 176-177.

1.2.4.3.1. Disiplinli Partiler

Disiplinli partiler, parti üyelerinin, parti tüzük, program ve kararlarına sıkı bir disiplinle bağlı oldukları siyasi parti çeşididir. Milletvekilleri sıkı disipline tabi olduklarından, grup içinde alınan kararlar doğrultusunda oy kullanmak zorundadırlar⁹⁷. Aksi halde milletvekilleri parti ihracına maruz kalabilir ya da disiplin cezalarıyla karşı karşıya bırakılabilirler⁹⁸.

Disiplinli partilere ilişkin olarak ülkemizdeki disiplin uygulamalarının bazen çok aşırı olabildiğini söylemek mümkündür. Oysaki parti içinde uygulanan disiplin, Demos'un kılıcı gibi baskıcı uygulamalara yol açmamalı; parti içi muhalefeti baskı altına almamalıdır.

1.2.4.3.2. Serbest Partiler

Serbest partileri tanımlarken, üyelerinin parti tüzük, program ve kararlarına sıkı sıkıya bağlı olmadıkları, disiplinin biraz daha esnek uygulandığı parti çeşidi olarak açıklayabiliriz.

Serbest partiler, parlamentoda üyelerinin belli bir yönde tutum almaları için bağlayıcı ve zorlayıcı kararlar alamazlar. Üyelerin oy ve düşünce özgürlüğü geniş bir biçimde tanındığı için, parti grup kararı kavramı da gelişmemiştir⁹⁹. Günümüzde serbest partilere örnek olarak ABD'deki Demokratik ve Cumhuriyetçi partiler verilebilir.

1.2.4.4. Türdeş Olup Olmamalarına Göre

Türdeşlik yönünden de partiler "türdeş partiler" ve "türdeş olmayan partiler" olarak iki gruba ayrılarak incelenmektedir.

⁹⁷ Ergun Özbudun, **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye'de Parti Disiplini**, Ankara, AÜHF Yayınları, 1968, s. 46.

⁹⁸ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 45.

⁹⁹ Özcan, Yanık, a.g.e., s. 44.

1.2.4.4.1. Türdeş Partiler

İdeolojik bir birliğin egemen olduğu partilere türdeş (homojen) partiler denir. İdeolojik yapılı bu partilere, etnik temelli ve komünist partileri örnek olarak verebiliriz¹⁰⁰.

1.2.4.4.2. Türdeş Olmayan Partiler

İdeolojik bir birliğin egemen olmadığı, siyasi parti değiştirmelerin sık yaşandığı, parti içi yelpazenin geniş olduğu partilere türdeş olmayan (homojen olmayan) partiler denir. Çift parti sisteminin egemen olduğu ülkelerde yer alan siyasi partilerin türdeşliğinin az olduğunu söylemek mümkündür¹⁰¹.

1.2.5. Siyasi Parti Sistemleri

Siyasi parti sistemleri açısından yapılan temel ayrımın, tek parti ve birden fazla parti arasındaki ayrım olduğu söylenilebilir. Ancak bu klasik ayrım yeterli olmayıp, siyasi parti sistemlerinin belirlenmesinde tek başına sayı ölçütünün yanı sıra; sosyolojik ve ideolojik yapı gibi daha birçok etkenin de göz önüne alınması zorunlu hale gelmiştir.

Siyasi parti sistemleri “yarışmacı” ve “yarışmacı olmayan” sistem olarak ikiye ayrılmıştır. Bu iki ayrım arasındaki yaklaşımın temelinde, kapalı ve tekelci bir sistemle açık ve yarışmacı bir sistem ve paylaşılmayan bir iktidarla paylaşılan bir iktidar arasındaki farkı ayırt etmenin sağlanması yatmaktadır¹⁰².

1.2.5.1. Yarışmacı Sistemler

Siyasi partiler arasında iktidar mücadelelerinin söz konusu olduğu sistemlere yarışmacı sistemler denilmektedir. Yarışmacı parti sistemi “çok partili sistem” ve “iki partili sistem” olmak üzere ikiye ayrılır.

¹⁰⁰ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 45.

¹⁰¹ Dursun Yarasoy, “**Temsili Demokrasinin Gelişiminde Siyasal Partiler Kavramı**”, (Erişim) websitem.gazi.edu.tr/dursun.yarasoy/DosyaIndir?DosyaNo=0be1b0fd04e80b6baf6c8a86c6a4e17d, 19 Ağustos 2013, s. 1-2.

¹⁰² Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 177.

1.2.5.1.1. Çok Partili Sistemler

Çok partili sistemleri, ikiden fazla partinin siyasi yarışmada birbirlerini az çok yakından izledikleri ve iktidar dengesini etkileme gücüne sahip buldukları sistem olarak tanımlayabiliriz¹⁰³. İtalyan politika bilimcisi Sartori'nin bu alanda yapmış olduğu genel ayrıma uyarak çok parti sistemini "ılımlı çok partili" ve "aşırı çok partili" sistemler olarak ikiye ayırarak inceleyebiliriz¹⁰⁴.

1.2.5.1.1.1. İlimli Çok Partili Sistemler

İlimli çok parti sisteminde, siyasi partilerin iki ana kutup veya merkez etrafında toplandıkları görülür. Bu toplanma sürekli bir güç birliği, özellikle ortak bir program ve parlamentoda ortak bir davranış temeline dayandığı takdirde sistemin işleyişi iki partili sistemin işleyişine bir hayli yaklaşmış olmaktadır¹⁰⁵.

İlimli çok parti sisteminin günümüzde başlıca örneklerini İskandinav ülkelerinde, İsviçre ve Belçika'da görmek mümkündür¹⁰⁶.

1.2.5.1.1.2. Aşırı Çok Partili Sistemler

Aşırı çok parti sistemi taşıdığı farklı nitelikler yönünden önemli noktalarda ilimli çok partili sistemden ayrılır. Bu sistemi belirleyen başlıca özellik, siyasi parti sayısının çokluğu değil, fakat siyasi kutupların çokluğu ve bunlar arasındaki ideolojik mesafenin, temel görüş ayrılıklarının fazlalığıdır. Bu durum tahmin edilebileceği gibi istikrarsız bir sisteme yol açabilir¹⁰⁷. Aşırı çok partili sistemlerin dezavantajının, sağlam çoğunlukların ve sürekli bloklaşmaların yokluğu, hükümetlerin kurulmasını güçleştireceği olduğu söylenebilir¹⁰⁸.

¹⁰³ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 184.

¹⁰⁴ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 52.

¹⁰⁵ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 184.

¹⁰⁶ Kapani, a.g.e., s. 185.

¹⁰⁷ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 52.

¹⁰⁸ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 184-185.

1.2.5.1.2. İki Partili Sistemler

İki partili sistem olarak adlandırılan bu ayırım, siyasi hayatta, sadece iki partinin mevcut olduğu anlamına gelebileceği gibi bazen aynı anlamı taşımayabilir. Şöyle ki, bir ülkede ikiden fazla parti mevcut olmakla beraber iktidar yarışması esas itibarıyla iki büyük parti arasında cereyan ediyor ve küçük partiler iktidara ağırlıklarını koyabilme gücünden yoksun bulunuyorsa, o ülkede de iki parti sisteminin varlığından söz edilebilir. İki partili sistemler, “saf iki partili” ve “destekli iki partili” sistem olarak ikiye ayrılır.

1.2.5.1.2.1. Saf İki Partili Sistem

Saf iki partili sistemin temel özelliği büyük partilerden birinin parlamentoda çoğunluğu sağlayarak, tek başına hükümeti kurabilmesidir. İki partili sistemde seçim mücadelesi, seçmenler açısından iki eğilim arasında bir tercih sorunu yaratmaktadır. Siyasi partiler, daha çok kararsız seçmenin oylarını almaya çabalarlar. Bu nedenle, parti program ve düşünceleri son derece ılımlı ve gerçekçi olmaktadır.

Saf iki parti sisteminin en karakteristik özelliği, büyük partilerden birinin parlamentoda mutlak çoğunluğu sağlayarak koalisyonla gitmek zorunda olmaksızın tek başına hükümet kurabilmesidir¹⁰⁹. Saf iki partili sistemin en tipik örneği Amerika Birleşik Devleti (ABD)'dir. Duverger'ye göre, iki parti sistemini doğuran nedenler, ancak her ülkenin kendine özgü sosyolojik ve kültürel yapılarının çözümlenmesiyle belirlenebilir¹¹⁰.

1.2.5.1.2.2. Destekli İki Partili Sistem

Destekli iki parti sistemi, siyasi yaşama egemen olan iki büyük partinin yanı sıra, bir üçüncü partinin de zorunlu olarak iktidara ağırlığını koyduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Böylece saf iki partili sistemden uzaklaşmış olmaktadır.

Yapılan seçimler sonucunda iki büyük partiden hiçbirinin tek başına hükümeti kurabilecek salt çoğunluğu sağlayamaması halinde ya partilerin

¹⁰⁹ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 181.

¹¹⁰ Duverger, **Siyasal Partiler**, s. 290.

aralarında anlaşmasıyla ya da bir büyük partinin üçüncü küçük partiyle anlaşması sonucunda hükümet kurulmaktadır. Genellikle de iki partiden biri, üçüncü küçük partinin desteğiyle hükümeti kurmakta ve sistem küçük pazarlıklara kapı aralamaktadır. Bunun için de sisteme destekli iki parti sistemi denmektedir. Fransız siyaset bilimcilerinden Jean Blondel, bu sisteme “iki buçuk parti sistemi” adını vermektedir¹¹¹.

1.2.5.2. Yarışmacı Olmayan Sistemler (Tek Parti Sistemi)

Yarışmacı olmayan tek parti sistemlerinde, siyasi partiler arasında iktidar yarışması ve iktidarın el değiştirmesi söz konusu değildir. Zira iktidarı daima tek parti elinde bulundurmaktadır. Yarışmacı olmayan parti sistemleri de kendi içinde partilerin yapılarına göre, “gerçek olmayan tek parti sistemleri” ve “gerçek tek parti sistemleri” olarak ikiye ayrılır¹¹².

1.2.5.2.1. Gerçek Olmayan Tek Parti Sistemi (Bir Partinin Üstünlüğü, Karmaşık Tek Parti) Sistemi

Bazı hallerde bir ülkede birden fazla siyasi parti bulunmasına rağmen, o ülkedeki düzen gerçek niteliği yönünden tek parti sistemi olarak değerlendirilebilir. Başka bir deyişle, görünüşte çok partili bir düzen vardır, fakat partilerden birinin diğerleri üzerindeki üstünlüğü nedeniyle aslında tek partili ya da ona benzer bir sistem söz konusudur. Ancak burada sözü edilen üstünlüğün çeşitli dereceleri olduğunu belirtmek gerekir¹¹³. Bu bakımdan, bizim “gerçek olmayan tek parti sistemi” olarak adlandırdığımız bu kategori içinde de bir ayırım gözetmek ve hiç değilse iki belirgin tipi birbirinden ayırmak yerinde olacaktır¹¹⁴.

1.2.5.2.1.1. Üstün (Hâkim) Parti Sistemi

Üstün parti sisteminde birden çok parti meşru olarak vardır ve az çok eşit şartlar altında serbestçe faaliyet gösterirler. Yalnız bu partilerden biri,

¹¹¹ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 337.

¹¹² Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 47.

¹¹³ Özcan, Yanık, a.g.e., s. 48.

¹¹⁴ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 179.

gerek seçmen kitlesinden topladığı oy, gerek parlamentoda sağladığı çoğunluk bakımından diğerlerine oranla daha güçlüdür. Bu güçlülük ve üstünlük durumu, üst üste yapılan seçimlerde bir kararlılık ve süreklilik gösterdiği zaman bir “üstün parti” hakimiyeti ortaya çıkmış demektir¹¹⁵.

Üstün parti sistemi özü itibariyle çoğulcu bir sistemdir. Günümüzde üstün partinin başlıca örneği olarak Meksika’daki Devrimci Kurumlar Partisi (PRI) gösterilebilir¹¹⁶.

1.2.5.2.1.2. Hegemonyacı Parti Sistemi

Hegemonyacı parti sisteminde ise, düzen üstün (hakim) parti sisteminden tamamen farklıdır. Burada eşit şartlar altında bir iktidar yarışmasından söz edilemez¹¹⁷. Mutlak üstünlüğe ve iktidar üzerinde tam bir kontrole sahip siyasi parti dışında başka partilerin varlığına izin verilirse de bunlar gerçek anlamda muhalefet partileri değildir; daha çok uydu partileri durumundadır¹¹⁸.

1.2.5.2.2. Gerçek Tek Parti Sistemleri

Gerçek tek parti sisteminde hukuken ve fiilen sadece bir siyasi parti vardır. Onun dışında başka partilerin kurulması ve faaliyeti kesin olarak yasaklanmıştır. Bu parti sisteminin tam anlamıyla, tekelci, iktidar üzerinde her türlü rekabeti, yarışmayı ve paylaşmayı reddeden bir sistem olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.5.2.2.1. Otoriter (Pragmatik) Tek Parti

Otoriter (pragmatik) tek parti sistemleri, katı ve kapsayıcı bir ideolojiye dayanmayıp, daha çok milli bütünleşmeyi sağlama, ekonomik kalkınma ve siyasi modernleşmeyi gerçekleştirme gibi belirli hedeflere yönelmiş parti sistemidir.

¹¹⁵ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 179.

¹¹⁶ Kapani, , a.g.e., s. 179-180.

¹¹⁷ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 49.

¹¹⁸ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 180.

Otoriter tek parti sistemine örnek olarak, Türkiye’de CHP’nin tek parti dönemini ve bugün Üçüncü Dünya ülkelerinin bir kısmında yürürlükte olan rejimleri gösterebiliriz¹¹⁹.

1.2.5.2.2.2. Totaliter Tek Parti

Totaliter tek parti sistemi, kapsayıcı bir ideolojiye sahip, evreni bütünüyle açıklama iddiasında olan sistemli bir dünya görüşüne dayanır¹²⁰. Totaliter tek parti sisteminde siyasi parti, bu temel ideolojinin gereklerine uygun yeni bir toplum modeli yaratma amacındadır. Bu amaçla totaliter tek parti, toplum hayatını tümüyle kontrol altında bulundurur, her türlü ekonomik, sosyal ve siyasi faaliyetlere müdahale eder ve bunlara yön verir¹²¹. Komünist ve faşist tek parti rejimleri bu sistemin tipik örnekleridir¹²².

¹¹⁹ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 48.

¹²⁰ Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 178.

¹²¹ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 48.

¹²² Kapani, **Politika Bilimine Giriş**, s. 178.

İKİNCİ BÖLÜM

ANAYASAL DEMOKRASİLERDE SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ

2.1. GENEL OLARAK

Siyasi partilerin anayasal demokrasilerdeki yeri ve hukuki niteliği tartışmalı bir konudur. Siyasi partilerin faaliyetlerini yürütebilmesi, hukuki bir zeminin varlığını gerekli kılmakla birlikte, bunun ne şekilde olması gerektiği hakkında geliştirilen dünya uygulamaları çalışmamızın bu bölümünde ele alınacaktır.

Konu ile ilgili olarak öncelikle siyasi partilerin demokrasi ile olan ilişkisi ve temsili demokrasi kurumları üzerindeki etkileriyle temsili demokrasi kurumlarından ayrılan yönlerini ve benzerliklerini açıklayarak, siyasi partilere anayasalarında ve kanunlarında yer ver veren ülkelerden Türkiye’de, İtalya’da, Almanya’da, Fransa’da, Yunanistan’da, Portekiz’de ve Avusturya’da anılan düzenlemelerin ne şekilde yapıldığı aktarılmaya çalışılacak, bu doğrultuda, kamu hukuku görüşüne mi, özel hukuk görüşüne mi, yoksa uzlaşmacı görüşe göre mi ele alınması gerektiği yolundaki tartışmalara yer verilerek siyasi partilerin hukuki niteliği konusu aydınlatılmaya çalışılacaktır.

2.2. SİYASİ PARTİLER VE DEMOKRASİ

Çağdaş demokrasilerde kişisel iradeleri bir araya getiren siyasi partiler, bu işlevlerini, bireyleri belli siyasi düşünce etrafında birleştirmeyi amaçlayarak, demokrasinin gelişimine yardımcı olmaktadır. Günümüz demokrasi anlayışına “*partiler demokrasisi*” denmesinin nedeni de budur¹²³.

Halkın siyasi düşünce ve inançlarının oluşmasına aracılık eden örgütlü kuruluşlar olarak nitelendirilen siyasi partilerin modern demokratik rejimlerdeki önemini aktarırken öncelikle demokrasi rejiminden bahsetmek yerinde olacaktır.

¹²³ Mehmet Akad, **Genel Kamu Hukuku**, İstanbul, Filiz Kitabevi, , 1997, s. 225.

Demokrasi, devlet yöneticilerinin belli aralıklarla ve serbest seçimler yoluyla halk tarafından seçildiği bir rejimdir¹²⁴. Geniş ve karmaşık bir toplumda siyasi partilerin aracılığı olmaksızın demokrasinin gerçekleştirilebileceğini düşünmek güçtür. Bu sebeple siyasi partilerin hukuki niteliğini incelerken aynı zamanda demokrasi ile olan ilişkisine de değineceğiz.

Siyasi partilerin var olabilmeleri için gerekli olan demokrasi rejiminde her türlü siyasi kuvvetin sahibi halk olarak bilinir. Tunaya 'nın "*aynı annenin çocukları*" olarak tarif ettiği Devlet iktidarı ile siyasi iktidarın kaynağı durumunda olan halk gücünün demokratik rejimlerdeki bu önemi Devleti de partiyi de onun kudretinin meydana getirdiğini ortaya koyar¹²⁵.

2.2.1. Siyasi Partiler ve Demokrasi İlişkisi

Siyasi partiler, demokratik rejim içindeki temel rollerine uygun olarak, halkı, gerçeğe uygun bir biçimde, seçilene kadar değil, aynı zamanda seçildikten sonra da temsil etmeli ve aynı zamanda ülke menfaatini geride bırakarak kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmemelidirler. Kapani, bu endişeyi, "Şayet bir memlekette partiler, kamu yararını ve toplum sorunlarının çözümünü ön planda tutacak yerde, sadece kendi çıkarları peşinde koşarlar, iktidarın ele geçirilmesini tek gaye ve her türlü vasıtayı bu gaye uğrunda meşru sayarlar, bu arada demagoji oyunları ile halkı aldatmak yoluna giderek, birbirleriyle kıyasıya bir boğuşma ve didişme çukuruna düşerlerse, o memlekette demokrasinin geleceğine endişe ile bakmak gerekir. Zira partiler, bu olumsuz tutumlarıyla, demokrasinin en kuvvetli dayanağı demek olan halkın güvenini eritmiş ve yok etmiş olacaktırlar" sözleriyle ifade etmiştir¹²⁶. Kabul etmek gerekir ki, siyasi partilere yöneltilen bu sorunlar uygulamada da sık sık karşımıza çıkmaktadır. Nitekim seçimler yapıldıktan sonra demokrasiyi rafa kaldıran örneklerle tarihte rastlamak mümkündür. Nazi iktidarı Weimar Anayasası'na göre, yürürlükteki hukuka uygun olarak cereyan

¹²⁴ Özbudun, *Siyasi Partiler*, s. 162.

¹²⁵ Tunaya, , *Türkiye'de Siyasi Partiler*, s. 9.

¹²⁶ Münci Kapani, , *Kamu Hürriyetleri*, Ankara, AÜHF Yayınları, 1970, s. 246.

etmişse de, iktidara geldikten sonraki ilk işi demokrasiyi rafa kaldırmak olmuştur.

2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'muzun 3. maddesine göre siyasi partiler, Anayasa ve kanunlara uygun olarak; milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla, tüzük ve programlarında belirlenen görüşleri doğrultusunda çalışmaları ve açık propagandaları ile milli iradenin oluşmasını sağlayarak demokratik bir Devlet ve toplum düzeni içinde ülkenin çağdaş medeniyet seviyesine ulaşması amacını güden ve ülke çapında faaliyet göstermek üzere teşkilatlanmış tüzelkişiliğe sahip kuruluşlardır.

Yukarıdaki tanıma uygun olarak genç Cumhuriyetimizin kuruluşundan günümüze kadar ülkemizde çeşitli isimlerle 175 adet siyasi parti kurulmuştur. Kurulan bu partilerden ancak 29 tanesi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girebilmiş, 27 tanesi yargı yolu ile 7 tanesi kendini feshederek, 22 tanesi de başka partilerle birleşerek kapanmıştır. Buradaki esas sorun, bir partinin varlığından ziyade bunların arkasında yatan ideoloji ve stratejinin geliştirilememesidir. Oysaki çalışmamızın başında da ifade edildiği gibi siyasi partiler demokrasiyi yaşatan ve kalıcı kılan kuruluşlardır.

Siyasi partilerin çağdaş demokrasinin yapıcı ve kurucu unsuru olarak siyasi yaşamda çok önemli görevler yaptıkları kabul edilmektedir. Hatta demokrasiyi yaratanın siyasi partiler olduğu söylenir. Bugün artık partisiz bir demokratik sistem düşünülemez¹²⁷.

Laski'ye göre, nüfusu bir milyona varan bir devlet, partiler tarafından yönetilmeksizin karar veremez; parti örgütü temsili sistemin yaşamsal ilkesidir¹²⁸.

Bir parti niçin kurulur? Parti kurulmasına etki eden nedenler nelerdir? Liderleri hangi kıstasa göre belirlenir veya seçilir? Siyasi parti liderinin, ülkeyi yönetme, iktidara sahip olma gibi gerekli donanımları mevcut mudur bilinmez; fakat bilinen bir gerçek varsa da oda şudur: Ülkemizde ve diğer demokratik toplumlarda kurulan, kapanan veya kapatılan bütün siyasi partilerin insan

¹²⁷ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 259.

¹²⁸ J. Harold Laski, **Demokrasi Nedir?**, derleyen: Necati Hersek, İstanbul, Evren Yayınları, 1962, s. 15.

anatomisini ele alarak yola çıktıklarıdır. İnsanoğlunda doğuştan var olan milliyetçilik, din kavramı-Allah korkusu, laiklik-çağdaşlaşma, çalışma hayatı-emek gibi duygulara dem vurularak siyasetin yürütülmeye çalışılmasıdır.

Hâlihazırda siyasi partilerin lider ve kadrolarının, ülke sorunlarını tam anlamıyla çözme gibi gerekli bilgi ve donanıma sahip olamadıklarını, kendilerini yenileyemediklerini gözlemlemekteyiz. Seçim zamanlarında aday olarak gösterilen kişilerin adaylık konusunda ve kendi alanlarında yeterli donanıma sahip olup olmadıklarına, bilgi ve becerilerinin bulunup bulunmadığına bakılmaksızın önümüze getirilen bu isimlerden birini veya birkaçını seçmek durumunda bırakıyoruz. Seçilecek kişide özlemine duyduğumuz kabiliyetleri, becerileri geride bırakıp, o kişinin kendisinde zaten olması gereken dürüstlüğü, ahlakını sorgular hale gelerek ona göre tercihimizi yapıyoruz. Oysaki bir örnek vermek gerekirse şu anda devlete Ulaştırma Bakanlığı yapacak bürokratin uzay çağını bilmesi gerekmez mi?

Siyaset kabiliyeti olmayan siyasetçiler dolayısıyla, siyasi hayatta gerekli bilgi birikimine sahip olanların, çeşitli yaftalarla siyasete kurban gittikleri hep görülmüş ve yaşanmıştır. Tüm bunlara rağmen bugün bütün siyaset bilimcilerin üzerinde birleştiği ortak nokta “siyasi partisiz demokrasi olmaz” yargısıdır¹²⁹.

2.2.2. Siyasi Partiler ve Temsili Demokrasi Kurumları Arasındaki İlişki

2.2.2.1. Siyasi Partilerin Temsili Demokrasi Kurumları Üzerindeki Etkileri

Demokrasi, çoğulcu bir rejim olması sebebiyle her açıdan siyasi partilere muhtaçtır. Şöyle ki, siyasi partiler toplumdaki değişik fikirleri bir araya getirerek gruplaştırma görevi ifa ettiklerinden bugün için siyasi partileri kaldırmak hukuk düzenini yıkmakla eşdeğerdir¹³⁰. Öte yandan, siyasi partiler çoğulculuğun güvencesi olarak da nitelendirilirler. Siyasi partiler sayesinde

¹²⁹ Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, s. 27.

¹³⁰ Tunaya, **Siyasi Kurumlar**, s. 279.

ki, toplumda çeşitli görüşlerin siyasi partilerce savunulması dolayısıyla, değişik düşünceler göz ardı edilmeden varlığını korur, gelişir¹³¹.

Tüm bunlara rağmen siyasi partileri kabul etmeyen sistemler de var olmuştur. Liberal demokrasilerin sadece bireysel hak ve özgürlükleri tanınması, ulus ile temsilcileri arasına siyasi partileri sokmak istemeyişi bunun açık kanıtıdır. Aynı şekilde, Alman kamu hukukçularından George Jellinek de siyasi parti kavramının devlet üzerinde hiçbir rolü olmayacağını belirterek siyasi partilere karşı olumsuz bir tavır takınmıştır¹³². Ancak, biz burada siyasi partilerin devlet üzerinde etkin bir rolü olduğunu benimseyerek konuyu aydınlatmaya çalışacağız.

Bugün artık siyasi partiler olmadan demokrasi işlemez hale gelmiştir. Bu nedenle günümüzde çok partili siyasi yaşamın olduğu klasik demokrasilere “*Partiler Devleti*” veya “*Partiler Demokrasisi*” denmektedir. Turhan 'ın da belirttiği gibi, hangi hükümet sistemi olursa olsun, çağımız partiler demokrasisi çağıdır¹³³.

Bu önemleri nedeniyle siyasi partilerin fonksiyonlarından saparak, görevini kötüye kullanmaları birçok sorunu da beraberinde getirir. Siyasi partiler, halkı asıl, kendilerini vekil olarak görmezlerse, seçmenlerinin isteklerini göz ardı etmiş olacak ve onların siyasi duygularını hiçe sayacaklardır. Böylece seçmenler siyasi partinin emrinde otomatlaşacaktır. Siyasi partiler şayet kamuoyundaki fikir ayrılıklarını kendi lehine bir mezhep kavgası haline getirirse, bu kez siyasi hayatı bir mezhep savaşına çevirmiş olurlar. Yine siyasi partiler, seçmenlere düşüncelerini serbestçe açıklama olanağı vermezse, totaliter bir rejime sebep olurlar¹³⁴. Fransız yazar Vedel'in, “Demokrasi siyasi partiler olmaksızın yaşayamaz, fakat siyasi partiler yüzünden ölebilir” sözü bu kaygıyı dile getirmektedir¹³⁵.

¹³¹ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 206.

¹³² Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, s. 7.

¹³³ Mehmet Turhan, **Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası**, Diyarbakır, DÜHF Yayınları, , 1989, s. 124.

¹³⁴ Tarık, Zafer Tunaya, **Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, 5. Baskı, İstanbul, Ekin Yayınları, 1982, s. 302.

¹³⁵ Özbudun, **Siyasi Partiler**, s. 163.

Siyasi parti kavramı, bugün taşıdığı olumlu anlama başlangıçta sahip değildi. İlk zamanlar siyasi partiler, kişisel çıkarlarını önde tutmaya çalışan bir grup insan anlamına geliyordu. Bu nedenle bir yandan siyasi partilerin yetkilerinin ve faaliyet alanının sınırlandırılması yoluna gidilirken, diğer yandan da tek parti sisteminden çok partili sisteme geçiş çalışmaları olmuştur¹³⁶.

Devletlerin hükümet sistemlerinden, organlarına kadar işleyen siyasi partilerin bu bağlamda hukuki niteliklerinin belirlenerek, çerçevelerinin çizilmesi zorunluluk halini almıştır. Siyasi partilerin faaliyet alanlarının genişletilmesiyle birlikte Anayasa kurumlarını değiştirici veya bozucu etkilerinin de ortaya çıktığını söylemek yanlış olmaz.

Temsili demokrasi kurumlarını ele aldığımızda, siyasi partilerin en çok etkiledikleri alanın hükümet sistemleri arasında yumuşak kuvvetler ayrılığının bulunduğu parlamenter sistem olduğunu söyleyebiliriz. Yumuşak kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter sistemde hükümetin, çoğunluğu sağlayan siyasi partinin sağ kolu, siyasi parti liderinin de cumhurbaşkanı tarafından otomatik olarak başbakan seçildiğini, bakanların da siyasi parti grubunun sıkı denetimi altında olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle disiplinli parti grupları, yasama-yürütme organlarının denk ve eşit kuvvetler ayrılığına bu sistemde son verebilmektedirler. Yürütme organı zamanla lider siyasi parti grubunun uydusu halini alarak ters yönlü bir etkileşim ortaya çıkarmaktadır.

Çift meclis sistemini ele alırsak, kuvvetlerin kendi içlerinde bölünmelerinin söz konusu olduğunu görürüz. İkinci meclis, ister ayan ister senato adını taşıсын, her iki mecliste de aynı partilerin gruplarının yer alması, iki meclis arasındaki görev ve yapı farklılıklarını ortadan kaldırarak ikinci meclisi gereksiz hale getirebilir.

Yine başkanlık sisteminin uygulandığı ülkelere baktığımızda ise, başkanın çoğunluğu sağlayan siyasi partinin lideri olması, parlamento ile

¹³⁶ Atilla Yayla, **Siyaset Teorisine Giriş**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998, s. 265.

ayrılığının tamamen teorik olduğunu tarafsız olamayacağını bizlere kanıtlamış olur¹³⁷.

2.2.2.2. Siyasi Partileri Temsili Demokrasi Kurumlarından Ayıran Özellikler

Siyasi partileri diğer temsili demokrasi kurumlarından ayıran önemli bir özelliği amacının farklı oluşudur. İster iktidarda ister muhalefette olsun her bir siyasi partinin amacı siyasi iktidarı ele geçirip parti programını uygulamak ve ülkeyi yönetmeye talip kuruluşlar olmalarıdır. İşte bu nedenle siyasi partiler her ne kadar dernekler gibi “kişi toplulukları” olsalar da, amaç unsuru nedeniyle derneklerden ayrılırlar. Öte yandan 6 Ekim 1983 tarih ve 2908 sayılı Dernekler Kanunu gereğince de, derneklerin her türlü siyasi faaliyette bulunmaları yasaklanmıştır. Bu yüzden, siyasi faaliyet yapmayı amaçlayan siyasi partiler, derneklerden ayrı bir hukuki statüye sahip olma zorunluluğu taşımaktadır¹³⁸. Adı geçen düzenleme bize siyasi partileri amaçları yönüyle derneklerden ayrı bir hukuki statüde görmemiz gerektiğini ifade etmektedir.

Bir devleti meydana getiren milyonlarca insanın hepsinin her an memleketin gidişatı ve siyasi meseleleri hakkında aynı şekilde düşünmesi ve aynı kanaate sahip olması mümkün değildir. Bu nedenle ortak bir program etrafında birleşen toplum üyeleri çeşitli kurumları meydana getirir. Bu, adına sivil toplum kuruluşu dediğimiz dernek, vakıf, sendika gibi belli bir programı hayata geçirme amacı taşıyan kurumlar olabileceği gibi, siyasi parti adını alan sivil toplum kuruluşlarından ayrı vasıflara sahip, devleti idare eden iktidar gibi bir devleti idare etme programına sahip olması ve bunu gerçekleştirmeyi istemek amacını taşıyan kurumlar da olabilir. Siyasi partiler, siyasi iktidarı ele geçirmeyi ve kullanmayı hedefleyen, ülkeyi yönetmeye talip olan kuruluşlara verilen isimdir. Siyasi partileri, sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıf gibi diğer kuruluşlardan ayıran en önemli fark, bunların, siyasi iktidarı ele geçirmeyi amaçlamayıp, etkilemeye çalışmalarıdır.

¹³⁷ Tunaya, **Siyasi Kurumlar**, s. 305-306.

¹³⁸ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 318.

2.3. SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ

Siyasi partilerin alelade bir dernek statüsünden çıkarak hukuksal düzenlemelere konu olmaları demokratik hayatın gelişmesine şüphesiz büyük katkılar sağlamıştır. Bu aşamadan sonra siyasi partilerin nasıl bir hukuksal statü kazandığıyla ilgilenen hukuk düzeninin, öncelikle siyasi partilerin yapısını inceleyerek konuya açıklık sağlama yoluna gittiğini gözlemlemekteyiz. Ülkemiz açısından da siyasi partilerin, 1961 Anayasası'nda olduğu gibi 1982 Anayasası 'nda da "demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları" olarak kabul edilmeleri ve kapatılmalarının AYM'ye bırakılması bu kuruluşların hukuksal niteliklerinin belirlenmesinin zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır.

Bu tartışma, ülkemizde hukuki bir sorun olarak Türkiye İşçi Partisi Meclis Grubu tarafından, siyasi partilere devlet tarafından mali yardım yapılmasına ilişkin düzenlemeyi içeren 1017 sayılı Kanun 'un, 1968 yılında Anayasa'ya aykırılığının iddia edilmesi ile ortaya çıkmıştır. Belirli şartları sağlayan siyasi partilere Devlet tarafından sağlanan maddi yardımın siyasi partiler üzerinde Devlet hegemonyasına yol açtığı yahut da bu yardımları siyasi partilerin seçmeni etkilemek amaçlı kullanılacağı düşüncesiyle maddi yardım alamayan diğer siyasi partilerin aynı şansa sahip olamamalarının demokratik yarış olgusuna ters düşeceği tartışılmalıdır. İşte bu gibi sebeplerle siyasi partilerle gelişen çağdaş demokrasi için siyasi partilerin hukuki niteliğinin belirlenmesi kaçınılmaz olmuştur.

II. Dünya Savaşı'ndan sonra yayılmacı politika izleyen İtalya ve Almanya'da yürürlükteki hukuka uygun olarak iktidara gelen faşist yönetimlerin demokratik hayatla bağdaşmayan uygulamalarının etkisiyle, liberal demokratik düzenin korunması ve siyasetin hukukileşmesi amacıyla, siyasi parti kavramı anayasalarda yer almaya başlamıştır¹³⁹.

Başta İtalya ve Almanya'nın, daha sonra da Fransa, Türkiye, Yunanistan, Portekiz, İspanya ve Avusturya'nın bu alanda hukuki birtakım

¹³⁹ Erdoğan Teziç, **Anayasa Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2001, s. 313.

çalışmalar yaptıkları görülmektedir¹⁴⁰. Bu ülkelerdeki anayasal düzenlemeler, ülkelerin tarihsel koşulları, demokrasi anlayışları ve geleneklerine göre bazı farklılıklar gösterse de hepsinin ortak noktası çağdaş demokrasinin temel yapı taşı olan siyasi partilere anayasal bir güvence sağlama çabasıdır¹⁴¹.

Demokratik bir siyasi davranışın ürünü olan siyasi partiler anayasalarda yer almaya başladıkları zaman, dünya devletlerinin siyasi partilerin hukuki niteliğine göre öncelik sırasını oluştururken ya siyasi partilere sübjektif hak güvencesi ya da kurumsallık sağlamak veyahut da her iki güvenceyi de sağlamak yolunda adım attığını görmekteyiz. Esas olarak siyasi partilere yapılacak devlet yardımlarının siyasi alana ilişkin düzenlemelerin çıkış noktası olduğunu kabul edebiliriz. Bu yardım, ayrı bir siyasi parti kanununa sahip ülkelerde bu kanun içinde düzenlenirken, bazı ülkelerde de ayrı bir kanunla ele alınmıştır.

Şimdi sırasıyla bu düzenlemelerin hukuk alanına nasıl taşındığına kısaca göz atalım.

2.3.1. Türk Hukuku'nda Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

Türkiye'de siyasi partilere yönelik yapılan düzenlemeler hem anayasada hem de ayrı bir siyasi partiler kanununda yer almaktadır.

Türkiye'de 1961 Anayasası ile birlikte siyasal partiler, "*demokratik siyasal hayatın vazgeçilmez unsurları*" sayılarak, ilk kez anayasal bir statüye kavuşturulmuştur. 1961 Anayasası'nın 56. maddesinde parti kurma hakkına ve 57. maddesinde de partilerin uyacakları esaslara yer verilmiştir. Aynı anlayış 1982 Anayasası ile de sürdürülmüştür. Ancak 1982 Anayasası'nda, siyasi partileri sınırlayıcı ve yasaklayıcı hükümlere, siyasi partilere güvence sağlayan hükümlerden daha çok yer verildiği ve Anayasa'nın siyasi partilerle ilgili hükümlerinde sistematik bir bütünlüğün olmadığı görülmektedir.

¹⁴⁰ Fazıl Sağlam, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, İstanbul, Beta Yayınları, 1. Baskı, 1999, s. 86.

¹⁴¹ Sağlam, a.g.e., s. 14.

Anayasal düzenlemenin ardından yasal düzenlemelere baktığımızda, ülkemizde 1965 yılında, 648 sayılı ilk SPK çıkarılmış ve bu kanunla siyasi partiler derneklerden ayrı bir hukuki statüye kavuşturulmuştur. 1982 Anayasası döneminde ise, 648 sayılı SPK'yı yürürlükten kaldıran 1983 tarihli 2820 sayılı SPK çıkarılmıştır¹⁴².

Ülkemizde siyasi partilere Devlet hazinesinden yardım yapılması, bu yardımların vatandaşların Anayasa'nın 61. maddesinde düzenlenen vergi ödevini yerine getirerek Devlete ödedikleri maddi kazançlardan oluşması ve bu paraların yine kamu giderlerini karşılamak üzere harcanacak olması amacını taşıdığından, Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partiler hakkında "kamu yararına çalışan kuruluş" nitelendirmesini yapmasına sebep olmuştur. Mahkeme kararında, Türkiye Cumhuriyeti Anayasa'sının siyasi partileri doğrudan doğruya kamu hukuku müessesesi ve Devlet organı olarak nitelmediğini, ancak Anayasa'nın siyasi partileri özel hukuk kuruluşları olarak da saymadığı ve bunlara üstün bir önem verdiği de apaçık ortada olduğunu belirtmektedir.

Siyasi partilerin uyacakları esasların Anayasa'da yer alması (Any. m. 57/1), yine bir Anayasa hükmü ile gelir kaynaklarının Anayasa Mahkemesi kararına bağlı tutulması (Any. m. 19/5 ve 57/4), Anayasaca demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanınmaları ve tanımlanmaları (Any. m. 56/3) anayasa açısından siyasi partilerin yerlerini bulmağa yarayacak olgulardır. Saydığımız bu özellikler daha ilk bakışta siyasi partilerin alelade dernek olmadığı, onların çok ilerisinde ve üstünde bulunduğu gerçeğini ortaya koyar¹⁴³.

Siyasi partileri demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak belirten deyim, yalnızca siyasi partilere değer ve şeref verme hükmü gibi nitelerek yanlış olacağını belirten mahkeme, bu hükmün aslında Anayasa'nın, Türkiye için çok partili bir demokrasi düzenini öngördüğünün bir kanıtı olduğunu da savunmaktadır¹⁴⁴.

¹⁴² Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, s. 89.

¹⁴³ Bkz. E. 1968/26, K. 1969/14, K.t. 18 ve 19 Şubat 1969, RG. 25.02.1970/13430, s. 3-4.

¹⁴⁴ Bkz. E. 1968/26, K. 1969/14, K.t. 18 ve 19 Şubat 1969, RG. 25.02.1970/13430, s. 4.

Anayasa Mahkemesi, siyasi partilerin böyle bir düzenin gerekli kıldığı ölçüde yaşamasına ve gelişmesine halkın ilgisinin yeterli olmadığı hallerde Devletin de bu alanda maddi, manevi desteğini esirgediği durumlarda Anayasa koyucusunun ereğinin yerini bulmamış olacağını savunmuştur¹⁴⁵. Anayasa mahkemesinin bu kararı siyasi partilere yapılacak devlet yardımının Anayasa'ya aykırı olup olmadığı, yapılan yardımın kamu gideri sayılıp sayılmayacağı tartışmalarını gündeme getirmiştir. Dolayısıyla, öncelikle siyasi partilere Devletçe ödenecek yardım paralarının kamu giderleri arasında sayılıp sayılmayacağının araştırılıp çözüme kavuşturulması gerekmektedir¹⁴⁶.

Öncelikle siyasi partilerin gördükleri işlerin belirlenmesiyle siyasi partilerin yaptıkları harcamaların niteliği konusunda fikir sahibi olunabilir. Mahkemeye göre, demokrasi düzeninin işleyişi, hatta devletin yönetilmesi yolundaki kolaylaştırıcı ve hazırlayıcı bütün bu ve benzeri faaliyetlerin kamu yararı niteliği, tartışmayı gerektirmeyecek bir açıklıkla ortadadır. Kamu yararına olan sürekli faaliyetlerin siyasi partileri kamu yararına çalışan kuruluşlar durumuna getirdiğinden de şüphe edilmez. Siyasi partilere bu niteliği kazandıran yalnız çalışmalarının olmayıp aslında Anayasanın, koyduğu hükümlerle onları böyle bir niteliğe ulaştırdığını söylemek mümkündür. Öte yandan mahkemeye göre, çalışmalarını üyelerinin olağan yardımlarıyla sürdüremeyen siyasi partiler, paraca güçlü bir takım kişi ve kuruluşların etki ve baskısı altına düşmek ve soysuzlaşmak tehlikesiyle de karşılaşabilirler ki, böyle bir tehlikeyi de devletin yardımı uzaklaştırabilir. Devlet tarafından yapılacak yardımda bu bakımdan da kamu yararının bulunduğu söz götürmez bir gerçekliktir¹⁴⁷.

Sonuç olarak mahkeme, siyasi partilerin ve çalışmalarının niteliği kamuyu ilgilendirdiği fikriyle siyasi partilere devletçe yapılacak para yardımının kamu giderleri arasında sayılabilmesi gibi bir sonucun kendiliğinden ortaya çıkacağını ve bu durumda göre siyasi partilere devletçe

¹⁴⁵ Bkz. E. 1968/26, K. 1969/14, K.t. 18 ve 19 Şubat 1969, RG. 25.02.1970/13430, s. 4.

¹⁴⁶ Eren, "Türk Hukukunda Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği", s. 5.

¹⁴⁷ Bkz. E. 1968/26, K. 1969/14, K.t. 18 ve 19 Şubat 1969, RG. 25.02.1970/13430, s. 16.

yardım edilmesinin ilke bakımından Anayasa'ya aykırı olduğunun düşünülmemeyeceğini kararında belirtmiştir¹⁴⁸.

2.3.2. Karşılaştırmalı Hukukta Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

2.3.2.1. İtalya 'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

İtalya'nın siyasi partilere ilişkin yaptığı düzenlemeleri incelediğimizde sadece anayasasında yer verdiğini ayrı bir kanunla düzenleme yoluna gitmediğini gözlemlemekteyiz. Siyasi parti kavramına anayasasında yer vermeden önce de devletin vazgeçilmez unsuru olarak gören anlayış anayasa maddesinde de benimsenmiştir.

İtalyan Anayasası 'nın 49. maddesi şöyledir:

“Bütün yurttaşlar, ulusun politikasının demokratik yollarla belirlenmesine katılmak üzere partilerde birleşme hakkına sahiptir”.

Görüldüğü gibi İtalya, siyasi partileri anayasada hukukileştirmeden önce de fiilen bir partiler devleti özelliği taşımakla birlikte, sadece bu hükümle yetinmiş ve siyasi parti olgusunu özel bir kanunla düzenleme yoluna gitmemiştir¹⁴⁹.

Genellikle siyasi partilerin uyacakları esaslar ve parti yasakları konusunda düzenlemeler içeren siyasi partilere ilişkin çıkarılan özel bir kanunun İtalya'da düzenlenmediğini belirttiyse de İtalyan Anayasası'nın geçici 12. maddesinde dolaylı ve sınırlı bir parti yasağının düzenlendiği hükme rastlamaktayız¹⁵⁰. Anılan geçici madde de kapatılan Faşist Parti'nin herhangi bir biçimde yeniden kurulamayacağı yer alırken, İtalya'da siyasi partilerin serbest kuruluşlar olduğu fikri ağırlık kazanmıştır. Geçici 12. maddenin uygulama kanununda ise, siyasi mücadelenin bir aracı olarak güç kullanmayı yüceltmek, güç kullanma tehdidinde bulunmak veya güç kullanmak, Anayasa'da güvence altına alınan özgürlükleri bastırmak, ırkçı politikalar geliştirmek veya adı geçen siyasi partiye özgü olan ilke, olay ve yöntemleri yüceltmeye yönelik bir etkinlik yürütmek veya faşist nitelikte

¹⁴⁸ Bkz. E. 1968/26, K. 1969/14, K.t. 18 ve 19 Şubat 1969, RG. 25.02.1970/13430, s. 5.

¹⁴⁹ Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, s. 15.

¹⁵⁰ Bu yasakla ilgili olarak 20.06.1952 tarih ve 645 sayılı bir uygulama kanunu da çıkarılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz., Sağlam, a.g.e., s. 56.

gösteriler yapmak suretiyle faşist partiye özgü antidemokratik araçların izlenmesi yasaklanmaktadır¹⁵¹. Belirtilen bu madde dışında İtalyan Anayasası'nda parti yasağına ilişkin başkaca bir hükme rastlamamaktayız.

İtalyan Anayasası'nın 49. maddesinden yola çıkarak siyasi partilere yüklenen ödevin, demokratik yöntemlerle ulusun politikasını belirleme işlevi olduğunu söylemek mümkündür¹⁵². Buna göre siyasi partiler, demokratik rejime aykırı olmamak kaydıyla demokratik yöntemlerle seçmenleri etkilemek, siyasi bilinci ve kültürü oluşturarak siyasette aktif rol oynayacak kurumlar olarak tarif edilebilir¹⁵³.

2.3.2.2. Almanya'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

Almanya'da siyasi partilere yönelik yapılan düzenlemeler hem anayasada hem de ayrı bir siyasi partiler kanununda yer almaktadır.

Etkisi Bonn Anayasası kadar olmasa da İtalyan Anayasası siyasi partilere anayasal bir kurum olarak ilk kez yer vermekle birlikte, Federal Almanya da anayasasında yer veren ülkelerin başında gelmektedir¹⁵⁴.

II. Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmelerde siyasi partilerin kaderini değiştiren bu Anayasa'nın 21. maddesi şöyledir:

“Partiler, halkın siyasal iradesinin oluşumuna katılırlar. Kuruluşları serbesttir. İç düzenleri demokratik ilkelere uygun olmak zorundadır. Sahip oldukları maddi araçların kaynağı ve kullanımı hakkında kamusal hesap vermekle yükümlüdürler.

Amaçları ve mensuplarının davranışlarıyla özgürlükçü demokratik temel düzeni ihlal etmeye veya ortadan kaldırmaya veya Federal Almanya Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürmeye yönelik partiler Anayasa 'ya aykırıdır. Anayasa'ya aykırılık konusunda Federal Anayasa Mahkemesi karar verir.

Bu çerçeve içinde diğer hususlar federal yasa ile düzenlenir”¹⁵⁵.

¹⁵¹ Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, s. 56.

¹⁵² Yaşar Gürbüz, *Anayasalar*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1981, s. 139.

¹⁵³ Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, s. 56.

¹⁵⁴ Sağlam, a.g.e., s. 7.

¹⁵⁵ Sağlam, a.g.e., s. 7.

Alman Federal Anayasa Mahkemesi'ne göre, Alman Anayasası'nın siyasi partileri düzenleyen ve militan demokrasi anlayışının izlerinin görüldüğü 21. maddesi, partileri, siyasi ve sosyolojik alandan bir anayasa hukuku kurumu düzeyine çıkarmıştır¹⁵⁶. Sağlam, bu konuda, Anayasa'nın siyasi partilere ilişkin düzenlemesi partilere "kuruluşları serbesttir" cümlesi ile siyasi bir temel hak tesis ederken, aynı zamanda halkın siyasi iradesinin oluşumuna katılma, parti iç düzeninin demokratik ilkelere uygun olması, partilerin maddi kaynak ve harcamalarıyla ilgili hesap verme yükümlülüğü ile de kurumsal güvence sağladığını ifade etmektedir¹⁵⁷. Yani Alman Anayasası siyasi partilere hem kurumsal hem de sübjektif hak güvencesi sağlamaktadır.

Bu hükümde ayrıca siyasi parti tanımına ilişkin unsurlara da değinilmiştir. 21. maddenin 1. fıkrası, halkın siyasi iradesinin oluşumuna katılmayı, demokratik iç yapıyı, maddi açıdan hesap verme yükümlülüğünü, aynı maddenin 2. fıkrası ise, anayasaya aykırılık konusunda siyasi partilerin amacına ilişkin unsurları düzenleyerek siyasi partilerin yönünü çizmektedir. 2. fıkra hükmü, parti özgürlüğünü özgürlükçü demokratik temel düzenin ihlali veya ortadan kaldırılması ya da Federal Almanya Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürmeye yönelik faaliyetler ile sınırlamakta aynı zamanda da bir siyasi partinin sayılan faaliyetlere giriştiğinin tespiti ve bu tespit doğrultusunda kapatılmasını da Alman Anayasa Mahkemesi'ne bırakarak siyasi partilere ayrıcalık sağlamaktadır.

21. maddenin son fıkrasına baktığımızda ise, Anayasa hükmü çerçevesinde yapılacak somut düzenlemelerin kanunla düzenleneceğinin belirtildiğini görmekteyiz. Fakat uygulamaya baktığımızda siyasi partilere ilişkin olarak somut düzenleme yapılması konusunda Alman yasa koyucusunun pek de gönüllü davranmadığını Anayasa hükmü ile 24.07.1967 yılında çıkarılan kanun arasında bulunan 18 yıllık zaman dilimi farkından anlamaktayız. Almanya'da hukuki düzenlemelerin temelini oluşturan, siyasi partilere yapılacak devlet yardımı, Alman Anayasa Mahkemesi tarafından önceleri ölçülü bir seçim kampanyasının zorunlu giderlerini karşılayacak

¹⁵⁶ Berkes, **Siyasi Partiler**, s. 120.

¹⁵⁷ Sağlam, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, s. 7-8.

düzeyde belirtilmişken, daha sonraları Alman Anayasa Mahkemesi'nin 1992 tarihli yeni içtihadıyla siyasi partilerin, anayasanın görevli kıldığı tüm etkinliklerinin devletçe finanse edilmesi suretiyle devlet yardımının kapsamı genişletilerek uygulanmaya devam etmiştir. Yapılan bu düzenlemeler siyasi partilerin hukuki niteliği konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir¹⁵⁸.

Alman siyasi partiler kanunu siyasi partileri, sürekli ya da uzunca bir süre için federal devlet alanında ya da bir eyalet alanında siyasal irade oluşumunu etkileme ve halkın federal mecliste ya da bir eyalette temsil edilmesine katılma amacı güden ve içinde buldukları gerçek ilişkilerin genel görünümü ve özellikle örgütlerinin kapsamı ve sağlamlığı, üyelerinin sayısı ve kamu önündeki görüntüleri açısından bu amacın ciddiliği konusunda yeterli bir güvence sunabilen sivil kuruluşlar olarak tanımlamaktadır¹⁵⁹.

Tanımda da yer aldığı gibi siyasi partiler toplumsal alanda yer alan sivil kuruluş olma özelliği taşımakta ve kamusal görevleri bakımından özel hukuk kuruluşlarından farklı bir niteliğe sahip kendine özgü (sui generis) kuruluşlar olarak kabul edilmektedir. Ayrıca Alman Anayasası siyasi partilere siyasi iktidarı ele geçirme konusunda bir işlev tanımamakta ve siyasi partileri dernek statüsünde kabul etmektedir¹⁶⁰.

Ayrıca, kanun devamında, siyasi partilerin yukarıdaki genel tanımında yer alan süreklilik unsuruna ek olarak, altı yıl süre ile federal ya da eyalet seçimlerinden birine kendi seçim önerileriyle birlikte katılmayan bir siyasi partinin otomatik olarak siyasi parti niteliğini yitireceğini ve üye çoğunluğu ya da yönetim çoğunluğunun yabancılardan oluştuğu ya da merkezinin ülke dışında bulunduğu siyasi partilerin parti niteliğine sahip olmadığı belirtilerek yabancı parti kavramına da karşı olduğunu belirtmektedir¹⁶¹.

Almanya Anayasa Mahkemesi, günümüz demokrasisinin zorunlu siyasi eylem birlikleri ve anayasa yapısına bütünlenmiş unsurları olarak siyasi

¹⁵⁸ Sağlam, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, s. 48-49.

¹⁵⁹ Sağlam, a.g.e., s. 40.

¹⁶⁰ Mustafa Yıldız, **Federal Almanya'da Siyasi Partiler**, İstanbul, MÜHF Yayını, 1987, C. 2, S. 1, s. 20.

¹⁶¹ Sağlam, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, s. 40-41.

partilerin, halkın siyasi iradesinin oluşumuna katılan bir anayasa organı işlevi yürüttüğünü belirtmektedir. Böylece Almanya Anayasa Mahkemesi, siyasi partilere siyasi iradenin oluşumuna katılmaktan daha geniş bir işlev tanımakta, onları aynı zamanda bu iradenin taşıyıcıları olarak, bir anayasa organı olarak görmektedir. Almanya Anayasa Mahkemesi'nin siyasi partileri, bir anayasa organı olarak kabul etmesi, Alman doktrininde de savunulmuştur¹⁶². Siyasi partiler böylece, bugün yürürlükte olan pozitif düzenlemelere kaynaklık ve rehberlik edecek biçimde Anayasa Hukuku'nun düzenlediği siyasi hayatın bütünleyici unsurları olarak anayasalarda yer almaya başlamıştır.

2.3.2.3. Fransa'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

Fransa'da siyasi partilere yönelik düzenleme sadece anayasa boyutunda kalmış ayrıca bir siyasi partiler kanunu çıkarılmamıştır. Özel bir kanunun olmayışı Fransız siyasi partilerini, Dernekler Kanununa göre kurulmasına yöneltmektedir¹⁶³

Fransız Anayasası 'nda siyasi partilere ilişkin yer alan düzenleme şöyledir:

“Partiler ve siyasal gruplar, seçimlere katılırlar; partiler kurulma ve faaliyetlerinde serbesttirler. Partiler, ulusal egemenlik ve demokrasi ilkelerine uymakla yükümlüdür.”¹⁶⁴.

Siyasi partilere ilişkin yapılan bu düzenlemede Alman modelinin izlerine rastlamak mümkündür. Kısa ve öz hükümler içeren bu düzenlemenin siyasi partilere, tıpkı Alman modelinde olduğu gibi hem kurumsal hem de subjektif hak güvencesini sağladığını görmekteyiz. Ayrıca siyasi partilerin serbestçe kurulmalarının temelinde, ulus egemenliğine ve demokrasiye uygun olma şartının aranması da diğer bir benzerliği ortaya koymakta ve Sağlam'a göre bu şartlar dolaylı yoldan siyasi parti yasağına ilişkin

¹⁶² Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 72-73.

¹⁶³ Cem Eroğul, **Çağdaş Devlet Düzenleri**, Ankara, Kırılmaç Yayinevi, 1997, s. 170.

¹⁶⁴ 1958 tarihli Fransız Anayasası, madde 4 için bkz., Sağlam, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, s. 16.

düzenleme anlamını taşımaktadır¹⁶⁵. Siyasi parti yasağı bakımından şunu da belirtmek gerekir ki, Fransa'da radikal sağ gruplar tarafından çıkarılacak huzursuzluklara karşı 10 Ocak 1936 yılında kabul edilen Savaş Grupları ve Özel Milisler Hakkındaki Kanun siyasi partilere de zaman zaman uygulanmıştır¹⁶⁶.

Fakat siyasi partilere yapılacak devlet yardımı konusunda Almanya'dan farklı bir yol izlenmiştir. Fransız Anayasa Konseyi siyasi partilere yapılacak devlet yardımını oyların en az yüzde beşini alan partilerle sınırlayan hükmü iptal etmiştir. Hatta Fransız Anayasa Konseyi Fransız İhtilali'nin sınırsız özgürlük anlayışının etkisiyle daha da ileri giderek yalnızca gerçek anlama uygun siyasi partilerin değil, küçük siyasi grupların da parti sıfatıyla devletten yardım alma imkânına kavuşturmuştur¹⁶⁷.

Fransız Anayasa Konseyi, 24.06.1959 tarihli ve 59/2 sayılı kararında, meclis gruplarını, yukarıda anılan 4. madde kapsamında parti niteliğinde görerek, seçimlerdeki oy barajına bakılmaksızın siyasi partilere devlet yardımı yapılmasını kabul etmiş, siyasi partilere yapılacak bu yardımın partileri devlete bağımlı kılmaması ve çeşitli düşüncelerin demokratik yoldan ifade imkânını kısıtlamaması ve demokrasinin temelini oluşturan düşünce akımlarının çokluğu ilkesini tehlikeye düşürmemesi gerektiğini savunmuştur¹⁶⁸.

2.3.2.4. Yunanistan'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

Yunanistan'da da tıpkı İtalya ve Fransa'da olduğu gibi siyasi partilere yönelik düzenleme sadece anayasa boyutunda kalmış ayrıca bir siyasi partiler kanunu çıkarılmamıştır.

Yunanistan Anayasası kurumsal güvence unsurundan uzak kalmayı tercih ederek, siyasi partilerin sübjektif hak boyutuna ağırlık vererek konuyu düzenlemiştir.

¹⁶⁵ Sağlam, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, s. 57.

¹⁶⁶ Sağlam, a.g.e., s. 17.

¹⁶⁷ Sağlam, a.g.e., s. 17.

¹⁶⁸ Sağlam, a.g.e., s. 6-17.

Şöyle ki, Yunanistan Anayasası'nın 29. maddesi, seçme hakkına sahip bulunan her Yunan vatandaşının, serbestçe siyasal partiler kurmak ve onlara mensup olmak hakkına sahip olduğunu, partilerin örgütleri ve faaliyetleri ile demokratik devlet düzeninin serbestçe işlemesine hizmet etmesi gerektiğini vurgulayarak, siyasi parti özgürlüğünün çerçevesini belirlemektedir¹⁶⁹.

2.3.2.5. Portekiz'de Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

Portekiz'de siyasi partilere yönelik düzenleme sadece anayasa boyutunda kalmamış ayrıca bir siyasi partiler kanunu da çıkarılmıştır.

Portekiz Anayasası birçok hükmünde siyasi partileri kapsamlı bir biçimde düzenlemekte, onlara hem kurumsal hem de temel hak güvencesi getirmektedir¹⁷⁰. Anayasa'da 1982 yılında yapılan değişiklikler, siyasi partilerin önemini bir kat daha artırmıştır. Bu değişikliklerle birlikte, Portekiz Anayasası'nda siyasi partilerin kurumsal güvencesine ilişkin olarak, siyasi partilere halk iradesinin ve örgütlenmesinin ödev olarak yüklenmesi, demokratik temsil uyarınca seçilmiş organlara katılma yetkisinin tanınması ve seçime katılacak adayların listesinin siyasi partilerce hazırlanmasının öngörülmesi yer almakta; sübjektif hak güvencesine ilişkin olarak ise, siyasi parti kurma özgürlüğünün temel hak olarak düzenlenmesini gösterebiliriz¹⁷¹.

Portekiz Siyasi Partiler Kanunu'nun 1. maddesine göre, siyasi partiler, Anayasa'ya ve kendilerince açıklanan tüzük ve programlarına göre halkın iradesinin oluşum sürecinin bir ifadesi olarak ülkenin siyasi yaşamına demokratik yöntemlerle katılma temel amacıyla kurulan ve sürekli olma niteliği taşıyan sivil örgütlerdir. Siyasi partiler özellikle seçim sürecinde kendilerini göstererek adayların belirlenmesi ve desteklenmesine aracılık ederler.

Alman Siyasi Partiler Kanunuyla benzerlik içeren bu maddede süreklilik, amaç unsuru, sivil toplum örgütü olma karakteri ve seçim sürecinde

¹⁶⁹ Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, s. 18.

¹⁷⁰ Mehmet Pantül, *Siyasi Partiler Kanunu Metinleri: Türkiye-Almanya- Portekiz*, Ankara, TBMM Yayınları, 1982, s. 95.

¹⁷¹ Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, s. 18-19.

siyasi partilere düşen görevler yer almaktadır. Ayrıca Portekiz Siyasi Partiler Kanunu, siyasi partilere tüzelkişilik tanımaktadır¹⁷². Bununla beraber adayların siyasi partiye alınmalarında, parti organlarının seçiminde, parti program ve tüzüğünün kabulünde vatandaşların eşitliği, yerel ulusal ve uluslararası düzeyde her kademe yönetim organının oluşumu için seçimin tek araç olarak belirlenmesi, tüzük ve programlarda parti amaçlarının aleniliği, partiyi gerçekten yönetenler, partinin maddi kaynakları ve buldukları yerle ilgili açıklık, partinin yerel, ulusal ve uluslararası etkinlikleri hakkında yıllık raporlar şeklinde hesap verilmesi gibi siyasi partilerin iç düzeniyle ve dolayısıyla kamu düzeniyle ilgili belli ilkeler dolaylı yoldan bu kanunda yer almaktadır. Aday belirleme konusunda ise açık bir hüküm yer almamakla birlikte uygulamada bunun parti merkez organına bırakılması sıkça eleştirilmektedir¹⁷³.

2.3.2.6. İspanya'da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

İspanya'da siyasi partilere yönelik yapılan düzenlemeler hem anayasada hem de ayrı bir siyasi partiler kanununda yer verilecek şekilde hazırlanmıştır.

İspanya Anayasası'nın 6. maddesine göre siyasi partiler, halkın siyasal iradesinin oluşumuna ve bunun açıklanmasına katılırlar. Siyasi partiler, siyasi katılmanın temel araçlarıdır. Siyasi partilerin kurulması ve faaliyeti, anayasa ve yasa çerçevesinde serbesttir. İç düzenleri ve çalışmaları demokratik esaslara uygun olmak zorundadır¹⁷⁴.

İspanya Anayasası'nın, bu tanımlamaya devletin temel yapısını anlatan başlık altında yer vermesinden hareketle kurumsal güvenceye ilişkin düzenlemeye ağırlık verdiğini görmekteyiz. Demokratik esaslara uygun olma kriteri ise Türkiye ve Almanya düzenlemesinin izlerini taşımaktadır¹⁷⁵.

İspanya Siyasi Partiler Kanunu ise ayrıca bir tanımlamaya yer vermeden siyasi partilerin kuruluşunun dernek kurmaya ilişkin temel haklara

¹⁷² Sağlam, **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, s. 41-42.

¹⁷³ Sağlam, a.g.e., s. 45.

¹⁷⁴ Sağlam, a.g.e., s. 43 .

¹⁷⁵ Sağlam, a.g.e., s. 42.

göre yapılacağını belirtmiş ve İçişleri Bakanlığınca tutulan sicile tescil ile tüzel kişilik kazanacağını belirtmiştir.

Siyasi partilere yapılacak devlet yardımı konusunda ise, öncelikle Siyasi Partiler Kanununda düzenleme yapılmış iken daha sonra 1987 tarihli bir kanun ile yapılacak devlet yardımı; her bir partiye yapılacak yıllık yardımı, parlamentodaki gruplara ayrılacak yardımı ve siyasi partilerin seçim giderlerinin karşılanması olarak genişletilmiş ve kamuoyunda tepki ile karşılanmıştır. Tepkinin temel çıkış noktası olarak da siyasi partilerin bu yardımlar neticesinde hükümete bağımlılık sorunuyla karşılaşılacağı ve seçim giderlerinin sürekli artacağı konusundaki endişe gösterilmiştir¹⁷⁶.

2.3.2.7. Avusturya’da Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

Avusturya’da siyasi partilere yönelik yapılan düzenlemeler hem anayasada hem de ayrı bir siyasi partiler kanununda yer almaktadır.

Siyasi partilere hem kurumsal hem de temel hak güvencesi sağlanmaktadır. Kurumsal güvenceye ilişkin olarak, siyasi partilerin varlığı ve çokluğunun demokratik anayasanın temeli olarak görülmesi ve siyasi partilere siyasi iradenin oluşumuna katılma işlevi verilmesi örnek gösterilebilir. Sübjektif hak güvencesine ilişkin olarak ise, siyasi partilerin serbestçe kurulmalarının öngörüldüğünü belirtebiliriz¹⁷⁷.

Avusturya’da, 1974 yılında çıkarılan Siyasi Partiler Kanunu ile hukuksallaşma ve kurumsallaşma yönünde önemli bir adım atılarak, partilere devletçe yapılacak yardım konusunda düzenlemelere ağırlık verilerek siyasi partilerin hukuk düzenindeki yerlerini almaları sağlanmıştır. Hatta siyasi partilere yapılacak devlet yardımının bu kanunun çıkarılmasında en etkili unsur olduğu ve kanunun çekirdeğini oluşturduğu belirtilmektedir¹⁷⁸. Ancak yapılacak devlet yardımı bu kanunun dışında birtakım hukuki düzenlemelerde de yer almış ve 1989 yılından itibaren siyasi partilere ayrıca seçim giderleri

¹⁷⁶ Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, s. 50.

¹⁷⁷ Sağlam, a.g.e., s. 20.

¹⁷⁸ Sağlam, a.g.e., s. 51.

için de devlet yardımı yapılmaya başlanmıştır¹⁷⁹. Bundan başka siyasi partilerin eğitim çalışmaları için de özel bir kanun uyarınca yardım aldıklarını belirten Sağlam, kamu kurumu niteliğindeki örgütlerin sağladığı yardımların Anayasaya uygunluk denetiminin de olmayışının sorunları beraberinde getirdiğini vurgulamaktadır¹⁸⁰.

Tıpkı İtalyan Anayasası'nın geçici 12. maddesinde kapatılan Faşist Parti'nin herhangi bir biçimde yeniden kurulamayacağı yönünde hükme yer verilerek dolaylı ve sınırlı bir parti yasağının düzenlendiği gibi, Avusturya'da da "Nasyonalsosyalist Parti'nin Yasaklanmasına İlişkin Kanun" la kanunen yasaklanmış bulunan bir nasyonalsosyalist örgütü ayakta tutmaya veya yeniden kurmaya yönelik girişimler ve hatta üyelerinin nasyonalsosyalist anlamda faaliyeti ile Avusturya Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını yok etme veya kamu düzenini ve cumhuriyetin yeniden inşasını bozma amacı güden birliklerin kurulması da yasaklanmış durumdadır¹⁸¹.

Bu düzenlemelerin ardından siyasi partilerin hukuki niteliği konusunda değişik görüşler olmakla birlikte, biz bu görüşleri kamu hukuku görüşü, özel hukuk görüşü ve karma görüş olmak üzere üç başlık altında ele alacağız.

2.4. SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLER

2.4.1. Kamu Hukuku Görüşü

Bilindiği gibi günümüz çağdaş anayasal demokrasilerinin zorunlu siyasi düşünce ve eylem birlikleri ve anayasa yapısına bütünlenmiş unsurları olan siyasi partiler, halkın siyasi iradesinin oluşumuna katkı sağlayan ve halkın siyasi iradesini ciddi anlamda etkileyen bir anayasa organı işlevi yürütürler¹⁸². Böylece siyasi partiler, anayasa hukukunun düzenlediği siyasi hayatın bütünleyici unsurları haline gelmişlerdir.

Siyasi partilerin kamu hukuku tüzel kişiliği olduğunu savunan bu görüş, partilere siyasi iradenin oluşumuna katılmaktan daha geniş bir işlev

¹⁷⁹ Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, s. 51-52.

¹⁸⁰ Sağlam, a.g.e., s. 52-53.

¹⁸¹ Sağlam, a.g.e., s. 53.

¹⁸² Demirkol, *Anayasa Hukuku: Genel Esaslar, Türk Anayasa Hukuku*, s. 94.

tanımakta, onları aynı zamanda bu iradenin taşıyıcıları olarak, bir anayasa organı olarak görmekte ve bir anayasa organı işlevi yürüttüklerini belirtmektedir. Bu noktada bir kurumun anayasa kapsamına alınması o kurumu kamu kurumu haline getirir mi ya da başka bir deyişle anayasal kuruluş olmaları siyasi partileri kamu kurumu olarak kabul edebilmek için yeterli midir, sorusu gündeme gelir.

Siyasi partileri ilk düzenleyen ülkelerden biri olan Almanya'da siyasi partilerin hukuksal niteliği tartışma konusu olmuş ve Alman Federal Anayasa Mahkemesi'ne göre, Alman Anayasası'nın siyasi partileri düzenleyen 21. maddesi, siyasi partileri, sosyolojik-politik alandan bir anayasa hukuku kurumu düzeyine çıkarmıştır. Bu cümleden de anlaşılacağı gibi Federal Anayasa Mahkemesi siyasi partileri, "bir anayasa organı" olarak kabul etmiş, bu görüş Alman öğretisinde Bachof ve Hesse gibi bazı yazarlar tarafından savunulmuştur. Otto Bachof, siyasi partileri, kamu hukukunun kısmi hukuki ehliyete sahip toplulukları olarak nitelendirmektedir. Aynı şekilde Hesse, partilerin kamusal nitelikte ve kamu hukukuna tabi kuruluşlar olduğu görüşündedir¹⁸³.

Siyasi partilerin kamusal nitelikte olmaları, onların aleni ve toplumun bütününün yararını izleyen kuruluşlar oldukları anlamına gelmektedir. Menger de bu görüşlere yakın olarak, siyasi partilerin hukuki durumlarını özel hukuk tüzel kişileri olmakla birlikte, onlara kamu hukuku kuralları yoluyla kamu gücü içeren yetkiler verildiğini belirtmiştir¹⁸⁴.

Bilindiği gibi anayasalar özgürlük ve otorite arasındaki dengeyi kurar ve bunu güvence altına alırlar. Özgürlük ve otorite dengesi birbiriyle ters orantılı olarak gelişen iki kavramdır. Kabul etmek gerekir ki, bir ülkede özgürlükler ne kadar çoksa otorite o denli kısıtlı; tam tersi biçimde otorite ne kadar çoksa özgürlükler de o denli kısıtlanmış durumdadır. Anayasalar bu iki kavram arasındaki en şık dengeyi sağlayan en üst hukuk normlarıdır.

Siyasi partilerin hukuki düzenlemelere konu olarak, anayasayla bir teminata kavuşturulmaları, çağdaş demokrasilerin partiler olmaksızın

¹⁸³ Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 72-73.

¹⁸⁴ Perinçek, a.g.e., s. 73.

yaşayamayacağı zorunluluğu karşısında, bu kuruluşların niteliği ile ilgili olarak, bunların bir anayasa organı sayılması, daha başka bir deyişle birer kamu kuruluşu halini alması gibi birtakım soruları da beraberinde getirmiştir.

Anayasaların Devlet otoritesini sağlamak ve temel hakları güvence altına almak amacıyla oluşturulduğunu göz önüne alırsak, siyasi partiler için de bunlara anayasalarda yer verilmesi Devlet otoritesini sınırlandırmak mı, yoksa bunları güvence altına almak amacıyla mı ilgilidir sorusu gündeme gelir. Siyasi partileri kamu hukuku kavramı içine alan görüş siyasi partileri anayasa kapsamına almakla bunun, devlet otoritesine müdahale amacı taşıdığını varsaymakta ve siyasi partileri birer kamu kurumu olarak nitelendirmektedir.

Konu, ülkemizde 1961 Anayasası döneminde yeni SPK hazırlanırken tartışılmış ve Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu gerekçesinde, siyasi partilerin anayasada düzenlenmesiyle kamu hukukunun kapsamı içine alındıklarını belirterek, bu kuruluşların anayasal kuruluş olduklarını kabul etmiştir¹⁸⁵. Komisyon hazırladığı yasanın 2. maddesinde, siyasi partilerin görev, yetki ve sorumluluklarının devletçe belirlenmesinin, partileri devlet örgütünün bir parçası ve kamu gücüne sahip kuruluşlar olarak gören bir anlayıştan kaynaklandığını da savunmuştur. Anayasal kuruluş olmanın gereği olarak da siyasi partilerin kamuya hizmet amaçlı oluşturulduklarından ekseriyetle birer kamu kurumu niteliği taşıdığı sonucuna varılmıştır. Gerçekten de kamu kuruluşlarının özelliği devlet yönetimine veya devlet örgütüne dahil olmalarıdır. Bu takdirde siyasi partilerin bütün faaliyetlerinin devlet müdahalesi içinde ya da denetiminde olması sonucu ortaya çıkar. Siyasi partiler, faaliyetlerini, anayasal ve yasal sınırlar içinde fakat devlet müdahalesi dışında, ona bağımlı olmadan, hatta azınlıkta kaldıkları zaman siyasi iktidara karşı muhalefet yapan serbest kuruluşlardır. Siyasi partileri kamu kuruluşları olarak görmek, demokratik toplumda onların çağdaş siyasi yaşamdaki işlevlerini kabul etmeme sonucunu doğurur¹⁸⁶.

¹⁸⁵ DMTD, sayı 333, s. 24-25.

¹⁸⁶ Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 72.

Danışma Meclisi üyesi Feyyaz Gölcüklü ise aksi bir görüşle, siyasi partilerin “kamu görevi gördüklerini”; ancak, “kamu otoritesi” kullanmadıklarını ve yetkilerinin “memur statüsünde olmadıklarını” belirterek her kamu görevi görenin memur statüsünde sayılmayacağını ifade etmiştir¹⁸⁷.

Anayasa Mahkemesi'nin üçüncü bölümde inceleyeceğimiz açılan birtakım iptal davalarında verdiği kararlarında, siyasi partileri kamu yararına çalışan kuruluşlar olarak nitelendirmesi, kamu kuruluşu olduğu anlamına gelmez. Siyasi partilerin kamusal nitelikte olmaları, onların aleni ve toplumun bütününün yararını izleyen kuruluşlar olmaları anlamına gelmektedir. Bu anlamda derneklerde belli şartlarda, kamu yararına çalışan dernek olarak nitelendirilebilir.

Teziç'e göre ise, Anayasa'da yer almaları siyasi partileri, “anayasa organı” haline getirmez. Siyasi partiler, devlet örgütü dışında tüzel kişiliğe sahip olup, devlet iradesinin ortaya çıkmasında birer araçtır¹⁸⁸. Yine Teziç'e göre, siyasi partileri kamu hukuku kuruluşu olarak nitelendirirsek, Anayasanın diğer bir maddesiyle çelişmiş oluruz. Şöyle ki, Anayasa'nın 68. maddesinin 5. fıkrası kamu görevlilerinin siyasi partilere girmesini yasaklamıştır. Sırf bu nedenle dahi siyasi partiler birer kamu kuruluşu olarak sayılamazlar¹⁸⁹.

Siyasi partileri kamu kuruluşları olarak nitelendirmek doğru değildir. Çünkü bu durumda partilerin çalışmaları otomatik olarak kamu çalışanı sayılacak, bunun neticesinde de devletin denetim ve müdahalesi ile karşılaşacaktır. Ayrıca, çok partili siyasi yaşamda azınlıkta kalan muhalefet partilerini kamu kuruluşu olarak kabul etmek de olanaksızdır¹⁹⁰. Siyasi partileri devlet organı veya bir kamu kuruluşu olarak görmek olsa olsa ancak tek parti sistemleri için geçerlik kazanabilecek bir görüş olabilir. Bu bakımdan, çok partili demokratik siyasal hayatta partiler ister anayasalarda ister bu konuyla ilgili yasalarda düzenlenmiş olsunlar, devlet örgütü dışında kalan

¹⁸⁷ DMTD, cilt XIV, s. 418.

¹⁸⁸ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 317.

¹⁸⁹ Teziç, a.g.e., 317-318.

¹⁹⁰ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 317-318; Bülent Akmanlar, “Siyasi Partiler Kanununun Özellikleri”, **Adalet Dergisi**, sayı 2, Ocak, 1966, s. 132.

serbest ve özgür kuruluşlardır; özgürce faaliyette bulunurlar ve tüm bunları devlet müdahalesi dışında yaparlar. Siyasi partilerin kamu kuruluşu sayılmaları, Anayasaca tanınmış ve güvence altına alınmış işlevlerini yerine getirmelerine engel olur.

Siyasi partiler toplum içinde geliştikleri için devlet örgütü içinde düşünülemezler. Siyasi partilerin siyasi iradenin oluşumuna katılma işlevlerini en iyi biçimde yerine getirmeleri için, devlet organlarının siyasi partilerin kuruluşuna ve faaliyetlerine katılmamaları gerekir.

Siyasi partileri kamu kuruluşu olarak nitelendirmek çok tehlikeli sonuçlara yol açabilir. Zira bu takdirde siyasi partilerin, siyasal iktidarı kullanan belli bir çoğunluk partisinin veya partilerin denetimi ve baskısı altında olmaları gibi, çok partili demokratik hayata ters düşen bir duruma girdiklerini kabul etmek gerekecektir. Siyasi partileri kamu tüzel kişisi olarak değerlendirmek, partilerin serbestçe faaliyette bulunma ilkesi ile de bağdaşmaz¹⁹¹.

Anayasa hukuku yönünden partileri devlet organı olarak sayan görüş, anayasada yer alan her şey devlettir, anlayışından ileri gelmektedir¹⁹². Anayasal demokrasilere şöyle bir göz attığımızda görüyoruz ki, bugün artık anayasalar artık yalnız devlet örgütünü düzenlemiyor, aynı zamanda sosyal devlet ilkesi, bir kısım temel haklar, özgür demokratik düzen gibi kavramlarla devlet örgütünün dışına çıkararak, siyasi iradenin oluşumunun genel hukuku niteliği kazanıyorlar¹⁹³. Görülüyor ki, devlet iradesinin oluşumuna katılmak devlet organı olmaktan farklı bir anlam taşımaktadır.

Gerek Türk Anayasası ve SPK, gerekse Federal Almanya Anayasası, siyasi partileri, siyasi iradeyi oluşturan vazgeçilmez unsurlardan biri olarak kabul etmekle birlikte, biricik kuruluşlar olarak kabul etmemiştir. Bunun nedeni, partileri, siyasi iradenin oluşumunda bir tekel haline getirmeyip, siyasi

¹⁹¹ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 55.

¹⁹² Perinçek, **Anayasa ve Partiler Rejimi**, s. 78.

¹⁹³ Perinçek, a.g.e., s. 78.

iradenin devlet örgütüne dâhil kurumlarda değil, geniş bir kamu hayatı içinde oluşmasını sağlamaktır¹⁹⁴.

2.4.2. Özel Hukuk Görüşü

1965 yılında 648 sayılı SPK hazırlanırken Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Komisyonu tarafından tasarı hakkında sunulan raporda, “siyasi partileri esas itibariyle özel hukuk müesseseleri saymak gerekir” şeklinde ifadeye yer verilmiştir. 1965 tarihli SPK çıkmadan önce Ankara Hukuk Fakültesi ’nde bir rapor hazırlamak üzere kurulan Komisyon, yukarıdaki görüş doğrultusundaki düşüncesini şöyle belirtmiştir: “Siyasi Partileri kamu hukuku müesseseleri haline getirmek ve onları Kamu Hukukuna tabi tutmak, onları hükümetin kontrolü ve baskısı altına sokmak neticesini doğurabilir. Hâlbuki siyasi partiler kendilerine düşen görevleri, hükümetten müstakil ve hür bir dernek olarak en iyi surette yapabilirler”. Adı geçen Komisyon, bu gerekçeye dayanarak partileri devlet örgütü dışında bırakmakla birlikte, tam anlamıyla bir özel hukuk kuruluşu olarak da kabul etmiyor. Komisyona göre, partileri “esas itibariyle hususi hukuk müesseseleri saymak, ... Anayasa tarafından siyasi partilere tanınan özel esas ve hürriyetle bağdaştığı nispette, hususi hukukun dernekler hakkındaki umumi hükümlerine (Medeni Kanun ve Cemiyetler Kanunu) tabi” kuruluşlar olarak görmek gerekir¹⁹⁵.

“Öte yandan siyasi partilerin seçimler yoluyla halk oyunun ve iradesinin oluşturulmasında etkili biçimde aracılık ettikleri bilinmektedir. ...Türk Devletinin demokratik bir devlet olması ilkesi halk oyunun ve iradesinin oluşumunu Devlet organlarının etkileyememesini gerekli kılar... Milletın egemenliğini Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanacağını belirleyen temel kuraldan da (Any. M. 4) milli iradenin, başka deyimle kamuoyunun Devletin etkisi dışında oluşması gerektiği sonucu çıkar”¹⁹⁶.

¹⁹⁴ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 59.

¹⁹⁵ AÜHF Komisyonunun Mütalaası için bkz., AÜHF Dergisi, cilt XX, sayı 1-4, s. 261 vd.

¹⁹⁶ AMK, 2 Şubat 1971, E. 1970/12, K. 1971/13, AMKD, sayı 9, s. 286.

Anayasa Mahkemesi, bu anayasal esaslara dayanarak partilerin “birer Devlet kurumu durumuna sokulamayacaklarını” ve “örgütlenmiş Devlet yapısı içine alınamayacaklarını” belirtmiştir. Partiler, “Devletin hiçbir müdahalesi olmaksızın ereklerini ve çalışma yollarını kendileri serbestçe” düzenleyeceklerdir.

Fakat Abadan’a göre sosyolojik bir gerçeklik olarak, siyasi partilerin kamu hayatında taşıdıkları yapıcı ve yaratıcı görev, onların özel hukuk hükümlerine bağlı kuruluşlar olarak düşünülmemeyeceğini göstermelidir¹⁹⁷.

Eroğlu ise Danışma Meclisi görüşmelerinde, siyasi partilerin “özel hukuka göre düzenlenmiş bir tüzel kişilik” olduklarını, bu nedenle kamu tüzel kişisi sayılamayacaklarını, çünkü belirli ve sınırlı üstün bir güce sahip olmadıklarını belirtmektedir¹⁹⁸. İlgili kararda şu görüşlere yer verilmektedir: “siyasi partilerin kuruluş ve çalışmalarını serbestlik ilkesine oturtan ... Anayasa hükmü partilerin gerek kurulmalarında gerekse çalışmalarını sırasında Devlettten doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gelebilecek etkilerden uzak tutulmaları zorunluluğunu ortaya koyar”¹⁹⁹.

Mehter de, “siyasi partilerin örgüt yapıları, kuruluş biçimleri, kamu gücünü doğrudan kullanmaktan yoksun olmaları nedeniyle özel hukuk kuruluşları olduklarını ve bunun da pozitif hukukun ölçütleri ve şartlarının bir sonucu olduğunu” belirtmektedir²⁰⁰.

Aynı şekilde AYM de, siyasi partilerin bazı sınırlı hallerde kamu hizmeti yaptığını kabul etmekte ise de, partilerin kamu hukuku kurumları olarak kabul edilemeyeceğini ve devlet örgütü içinde düşünülmemeyeceğini belirtmektedir²⁰¹. Çünkü partiler, devletin hiçbir müdahalesi olmaksızın, örgütlenmelerini ve çalışmalarını sürdürürler.

Siyasi partilerin ana nitelikleri olan, devlet dışında özgür kuruluşlar olmaları anayasaya alınmalarıyla değişmemiştir. Siyasi partilerin serbestçe

¹⁹⁷ Abadan, **1965 Seçimlerinin Tahlili**, s. 173.

¹⁹⁸ Hamza Eroğlu’nun görüşleri için bkz., **DMTD**, cilt XIV, s. 432.

¹⁹⁹ Bkz., AMK, 2 Şubat 1971, E. 1970/12, K. 1971/13.

²⁰⁰ Hamdi Mehter, **Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri**, Ankara, Anayasa Yargısı, 1995, s. 4.

²⁰¹ AYM’nin konu ile ilgili görüşleri için bkz., AMK., E. 1970/12, K. 1971/13, Kt., 2.2.1971, AMKD., S. 9, s. 287.

kurulmalarını ve faaliyette bulunmalarını güvenceye kavuşturan ve bazı kayıtlamalar getiren Anayasa maddesi bir istisna hükmüdür.

Bir iktidar partisi de aslında devlet iradesini ortaya koymuyor; başka söyleyişle, devlet organı olmuyor. Parlamenter rejimde, örneğin, yasama-yürütme bütünlüğünü sağlayan çoğunluk partisi veya partiler koalisyonu, sadece ve sadece devlet iradesinin oluşumunda bunun sorumluluğunu taşıyorlar. Kaldı ki, devlet iradesinin ortaya çıkışı da siyasi partilerin tekeline değildir. Bu, çok partili ve çoğulcu toplumlarda, muhalefet, çeşitli baskı grupları ve kamuoyunun denetim yollarına kadar uzanan geniş boyutlarda, etki-tepki ilişkileri içinde ele alınması gereken bir konudur²⁰².

2.4.3. Uzlaşmacı Görüş

Bu yaklaşımların yanında her iki düşünceyi uzlaştırmaya çalışan siyasi partileri birer kendine özgü (sui generis) kuruluşlar olarak niteleyen görüşler de ortaya çıkmıştır.

Siyasi partileri kamu hukukuna tabi sayan görüşlerle, özel hukuka tabi sayan görüşler, Federal Almanya İçişleri Bakanlığı tarafından partiler yasası konusunda bir rapor hazırlamak için kurulmuş Bilim Komisyonu tarafından uzlaştırılmaya çalışılmıştır²⁰³.

Komisyon'un raporuna göre, partileri devlet örgütünün bir unsuru olacak kadar aşırı derecede kurumsallaştırmak, onları seçmenlerin güvenini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya bırakabilir. Çünkü bu güven partilerin özgür, devlet dışı hareket etme tarzı ve faaliyetleri dolayısıyla kazanılmıştır. Siyasi partiler siyasi iradenin oluşumuna katılarak anayasal bir işlev görmektedirler. Bu sebeple, siyasi partilerin toplum içindeki özgür karakterlerini reddetmeksizin, onların kamusal gerçekliğini kabul etmek gerekir²⁰⁴. Komisyonun bazı üyeleri, siyasi partileri anayasa organı kabul etmişse de çoğunluk o derece ileri gitmemiş, siyasi partileri anayasa hayatının meşrulaştırılmış unsurları olarak nitelemiştir. Bununla birlikte siyasi

²⁰² Perinçek, *Anayasa ve Partiler Rejimi*, s. 75.

²⁰³ Özcan, Yanık, *Siyasi Partiler Hukuku*, s. 60.

²⁰⁴ Perinçek, s. 76'dan naklen: *Rechtliche Ordnung des Parteiwesens*, s. 70-113.

partiler, özellikleri gereği devlet örgütü dışında özgür kuruluşlar olarak kalmaktadırlar. Zaten Alman Anayasası'nın 21. maddesi düzenlemesi dışında, siyasi partiler için devlet dışı ve Medeni Hukuka tabi kuruluşlar olarak yeterli bir faaliyet alanı sağlanmaktadır.

Teziç'e göre, bir kuruluşun anayasa organı olabilmesi için her şeyden önce anayasanın tüzel kişiliğinin olması gerekir. Anayasanın tüzel kişiliği olamayacağına göre, bunun organından söz etmek de olanaksızdır. Tüzel kişiliği olan "*devlettir*" ve olsa olsa devletin organlarından söz edilebilir. Bu açıdan siyasi partileri devletin organları olarak nitelendirmek de yanlış olacaktır. Örneğin, tüzel kişiliği olan devlet iradesini ortaya koyan parlamento, hükümet, bağımsız mahkemeler birer devlet organlarıdır. Oysa siyasi partiler, devlet örgütü dışında tüzel kişiliğe sahip olup, sadece devlet iradesinin ortaya çıkışında birer araçtır. Siyasi partilerin anayasada düzenlenmiş olmaları onların devlet örgütü dışında yer almaları sonucunu doğurmamaktadır. Bu nedenle siyasi partilerin anayasada yer almalarından dolayı, bunları "anayasa organı" olarak nitelendirmek yerinde değildir²⁰⁵. Sonuç olarak Teziç, siyasi partileri, "halkın siyasi düşünce ve inançlarının oluşmasında birer araç olan "serbest kuruluşlar" olarak nitelendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir²⁰⁶.

1900'lü yıllara kadar pek önemsenmeyen siyasi partiler Alman Anayasası'nın meşhur 21. maddesiyle özel düzenlemeye tabi tutulmuşlardır.

Özbudun ise, siyasi partilerin sivil toplumla devlet kurumları arasında köprü oluşturan, bu özellikleri itibariyle de bazı açılardan özel hukuk tüzel kişilerine, bazı açılardan kamu hukuku tüzel kişilerine benzeyen, "kendilerine özgü (sui generis)" kuruluşlar olduğunu belirtmektedir²⁰⁷.

Teziç'e göre ise, siyasi partileri, halkın siyasi düşünce ve inançlarının oluşmasında birer araç olan "*serbest kuruluşlar*" olarak nitelendirmek gerekir²⁰⁸.

²⁰⁵ Teziç, **100 Soruda Siyasi Partiler**, s. 31.

²⁰⁶ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 322.

²⁰⁷ Ergun Özbudun, **Türk Anayasa Hukuku**, Ankara, Yetkin Yayınları, 4. Baskı, 1995, s. 73.

²⁰⁸ Teziç, **Anayasa Hukuku**, s. 319.

Gerçekten siyasi partilerin bazı durumlarda bir tür kamu hizmeti gördükleri yadsınamaz bir gerçektir. Ancak, partilerin bütün faaliyetlerini böyle düşünmek de doğru değildir. Ayrıca, siyasi partiler, toplum hayatının sürekli değişen ve gelişen unsurlarıdır. Bu gelişmenin belli bir anda hukuk kalıpları içinde doldurulmasına olanak yoktur.

2.5. ANAYASAL VE YASAL TEMELDE SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ

2.5.1. Anayasal Temelde Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

Siyasi partilerin hukukun düzenleme alanına girmeleri, anayasayla bir teminata kavuşturulmaları, demokrasinin siyasi partiler olmaksızın yaşayamayacağı zorunluluğu karşısında, bu kuruluşların niteliği ile ilgili olarak siyasi partilerin anayasada düzenlenmiş olması acaba bunları bir anayasa organı durumuna getirir mi, sorusunu da beraberinde getirmektedir.

Anayasal çerçeveyi inceleyecek olursak, siyasi parti olgusunun esaslarının anayasalarda düzenlendiğini ve özellikle ülkemiz açısından bakıldığında 1982 Anayasası bakımından yapılan düzenlemenin sınırlama ve yasaklar yönünden anayasa tekniğini zorlayacak ölçüde ayrıntılı olduğunu, ancak bu ayrıntılı hükümlerde bir iç tutarlılığın, belirli bir sistematik bütünlüğün bulunmadığını görebiliriz. Ayrıca Türkiye’de siyasi partiler hukuku alındaki yasal düzenlemenin yoğunluğu, yalnızca bu anlamda genel bir sorun yaratmanın ötesinde anayasal çerçeveyi aşan bir boyut da taşımaktadır²⁰⁹.

Anayasa’daki ayrıntılı düzenleme eğilimi SPK’ya daha büyük bir yoğunlukta yansımıştır. Bu özellik 1961 Anayasası dönemi için de geçerlidir. Her iki dönemde de anayasal düzenlemenin yapısı, içeriği ve niteliği tarafından belirlenen farklılıklar bir yana bırakılırsa, aşırı düzenleme eğilimi göze çarpmaktadır. Demokrasilerdeki bu önemli rollerine paralel olarak siyasal partiler 1982 Anayasasının 68. ve 69. maddelerinde düzenlenerek birer Anayasal kurum halini almışlardır. Siyasi parti kurma, partilere girme ve

²⁰⁹ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa, Ekin Yayınları, 15. Baskı, 2013, s. 161.

partilerden ayrılma ve partilerin uyacakları esaslar Anayasa'da düzenlenmiştir. Bu maddelerde siyasi partilerin sıradan mahkemeler tarafından değil, ancak Anayasa Mahkemesi tarafından kapatılabileceği belirtilerek, siyasi partiler demokratik rejimin işlemesindeki önemine yakışır bir imtiyaza kavuşturulmuşlardır²¹⁰. Partilerin siyasi rejim içerisindeki ayrıcalıklı yeri Anayasa'nın 68. maddesinin ikinci fıkrasında, "Siyasi partiler demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır" biçiminde ifade edilmiş, üçüncü fıkrada ise, bu önemlerine binaen önceden izin almadan kurulacakları belirtilmiştir. Önemli ölçüde Anayasa'nın 69/1 maddesinin bir tekrarı olan 2. fıkrada, siyasi partilerin kuruluşu, organlarının seçimi, işleyişi, faaliyetleri ve kararlarının demokrasi esaslarına aykırı olamayacağı bir kez daha vurgulanmıştır (Any. m. 68-69).

Madde başlığında yer alan "nitelik" sözcüğünün, 2. fıkranın içeriğini tam olarak yansıttığı söylenemez. Siyasi partilerin niteliğini asıl belirleyen, hiç kuşkusuz onların demokrasinin vazgeçilmez unsurları olmalarıdır. Bu bakımdan siyasi partilerin demokrasi ilkelerine bağlılıkları da onların bir niteliği olarak kabul edilebilir. Ancak, 2. fıkra, partilerin iç düzenlerinin demokratik niteliğini vurgulamaktan başka, faaliyet ve kararları bakımından siyasi partiler için uymaları gereken anayasal sınırları da çizmektedir. Fıkra böylelikle, Anayasa'nın 69/ son maddesinde yer alan siyasi partilerin kuruluş ve çalışmaları, denetleme ve kapatılmaları ile siyasi partilerin ve adayların seçim harcamaları ve usulleri yukarıdaki esaslar çerçevesinde kanunla düzenlenir" hükmünü de somutlaştırmaktadır. Böylece hem Anayasa'nın mücadeleci yönü hem de siyasi partilerin bir niteliği belirtilmiş olmaktadır²¹¹.

Anayasa'da yer alan bu güvenceye rağmen siyasal partiler 68. ve 69. maddelerde siyasi faaliyette bulunma, üyelik, siyasal parti kapatma nedenleri gibi kimi konularda demokratik siyasi hayatta bu örgütlerin varlık nedeni ile bağdaşmayacak kimi ayrıntılı ve kısıtlayıcı kurallara tabi tutulmuşlardır²¹². Bunlar 1982 Anayasası'nda partilerin siyasi hayatta gerçek işlevini yerine

²¹⁰ Yıldız, "Federal Almanya'da Siyasi Partiler", s. 27-28; Ergun Özbudun, "Siyasi Partiler ve Demokrasi", Siyasi Partiler ve Demokrasi", Sempozyum, TESAV Yayınları, 1995, s. 1.

²¹¹ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 147.

²¹² Özbudun, "Siyasi Partiler ve Demokrasi", s. 2-3.

getirmesini engelleyici düzeydedir. Nitekim bu kısıtlayıcı kurallardan bir kısmı uygulamada aşılmaktaydı. Çünkü bunların demokratik yapı ile bağdaşması mümkün olmadığı için artık demokratik süreçte aşılması gerekli bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktaydı. Sonuçta 1995 Anayasa değişiklikleri ile bu yasaların bir kısmı hukuki planda da aşılmaya çalışılmıştır²¹³. 1995 Anayasa değişiklikleri 1982 Anayasası'nın öngördüğü az katılımcı demokratik toplum modelinden katılımcı demokrasiye geçişi amaçlamaktaydı. Bu nedenle de değişikliklerin en yoğun olduğu maddelerin başında siyasi partilere ilişkin olan Anayasa'nın 68. ve 69. maddeleri gelmekteydi²¹⁴.

Siyasi partilerle ilgili olarak yapılan değişiklikleri incelediğimizde öncelikle siyasi partilere üye olabilme yaşı 21 'den 18 'e indirildiğini (Any. madde 68/1), siyasi partilerin yurtdışında teşkilatlanıp faaliyette bulunması ve kadın kolu, gençlik kolu, vakıf ve benzeri yan kuruluşlar kurmasına ilişkin yasakların kaldırıldığını, yüksek öğretim elemanları ve yüksek öğretim öğrencilerinin siyasi partilere üye olabilmesine izin verildiğini (Any. m. 68/6-7), siyasi partilerin dernek, vakıf, sendika ve kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları gibi sivil toplum örgütleriyle siyasi ilişki ve işbirliği içerisinde etkileşim kurmasına ilişkin yasağın kaldırıldığını, siyasi partileri kapatma davasında, Anayasa Mahkemesi'nde Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'ndan sonra kapatılması istenen siyasi parti genel başkanının ya da vekilinin dinlenmesi esasının getirildiğini (Any. m. 149/4), siyasi partilere devlet tarafından yeterli düzeyde ve hakça yardım yapılacağına ilişkin hüküm Anayasa kapsamına alındığını (Any. m. 68/8), siyasi partilerin Anayasa'da belirtilen nedenlere aykırı eylemlerinden dolayı kapatılabilmelerinde "*odak haline gelme*" koşuluna yer verildiğini (Any. m. 69/6) görmekteyiz.

Siyasi partiler açısından getirilen bu yenilikler genel olarak demokratik yönde bir gelişme sağlayabilecek düzeye ulaşma çabasından kaynaklanmaktadır. Değişikliklerin siyasi faaliyet ile ilgili olanları ile artık

²¹³ Bu değişikliklerin yapıldığı 4121 sayılı 07.11.1982 tarihli ve 2709 sayılı "T.C. Anayasası'nın Başlangıç Metni ve Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun" için bkz. 26.07.1995 tarih ve 22355 sayılı Resmi Gazete.

²¹⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Pantül, **Siyasi Partiler Kanunu Metinleri**, Ankara, TBMM Yayınları, 1982, Alper Güler, Attila Özer, **Türk Cumhuriyetleri Anayasaları**, Ekim, 1999, s. 67-71.

katılımcı demokrasi bağlamında siyasi partilerin gerçek işlevine kavuşturulması amaçlanmıştır. Benzer biçimde siyasi katılımın genişlemesi bağlamında siyasi partilere üye olma yaşının düşürülmesi, ayrıca kısmen de olsa üye olabilecek toplumsal kesimlerin genişletilmesi de önemli yenilikler arasındadır. Buna ek olarak kapatılmaları aşamasında siyasi partilere yönelik kimi güvenceler de getirilmiştir²¹⁵.

2.5.2. Yasal Temelde Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği

Siyasi parti olgusunun yasal düzenlemeye karşı bir direnç gösterdiğini, hatta bazı ülkelerde siyasi partileri bütünüyle kapsayan özel bir kanunun siyasi parti özgürlüğüne aykırı görüldüğünü belirtmek gerekir. Siyasi partilere kurumsal güvence getiren ülkeler bakımından bu değerlendirmenin geçerli olamayacağı kuşkusuzdur. Çünkü siyasi partilere sağlanacak kurumsal güvence bunu somutlaştıracak bir yasal düzenlemeyi de zorunlu kılmaktadır.

Alman Anayasası'nın 21. maddesinde öngörüldüğü üzere yasama meclisine siyasi partiler konusunda yasal bir düzenleme yapma ödevini yüklenmişse de yasama organı faaliyetlerinde pek gönüllü davranmamış, adı geçen yasayı Anayasa'da düzenlenmesinin ardından tam 18 yıl sonra 24.07.1967 tarihli SPK'yla düzenlemiştir. Bir geçici madde ve bir yürürlük maddesiyle toplam 42 maddeden oluşan bu yasanın "siyasi partilere yapılacak devlet yardımı"nı düzenleyen 18 ila 22. maddeleri, siyasi partileri uzlaşmaya yöneltmiş ve bundan sonra yapılacak yasal düzenlemeler konusunda devlet yardımı merkezi bir rol oynamıştır²¹⁶.

Alman Siyasal Partiler Kanunu'nun 30. Yıldönümü dolayısıyla yapılan uluslararası bir sempozyumda açılış tebliğini sunan Hesse, "partiler hukukunun, özü itibarıyla anayasa hukuku olduğunu" yasal düzenlemelerin anayasal ilkeleri somutlaştırma dışında bir işlevinin bulunmadığını, esasen siyasi parti olgusunun kendi yasasını kendisi doğuran, yasal düzenlemeye en az elverişli alanlardan birisini oluşturduğunu, siyasi partileri aşırı düzenleme

²¹⁵ 1995 değişikliklerinin değerlendirmesi için bkz. Akad, "Anayasa Değişikliği Üzerine Bir Not: Siyasal Katılımın Niteliği ve Boyutları", s. 9-10.

²¹⁶ Sağlam, *Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları*, s. 8-9.

ile belli kalıplara sokmaktan kaçınmak gerektiğini vurgulamak ihtiyacını duymuştur. Oysa bizim yasalarımızla karşılaştırıldığında Alman Siyasi Partiler Kanunu oldukça sınırlı ve mütevazı bir düzenleme olarak gözükmektedir²¹⁷.

Bu açıdan bakıldığında Türkiye’de siyasi partilerin uluslararası ölçülere oranla yasal düzenlemeye boğulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu yaygın düzenleme içinde tek tek ele alındığında gerek parti özgürlüğü ve gerekse kurumsal güvence bakımından önemli bir sorun teşkil etmeyecek olan hükümler bir arada değerlendirildiğinde başlı başına bir kısıtlama boyutu kazanmaktadır²¹⁸.

Avrupa’da siyasi parti olgusunu bütünüyle düzenleyen ilk kanunlardan biri olan 1965 tarihli 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu 137 maddeden oluşmaktadır. 1983 tarihli 2820 sayılı Kanun ise 124 madde yanında 5 ek madde ve 22 geçici maddeden oluşmaktadır.

Kanuni düzenlemenin anayasal çerçeve ile ilişkisi açısından 1965 tarihli Siyasi Partiler Kanunu’nun 1983 tarihli kanuna oranla daha liberal bir nitelik taşıdığını ve kendi döneminin anayasası ile göreceli olarak daha uyumlu olduğunu belirtmek gerekir. Ama yine de bu farklılığın 1961 ve 1982 Anayasaları arasındaki anlayış farkının kanuna yansımalarından kaynaklandığı da unutulmamalıdır. Bu anlayış farkı 2820 sayılı Kanuna doğrudan yansımıştır. Çünkü bu kanun zaten 1982 Anayasası’nı da yapan 12 Eylül kurucu iktidarının ürünüdür²¹⁹. 12 Eylül Kurucu İktidarı, bu kanunu çıkarırken Anayasaya uygunluk yönünden herhangi bir özen gösterme gereksinimi duymamıştır. Çünkü Siyasi Partiler Kanunu, Anayasa’nın geçici 15/3. maddesinin kapsamı içinde bulunmakla Anayasa’ya aykırılığı ileri sürülemeyecek yasalar arasında yer almaktadır. Bu durum da 1995 yılı değişikliklerine kadar bu şekilde devam etmiş, 1995 yılı Anayasa

²¹⁷ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 68.

²¹⁸ Samuel P. Huntington, **Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma**, çev. Ergun Özbudun, Yetkin Yayınları, Ankara, 1996, s. 260-262.

²¹⁹ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 69.

değişiklikleriyle birlikte siyasi partiler özgürlük ve demokrasi yönünde önemli değişikliklere uğramıştır²²⁰.

2.6. GENEL DEĞERLENDİRME

Demokratik bir siyasal davranışın ürünü olan siyasi partiler anayasalarda yer almaya başladıkları zaman, devletlerin siyasi partilerin hukuki niteliğine göre öncelik sırasını oluştururken ya siyasi partilere sübjektif hak güvencesi ya da kurumsallık sağlamak yolunda adım attığını görmekteyiz.

Siyasi partilerin kurulma aşamasında ve faaliyetlerinde sağlanan serbestlik, seçimlere katılmaları konusunda sağlanan esneklik, baraj sisteminin optimum seviyede tutulması gibi unsurlar siyasi partilere sübjektif hak sağlama çabasının ürünüdür. Siyasi parti özgürlüğünün çerçevesinin belirlenmesi her zaman kolay olmamıştır.

Her ne kadar siyasi partilere sübjektif haklar sağlansa da yeni demokrasi anlayışında oluşan hayal kırıklığı davranışsal açıdan değişik biçimlerde ortaya çıkmıştır. Seçmenin umduğunu bulamaması diğer bir deyişle yapılan seçimlerden hoşnut olmaması sonucunda zamanla tepkiler açığa çıkmaktadır. Bu tepki en pasif anlamda, seçmenlerin oy kullanma oranını büyük çapta azalması yani sandığa gitmemesi olmuştur. Aktif olarak ise, iktidarda olanlara bir tepki niteliği taşıyıp, iktidardaki siyasi partiyi düşürerek onun yerine alternatif bir partiyi iktidara getirme durumu ya da kurulu siyasal düzen içindeki başlıca alternatif parti ya da grubu reddederek, desteklerini politikanın dışından gelen bir kişiye vermeleri biçiminde ortaya çıkabilir. Bu tepkilerin en uç noktada olanı da iktidardaki gruplara ya da genel olarak kurulu düzene değil, demokratik sistemin kendisine yönelik olarak ortaya çıkan hoşnutsuzluktur²²¹.

²²⁰ Özcan, Yanık, **Siyasi Partiler Hukuku**, s. 70.

²²¹ Nitekim eski komünist ülkelerde parti ve devlet bürokrasilerine mensup gruplar demokratikleşmeye karşı artçı savaşları yürütmüşlerdir. Bazı işçi sendikaları, seçilmiş demokratik yönetime açıkça meydan okumuşlar, yönetimi toplumu alttan yönetmekle tehdit etmişlerdir. Huntington, **Üçüncü Dalga Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma**, s. 261.

Seçime gitmemek de bazen bir tepkiyi ifade etse de seçmenler için önemli bir demokratik araç olan oy aynı zamanda bir silahtır. Bizim ülkemizde oy kullanmak vatandaşlara seçimlik hak olarak verilmemiş bir görevdir. Çeşitli dönemlerde genel seçimlerin yapıldığı ama sonucunun zaten seçimden önce de belli olduğu ya da seçim yapıldığı vakit tek partinin var olduğu dönemlerin olduğu da bilinmektedir²²².

Türkiye 'de bugün bir siyasi partinin yaşaması pek kolay olmasa da önceleri bir siyasi partinin iki defa arka arkaya genel seçimlere katılmamasının, kapatılma sebebi olduğu ve partilerin çok kolay harcandığı sistemde, 20 'ye yakın oldukça antidemokratik olan bu kapatma nedenleri günümüzde 3 taneyle sınırlandırılmıştır. Bunlar ana çizgileriyle; siyasi parti tüzük ve programının²²³ anayasaya aykırı olması, anayasaya aykırı eylem ve işlemlerin odağı olduğunun anlaşılması ve yabancı devlet veya kuruluşlardan yardım almasıdır.

Siyasi partilerin hukuki niteliğine ilişkin yapılan tartışmaların temelinde devlet yardımının bulunması gösterilebilir. Üçüncü bölümde inceleyeceğimiz AYM'nin bakmış olduğu açılan birtakım iptal davalarında da siyasi partilerin hukuki niteliği konusu yine siyasi partilere maddi yardıma ilişkin yapılan düzenlemelerin incelenmesi esnasında tartışılmıştır.

Şimdi bu tartışmaların yer aldığı kararları inceleyelim.

²²² Örnek vermek gerekirse 1983 seçimleri, Anavatan Partisi, Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisinin katılımıyla toplam 3 parti ile yapılmıştır.

²²³ Her siyasi partinin bir tüzüğü vardır. Bu tüzük kanunlara ve anayasaya aykırı olamaz. Grup yönetmeliği ise, mecliste grubu olan partilerin (parti grubuna sahip olabilmek için en az 20 milletvekili olmalı) meclis içi çalışmalarını düzenlediği yönetmeliğin adıdır. İşte tüm bu düzenlemeler, partinin işleyişini, nasıl bir politika izleyeceğini ortaya koyar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINDA SİYASİ PARTİLER

3.1. ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARINDA SİYASİ PARTİLERİN HUKUKİ NİTELİĞİ

3.1.1. Anayasa Mahkemesi Kararlarından Örnekler

3.1.1.1. Türkiye İşçi Partisi İptal Davası

3.1.1.1.1. İptal Davasının Konusu

Türkiye İşçi Partisi Meclis grubunun, 15.07.1965 günlü ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu 'nun "Devletçe Yardım" başlıklı 74. maddesini değiştiren 22.02.1968 günlü ve 1017 sayılı Kanununun 1961 Anayasası 'nın 12, 55. ve 56. maddelerine²²⁴ aykırı olduğunu ileri sürmesi ve yine Anayasa 'nın iptal davasının açılmasına ilişkin 149. ve 150. maddelerine dayanılarak 1017 sayılı kanunun tümünün iptalini talep etmesidir²²⁵.

3.1.1.1.2. Davacı Türkiye İşçi Partisinin İptal İsteminin Gerekçeleri

Davacı Türkiye İşçi Partisi (TİP), Anayasa 'nın 12. maddesinin eşitlik ilkesini koruduğunu ve kişilere, ailelere, zümrelere veya sınıflara imtiyaz tanınmasını yasaklamış olduğunu belirterek; 1017 S.K. 'un, seçime katılma hakkını kazanmış siyasi partiler arasında fark gözettiği için bu madde hükmüne aykırı bulunduğunu açıklamaktadır²²⁶.

Ayrıca TİP'e göre, Anayasa'nın 55. maddesine göre seçimlerde de eşitlik gerekmektedir; Devlet kimi siyasi partileri mali yönden destekler ve

²²⁴ İptal davasında 1961 Anayasası'na aykırı olduğu ileri sürülen maddeler aşağıdaki gibidir:

Madde 12: Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayinini gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Madde 55: Vatandaşlar, kanunda gösterilen şartlara uygun olarak, seçme ve seçilme hakkına sahiptir.

Seçimler, serbest, eşit, gizli, tek dereceli genel oy, açık sayım ve döküm esaslarına göre yapılır.

Madde 56: Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme re çıkma hakkına sahiptir.

Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulur ve serbestçe faaliyette bulunurlar.

Siyasî partiler, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

²²⁵ Bkz. E. 1968/26, K. 1969/14, K.t. 18 ve 19 Şubat 1969, RG. 25.02.1970/13430.

²²⁶ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430.

böylece seçime katılan siyasi partiler arasında mali yönden bu ayrımı yaparsa seçimlerin eşitliğinden söz edilemez²²⁷.

Son olarak davacı parti, Anayasa'nın 56. maddesinin, siyasi partileri, ister iktidarda ister muhalefette olsunlar, demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak saydığını; Anayasa, "İster muhalefette olsunlar" deyimini kullanarak bir siyasi partinin az oy alması olanağını öngördüğünü; ancak iktidardaki partilere az oy almış siyasi partiler aleyhine Devlet parasıyla seçmeni etkileme olanağını tanımadığını da iptal gerekçesinde öne sürmüştür²²⁸.

3.1.1.1.3. Anayasa Mahkemesi'nin Esas İncelemesi ve Sonuç Kararı

Anayasa Mahkemesi ilk incelemede uygun bulduğu bu davanın, esasının incelenmesine oybirliğiyle karar vermiştir.

İptali istenilen 22.02.1968 günlü ve 1017 sayılı Kanun metni şöyledir:

"Madde 1- 13 Temmuz 1965 tarihli ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 74. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

Devletçe yardım;

Madde 74- A) Bir önceki milletvekili genel seçimlerinde muteber oyların Türkiye çapında:

1. Yüzde beşinden yüzde onuna kadarını alan siyasî partilere her yıl beş yüz bin lira;
2. Yüzde onbirinden yüzde yirmisine kadarını alan siyasî partilere her yıl bir milyon lira;
3. Yüzde yirmibirinden yüzde otuzuna kadarını alan siyasî partilere her yıl iki milyon lira;
4. Yüzde otuzbirinden yüzde kırkına kadarını alan siyasî partilere her yıl iki milyon beş yüz bin lira;

²²⁷ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 3.

²²⁸ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 5.

5. Yüzde kırkbirinden yüzde ellisine kadarını alan siyasî partilere her yıl üç milyon lira;

6. Yüzde ellisinden fazlasını alan siyasî partilere her yıl üç milyon beş yüz bin lira; ve

B) Milletvekili genel seçimlerine henüz girmemiş bulunan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az yüzde beşine sahip olup da, il merkezlerinin en az üçte birinden ve (Merkez ilçeler dahil) ilçe merkezlerinin keza en az üçte birinden işbu kanun ve parti tüzüğü hükümleri uyarınca partinin yönetim kurullarını kurmuş olan siyasî partilere de her yıl beşyüz bin lira, Hazinece ödenir.

C) Bu ödemelerin, malî yıl başlangıcım takip eden bir hafta içinde tamamlanması zorunludur.

Madde 2- Bu kanun yayımı tarihinden yürürlüğe girer.

Madde 3- Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür."

"Siyasi Partiler Kanunu 'nun 74. maddesinin değiştirilmesine dair Kanun" başlığını taşıyan 1017 sayılı Kanun, yukarıda görüldüğü üzere, üç maddeden ibarettir. Birinci madde 648 sayılı Kanunun 74. maddesini değiştirmekte; 2. ve 3. maddeler ise yürürlük tarihine ve yürütmeye ilişkin düzenlemeler içermektedir²²⁹.

1017 sayılı kanunla gelen değişiklik aslında milletvekili genel seçimlerine henüz girmemiş siyasi partilerle ilgili bir fıkra eklenmesinden ibaretse de, T.İ.P Meclis Grubu dava dilekçesinde bu kanunun tümünün iptalini istemiştir²³⁰.

Anayasa Mahkemesi, iptal davasını incelerken öncelikle 648 sayılı Kanunun 1017 sayılı Kanunun 1. maddesiyle değişik 74. maddesinin iki yönden ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu madde öncelikle, siyasi partilere Devletçe yardım edilmesi için birtakım belirli koşulların gerçekleşmesini gerekli kılmaktadır. Mahkeme bunu birinci sorun olarak ele almış ve siyasi partilere Devletçe yardım edilmesinin ilke bakımından Anayasa'ya aykırı olup olmadığını tartışma yoluna gitmiştir. Şayet tartışmalar

²²⁹ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 4-5.

²³⁰ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 5.

sonucunda siyasi partilere Devletçe yardım edilmesinin Anayasa'ya aykırı olmadığı sonucuna varılması halinde ise bu kez de siyasi partilere değişik 74. maddenin öngördüğü biçimde Devletçe yardım edilmesinin Anayasa'ya aykırı bulunup bulunmadığının tartışılmasının gerekeceğini belirtmiştir²³¹.

Siyasi partilere Devletçe yapılacak yardımın Anayasa'ya aykırılık teşkil etmediği varsayılırsa, bu yardımın devlet hazinesinden karşılanacak olması, devlet hazinesinin ise vatandaşların vergi ödevini yerine getirerek Devlete verdikleri paralardan oluştuğu düzende, bu yardımın kamu harcaması sayılıp sayılmayacağı tartışmalarını doğurmaktadır²³².

Anayasa Mahkemesi bu değerlendirmesiyle farklı bir boyut kazanan devlet yardımının, kamu giderlerinin karşılanması amacıyla kullanılabileceğini belirten şu sözlere kararında yer vermiştir: *“Anayasa'nın vergi ödevini koyan 61. maddesi, herkesin kamu giderlerini karşılamak üzere, malî gücüne göre vergi ödemekle yükümlü olduğunu hükme bağlamıştır. Demek ki Anayasa'nın 61. maddesine dayanılarak kanunlarla konulmuş malî yükümlerden elde edilen paraların ancak kamu giderlerinin karşılanması yolunda kullanılması düşünülebilir. Böyle olduğuna göre sorunun çözümlenebilmesi için siyasî partilere Devletçe ödenecek yardım paralarının kamu giderleri arasında yer alıp alamıyacağı araştırılması zorunludur. Bu zorunluk önce ve özellikle siyasî partilerin ve gördükleri işlerin niteliği üzerinde durulmasını gerekli kılar”*²³³.

Siyasi partilerin Anayasa'da demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları olarak tanımlanması, uyacakları esasların Anayasa'da yer alması, mali denetimlerinin AYM tarafından yapılması, kapatılmalarının ancak Anayasa Mahkemesi kararına bağlı tutulması siyasi partilerin önemini ve hukuki niteliğini belirlemede konumuza ışık tutacak ve siyasi partilerin alelade birer dernek olmadığını, onların çok ilerisinde ve üstünde bulunduğunu ortaya koymamıza yarayacaktır.

²³¹ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 3-4.

²³² AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 4.

²³³ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 17.

Konuya ilişkin olarak Anayasa Mahkemesi kararında, “Siyasî partileri demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurları olarak belirten deyim yalnızca siyasî partilere değer ve şeref verme bükümü gibi nitelemek yanlış olur. Bu hüküm altında Anayasa'nın Türkiye için çok partili bir demokrasi düzenini öngördüğünün kanıtı ve siyasî partileri böyle bir düzenin gerektirdiği ölçüde çoğaltma ve geliştirme talimatı vardır. Çok partili demokrasi düzeninin gerekli kıldığı ölçüde siyasî partinin yaşamasına ve gelişmesine halkın ilgisinin yeterli olmadığı hallerde Devlet de bu alanda maddî, manevî desteğini esirgerse Anayasa koyucusunun ereği yerini bulmamış olacaktır.” değerlendirmesini yapmıştır.

Gerçekten de çok partili siyasi hayatın gelişmesi için son derece önem arz eden siyasi partilerin gelişmesinin önündeki en önemli engelin maddi boyut olduğu bilinen bir gerçektir ve Anayasa Mahkemesi sırf bu nedenle devletçe yapılacak maddi yardımın niteliği üzerinde fazlaca durmaya gerek duymadan devletin siyasi partilere yardım etmesi gerektiğini savunmuştur. Mahkemeye göre, halkın siyasi görüşlerine aracılık ederek seçimlere ve dolayısıyla siyasi hayata önemli ölçüde yön veren başlıca unsur olan siyasi partiler, halkın demokrasi alanında yetişmesi ve olgunlaşması için adeta bir okul hizmeti görmektedirler²³⁴.

Mahkeme ayrıca devlet yardımından yoksun bir siyasi parti hakkındaki endişesini de şöyle ifade etmektedir; “...çalışmalarını üyelerinin olağan yardımlarıyla sürdüremeyen siyasî partiler, paraca güçlü bir takım kişi ve kuruluşların etki ve baskısı altına düşmek ve soysuzlaşmak tehlikesiyle de karşılaşır. Böyle bir tehlikeyi Devletin yardımı uzaklaştırabilir. Yardımda bu bakımdan da kamu yararına bulunduğu söz götürmez”²³⁵.

Siyasi partilerin saydığımız bütün faaliyetlerinin kamu yararı niteliği taşıdığını belirten Anayasa Mahkemesi, kamu yararına olan sürekli faaliyetlerin, siyasî partileri kamu yararına çalışan kuruluşlar durumuna getirdiğini savunmuş ve tartışmanın ilk ayağını bazı üyelerin karşı oylarına

²³⁴ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 5.

²³⁵ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 5-6.

rağmen olumlu sonuçlandırmış, siyasi partilere yapılan devlet yardımının Anayasa 'ya aykırı olmadığı sonucuna varmıştır²³⁶.

Siyasi partilere Devletçe yardım edilmesinin, ilke olarak Anayasa 'ya aykırı bulunmadığı sonucuna varan Mahkeme, ikinci olarak, bu ilkenin uygulama ölçü ve koşullarını hükme bağlayan değişik 74. maddenin Anayasa'ya uygunluğunu incelemiştir.

Siyasi Partiler Kanunu'nun 74. maddesinin değişiklikten önceki halinde sadece bir önceki milletvekili genel seçimlerine girip de geçerli oyların, Türkiye çapında, yüzde beşini ve yukarısını almış siyasi partilere Devletçe yardım edileceği hükme bağlanmış; ancak geçici 4. maddenin ikinci fıkrasıyla bir kez için SPK'nın yayımından önceki genel milletvekili seçimine katılmamış olan ve Kanunun yayımı tarihinde Millet Meclisinde grubu bulunan siyasi partilere de Devlet yardımından yararlanma hakkı tanınmış iken, 648 S.K.'un 74. maddesini değiştiren 1017 S.K.'un 1. maddesiyle siyasi partileri bir önceki milletvekili genel seçimlerine girenler, milletvekili genel seçimlerine henüz girmemiş bulunanlar olmak üzere ikiye ayırmak suretiyle, milletvekili genel seçimlerine girmiş siyasi partilerin yine maddenin ilk halinde olduğu gibi Devlet yardımından yararlanabilmeleri için bir önceki milletvekili genel seçimlerinde geçerli oyların Türkiye çapında yüzde beşini veya daha yukarısını almış olmaları şartını arayarak, bu durumdaki siyasi partileri aldıkları oy oranına göre altı gruba ayırmış; öte yandan da milletvekili genel seçimlerine henüz girmemiş siyasi partilerin Devlet yardımından yararlanabilmeleri için ise, TBMM üye tamsayısının en az yüzde beşine sahip olmaları; il merkezlerinin en az üçte birinde, ilçe merkezlerinin keza en az üçte birinde SPK ve parti tüzüğü hükümleri uyarınca partinin yönetim kurullarını kurmuş olmaları koşulunu öngörmüştür.

Görüldüğü üzere dava konusu hüküm, koyduğu bu şartlarla siyasi partileri ikiye bölmüş, bunlardan bir bölümüne Devletçe yardım edilmesini sağladığı halde öteki bölümünü böyle bir olanaktan yoksun bırakmıştır.

²³⁶ Üyelerden Salim Başol, Avni Givda, Muhittin Taylan, İhsan Ecemiş, Recai Seçkin, Ahmet Akar ve Muhittin Gürün bu görüşe katılmamışlardır.

Siyasi partiler için devlet yardımının zorunlu bir unsur olduğu sonucuna varan AYM, 74. maddede yapılan kapsam değişikliğinin, siyasi partileri ayrıştırıcı hale getirdiği kanısına varmış ve eşitlik ilkesiyle bu durumun bağdaşmadığına işaret etmiştir. Öte yandan Anayasa, herhangi bir ayırım gözetmeksizin siyasi partileri, iktidarda veya muhalefette olsunlar demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları saymıştır²³⁷.

Aynı yönde Mahkeme, “Devlet yardımında siyasi partiler arasında ayırımı gidilmesi; yardımın kapsamı dışında bırakılmaları demokratik siyasî hayatın vazgeçilir unsurları durumuna düşürür. Böyle bir tutumun Anayasa'nın koyduğu ilke ile (madde 56) uyuşması mümkün değildir” diyerek 1961 Anayasası'nın 74. maddesini değiştiren 1017 sayılı kanunu Anayasa'ya aykırı bulduğunu açıkça ifade etmiştir²³⁸.

Şayet Anayasa Mahkemesi, değiştirilen 74. maddenin Anayasa'ya aykırı olduğunu kabul ederse, bunun getireceği başlıca sıkıntının devlet yardımından faydalanmak isteyen fırsatçı partilerin ortaya çıkma tehlikesinin olacağına ve bunun sonucunda da devlet kaynaklarının boşa harcanacağı tehlikesinin çıkabileceğine işaret etmiştir. Tam tersi biçimde bu maddenin Anayasa 'ya aykırı olmadığı kanısına varırsa da nesnel ve değişmez olmayan bu tip ölçülerin TBMM 'de oyçokluğunu elde tutan topluluğun dilediği biçimde belirli bir siyasi partiyi kayırma veya güç duruma düşürme yahut bu iki ereği birden gerçekleştirme olanağının sağlanmasına yol açacağını ve Devlet yardımını keyfiliğe doğru yönelteceğini savunmuştur²³⁹.

Anayasa Mahkemesi sonuç olarak, yapılacak devlet yardımının doğabilecek hiçbir sakıncanın Anayasa'ya aykırılık halinden daha ağır bir durum yaratmayacağını kabul ederek, bu tutumun sürüp gitmesini haklı ve kabule değer kılmadığını belirtmiştir²⁴⁰.

Siyasi partilerin yapacağı harcamaların hepsinde kamu yararının bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Fakat değişik 74. madde, harcamaların konusu hakkında herhangi bir sınırlamaya yer vermediği için,

²³⁷ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 7.

²³⁸ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 8.

²³⁹ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 7.

²⁴⁰ AMK, T. 18-19 Şubat 1969, E. 1968/26, K. 1969/14, RG. 25.02.1970/13430, s. 7-8.

Devlet yardımının, siyasi partilerin kamu yararına olmayan iş ve hizmetlerine harcanmasının Anayasaya aykırılık teşkil etmediğini söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, Anayasa Mahkemesi 648 sayılı SPK'nın 74. maddesini değiştiren 22.02.1968 tarihli ve 1017 S.K.'nın, siyasi partilere hazinece para ödenmesi ilkesinin Anayasa'ya aykırı olmadığına üyelerinin oyçokluğu ile karar vermiş; fakat değişik 74. maddenin bütün olarak incelediğinde eşitlik ilkesi gereğince Anayasa'ya aykırı bulunduğu ve 1017 sayılı kanunun 1. maddesinin tüm olarak iptal edilmesinin 2. ve 3. maddeleri de uygulanamaz hale getireceğinden, 2. ve 3. maddelerinin de iptal edilmesine karar vermiştir²⁴¹.

3.1.1.2. Birlik Partisi İptal Davası

3.1.1.2.1. İptal Davasının Konusu

Birlik Partisi'nin 16.02.1970 günlü, 13427 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan "Siyasî Partiler Kanununun 74. maddesinin yeniden düzenlenmesine ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesine" dair 02.02.1970 tarihli, 1219 sayılı Kanun'un Anayasa'nın 12., 55. ve 56. maddelerine²⁴² aykırı olduğunu ileri sürerek; Anayasa'nın 149. ve 150. maddelerine dayanılarak iptali istemidir.

3.1.1.2.2. Davacı Birlik Partisi'nin İptal İsteminin Gerekçeleri

İnceleyeceğimiz bu karar, büyük ölçüde 648 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun 74. maddesini değiştiren 1017 sayılı Kanunun Anayasa Mahkemesince iptal edilen kararıyla benzerlik göstermektedir.

İptali istenen 1219 sayılı Kanun metni şöyledir:

"Madde I- 13 Temmuz 1965 tarihli ve 648 sayılı Siyasi Partiler Kanununun 74 üncü maddesi aşağıdaki şekilde düzenlenmiştir.

Devletçe yardım

Madde 74- Yüksek Seçim Kurulunca son milletvekili genel seçimlerine katılma hakkı tanınır bu hakkı kullanan ve Türkiye itibarıyla toplam olarak en

²⁴¹ AMK, T. 02.02.1971, E. 1970/12, K. 1971/13, R.G. 09.07.1971/13890, s. 8.

²⁴² Bkz. dipnot, 224.

az yüzde beş geçerli oy almış bulunan siyasi partilere her yıl Hazinece ödenmek üzere altı milyon beşyüz bin lira ödenek malî yıl bütçelerine konulur.

Bu ödenek; yukarıdaki fıkra gereğince Devletçe yardım yapılacak olan siyasi partiler arasında, o siyasi partinin son milletvekili genel seçimlerinde Türkiye itibariyle almış olduğu geçerli oyların, bu partilerin toplam olarak aldıkları geçerli oylara oranına göre bölüştürülerek Hazinece her yıl ödenir.

Bu ödemelerin, malî yıl başlangıcını takibeden bir hafta içinde tamamlanması zorunludur.

Devletçe yapılan bu yardım o siyasî parti tarafından sadece parti ihtiyaçlarında ve parti çalışmalarında kullanılır.

Madde 2- 13 Temmuz 1965 tarihli ve 648 sayılı Siyasî Partiler Kanununa aşağıdaki hüküm geçici altıncı madde olarak eklenmiştir.

Geçici madde 6- 1969 malî yılı bütçesine siyasî partilere yardım için konmuş olan ödenek 1965 veya 1969 milletvekili genel seçimlerine katılmış olup da Türkiye itibariyle geçerli oyların toplam olarak en az yüzde beş oranında oy alan siyasî partiler arasında 74 üncü madde esasları dahilinde bölüştürülür.

Şu kadar ki; hem 1965 hem 1969 milletvekili genel seçimlerine katılmış olup da her ikisinde de en az yüzde beş oranında geçerli oy almış olan siyasî partiler için 1969 milletvekili genel seçimleri sonuçları, bu seçimlerden yalnız birisine veya her ikisine katılmış olup da yalnız birisinde en az yüzde beş oranında geçerli oy almış olan siyasî partiler için en az yüzde beş oranında geçerli oy aldıkları seçim sonuçları dikkate alınır.

Bu ödemelerin, kanunun yürürlüğe girmesini takibeden ilk hafta içinde tamamlanması zorunludur.

Madde 3- Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 4- Bu kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür"²⁴³.

Görüldüğü gibi 1219 sayılı Kanun, yukarıda görüldüğü üzere, dört maddeden ibarettir. 1. madde, 648 sayılı Kanunun 1017 sayılı Kanun ile

²⁴³ AMK, T. 02.02.1971, E. 1970/12, K. 1971/13, R.G. 09.07.1971/13890, s. 1-2.

değişik ve Devletçe yardıma ilişkin 74. maddesini Anayasa Mahkemesi'nin iptal etmesinden dolayı yürürlükten kalkan maddeyi yeniden düzenlemekte, 2. madde 648 sayılı Kanuna, aynı konuda bir "geçici altıncı madde" getirmekte ve bu geçici madde ile 1969 mali yılı bütçesine siyasi partilere yardım için konulmuş olan ödeneğin bölüştürülmesini hükme bağlamaktadır. 3. ve 4. maddeler ise yürürlük tarihine ve yürütmeye ilişkin hükümleri içermektedir.

Birlik Partisi, Anayasa'nın 56. maddesinin siyasi partileri ayırım gözetmeksizin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları olarak kabul etmesine rağmen, 1219 sayılı Kanunun bunları ikiye bölmesi ve en az yüzde beş oranında oy alan partilere Devletçe yardım edilmesinin sağlanmasına karşılık bu oranda oy alamayanları yardımdan yoksun bırakmasına yönelik getirilen bu düzenlemeyi Anayasa 'ya aykırı bulmuş ve kanunun iptali için dava açmıştır.

Birlik Partisi, "Siyasi partilere Devletçe yardım bir zorunluluğun sonucu ise bu zorunluluk siyasî partilerin bir bölümü değil tümü bakımından var demektir. Kanunun siyasî partileri ikiye ayırması adalet ve eşitlik ilkeleriyle de bağdaşamaz ve bir bölüm partileri demokratik siyasî hayatın vazgeçilir unsurlar durumuna düşürür" diyerek adı geçen düzenlemenin Anayasa'nın 12. maddesine de aykırılık teşkil ettiğini savunmaktadır²⁴⁴.

Ayrıca 1219 sayılı kanunun öngördüğü biçimde siyasi partilerin bir kısmına devlet yardımı yapılır, bir kısmına yapılmazsa, Anayasa'nın 55. maddesi gereğince seçimlerin eşitlik esasına göre yapılması kuralına da aykırılık oluşmaktadır²⁴⁵.

3.1.1.2.3. Anayasa Mahkemesi'nin Esas İncelemesi ve Sonuç Kararı

Anayasa Mahkemesi incelemeye tıpkı 1017 sayılı Kanunun iptali davasında olduğu gibi iki aşamalı yaklaşmış, ilk aşamada siyasi partilere Devletçe yardım edilmesinin ilke bakımından Anayasa'ya aykırı olup

²⁴⁴ AMK, T. 02.02.1971, E. 1970/12, K. 1971/13, R.G. 09.07.1971/13890, s. 2.

²⁴⁵ AMK, T. 02.02.1971, E. 1970/12, K. 1971/13, R.G. 09.07.1971/13890, s. 3.

olmadığını tartışma yoluna gitmiştir. Şayet tartışmalar sonucunda siyasi partilere Devletçe yardım edilmesinin Anayasa'ya aykırı olmadığı sonucuna varılırsa bu kez de siyasi partilere 1219 sayılı Kanunun, öngördüğü biçimde Devletçe yardım edilmesinin Anayasa'ya aykırı bulunup bulunmadığının tartışılmasına girmiştir.

Anayasa'nın 61. maddesinde öngörülen vergi ödevinden elde edilecek paraların kamu giderlerinin karşılanması yolunda kullanılması gerektiği öngörülmüştür. Bu nedenle siyasi partilere ödenecek devlet yardımının da bu kaynaktan karşılanacak olması, siyasi partilerin ve gördükleri işlerin niteliği üzerinde durulmasını gerekli kılmaktadır. Öncelikle bu sorun üzerinde duran Mahkeme, "... siyasî partilerin kamu hizmeti gören birer kamu kurumu olduğu, hiç değilse kamu yararına çalıştıkları saptanıp kabul edilmedikçe bunlara Devletçe yardımda bulunulabilmesi düşünülemez" demekle işin niteliğini belirlemeye koyulmuştur²⁴⁶.

Ülkemizde siyasi partiler serbest kuruluşlar olarak devlet etkisi dışında faaliyet göstererek halk iradesini etkilemeye çalışırlar. 1961 Anayasası'nın 56. maddesi de bunu destekler nitelikte, vatandaşların siyasi parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve çıkma hakkına sahip olduğunu kesin ve açık bir şekilde belirterek siyasi partilerin gerek kurulmalarında gerekse çalışmalarını sırasında Devletten doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gelebilecek etkilerden uzak tutulmaları zorunluluğunu ortaya koymaktadır²⁴⁷. Bu nedenlerle siyasi partileri Anayasal bir kurum olarak kabul edebilir, fakat asla devlet örgütü içine alamayız. Demokratik devlet olmanın da gereği olan bu durumda halk iradesini, devlet organı belirleme yetkisine sahip değildir, siyasi partilerin hızla gelişmesinin ve çağdaş demokrasilerin vazgeçilmezi olmasının ardındaki neden de budur diyebiliriz.

Anayasa Mahkemesi bu kararında konuyu farklı bir açıdan da değerlendirerek, 1017 sayılı Kanunun iptali davasında benimsemiş olduğu siyasi partilerin üstün ve ayrıcalıklı konumda bulunan şaşmaz kamu yararı düşüncesinden ayrılmış; siyasi partilerin tanım unsurunda yer alan kişilerin

²⁴⁶ AMK, T. 02.02.1971, E. 1970/12, K. 1971/13, R.G. 09.07.1971/13890, s. 4.

²⁴⁷ AMK, T. 02.02.1971, E. 1970/12, K. 1971/13, R.G. 09.07.1971/13890, s. 4-5.

ülke yararına saydıkları siyasi, sosyal ve iktisadi düşüncelerini uygulama alanına sokabilme ve yurt yönetimine o yönü verebilme çabasının ve girişiminin çoğu zaman tam tersi biçimde, yaptıkları çalışmalarda parti mensuplarının kişisel yararlarının ön planda yer aldığını savunarak, siyasi partilere yön veren fikirlerin ülke yararına uygun olup olmadığını kesin olarak belirlemenin her zaman mümkün olmayacağını şu ifadelerle dile getirmiştir.

“Bir siyasî partinin görüşünü, ters kanıdaki yurttaşların kurduğu bir başka siyasî parti veya partiler yurda yararsız üstelik zararlı sayabilirler. Yararlan ve zararları bakımından büyük yurttaş toplulukları arasında tartışmalara yol açan siyasî parti çalışmalarında kamu hizmeti niteliği görülmesi veya bunların kamu yararına hizmet etmekte olduklarının öne sürülmesi olanaksızdır”²⁴⁸.

“Anayasa siyasî partilerin yapılan gereği, yurt zararına faaliyetlere de elverişli kuruluşlara dönüşebilmeleri olanağını öngörmüş ve bu gibi durumlarda Anayasa Mahkemesince kapatılmaları ilkesini koymuştur. (madde 19, 57) herhangi bir siyasî partinin bu türlü bir yozlaşma ve saptamaya yönelebileceğini Anayasa Koyucu düşünmüş ve tedbirini de getirmiş olduğuna göre böyle bir ortamın hazırlanmasına partileri Devlet bütçesinden, yurttaşlardan alınan vergilerle besleyerek desteklik edilmesi Anayasa'nın açık hükümleriyle olduğu kadar ruhu ile de bağdaştırılmıyacak bir tutum olur”.

Ayrıca Mahkeme, 1961 Anayasası'nda devlet için vazgeçilmez sayılan kimi kurumlar ile doğrudan doğruya Devlet yapısı içinde yer alan ve yapıyı oluşturan kurumların bir arada düzenlenmiş bulunduğunu, fakat bunlar hakkında şimdiye kadar kamu kuruluşu olduğu fikrinin ortaya atılmadığını, dolayısıyla siyasi partiler için de aynı durumun geçerli olması gerektiğini şu sözlerle savunmuştur²⁴⁹.

“Bununla birlikte şimdiye dek sendikaların Devlet yapısı içinde yer alan bir kuruluş olduğu görüşü de ortaya atılmış değildir; çünkü böyle bir iddianın ileri sürülebilir ve savunulabilir yanı yoktur. Her hangi bir kurumun sırf

²⁴⁸ AMK, T. 02.02.1971, E. 1970/12, K. 1971/13, R.G. 09.07.1971/13890, s. 7.

²⁴⁹ AMK, T. 02.02.1971, E. 1970/12, K. 1971/13, R.G. 09.07.1971/13890, s. 7-8.

Anayasa'da vazgeçilmez bir unsur olarak gösterilmiş bulunması onun Devlet yapısının bir parçası ve gördüğü işlerin de giderlerinin Devletçe karşılanmasını gerektiren bir kamu hizmeti sayılabilmesinin kanıtı ve anayasal desteği olamaz”.

Anayasa Mahkemesi, 1017 sayılı Kanunun iptali davasında, devlet yardımı olmaksızın siyasi partilerin paraca güçlü birtakım kişi ve kuruluşların etkisi ve baskısı altında kalabileceğini ve giderek soysuzlaşma tehlikesiyle karşılaşacağını belirttiyse de bu kararında bu görüşten uzaklaştığını, siyasi partilere devlet yardımı yapılırsa dahi aynı tehlikenin olabileceğini, bunu tek başına devlet yardımının önleyemeyeceğini savunmuştur. Hatta siyasi partilere yönelik baskı tehdidinin bu kez iktidar partisi yönünden gelebileceğini ve bu tehlikenin ötekinden daha hafif sayılamayacağını da belirtmiştir²⁵⁰.

Mahkeme, çok partili demokratik düzeni geliştirecek olanların, ortak bir siyasi görüşe ve samimi çabalar gösterme becerisine sahip insan topluluklarının kurduğu siyasi partiler olduğunu belirtmiş, devlet yardımıyla ayakta duran siyasi partilerin sadece adlarının siyasi parti olarak kalacağını, halkın desteğinden soyutlanacağını ve demokrasinin gelişmesine de katkı sağlayamayacaklarını şu sözleriyle belirtmiştir:

“Siyasî partiler kamu hizmeti gören veya kamu yararına çalışan kuruluşlar değildir. Bunlara Devletçe yapılacak para yardımının kamu giderleri arasında yeri olamaz. Anayasa'nın 61. maddesi ise herkesin kamu giderlerini karşılamak üzere malî gücüne göre vergi ödemekle yükümlü olduğunu hükme bağlamıştır. Anayasa'nın bu maddesine dayanılarak kanunlarla konulmuş malî yükümlerden elde edilen paralardan bir bölümü ile siyasî partilere yardım edilebilmesinin olanağı ve anayasal desteği yoktur. Siyasî partilere Devletçe yardım edilmesi ilke bakımından Anayasa'ya aykırıdır”²⁵¹.

Sonuç olarak Mahkeme, siyasi partilere devletçe yardım yapılmasının ilke bakımından Anayasa'ya aykırı olduğuna, bu nedenle "648 sayılı Siyasî

²⁵⁰ AMK, T. 02.02.1971, E. 1970/12, K. 1971/13, R.G. 09.07.1971/13890, s. 9.

²⁵¹ AMK, T. 02.02.1971, E. 1970/12, K. 1971/13, R.G. 09.07.1971/13890, s. 7.

Partiler Kanunu'nun 74. maddesinin yeniden düzenlenmesine ve bu kanuna geçici bir madde eklenmesine" dair 1219 sayılı Kanunun 1. ve 2. maddelerinin iptaline ve 1219 sayılı kanunun 1. ve 2. maddesinin tüm olarak iptal edilmesinin 3. ve 4. maddeleri de uygulanamaz hale getireceğinden, 3. ve 4. maddelerinin de iptal edilmesine karar vermiştir²⁵².

Aralarında yalnızca iki yıllık bir zaman farkı olmasına karşın 1017 sayılı kanunun iptali ile 1219 sayılı kanunun iptali arasında ciddi yorum farklılıkları bulunmaktadır.

Anayasa Mahkemesi, siyasi partilere devlet yardımını düzenleyen hükme yer veren ilk kararında, siyasi partilere devlet yardımı yapılması gerektiğini ve siyasi partilerin devlet himayesinde fakat serbest kuruluşlar olarak ne özel hukuk ne de kamu hukuku tüzel kişisi olduklarını savunmuşsa da ikinci kararında devlet yardımını siyasi partilerin gelişmesinin önünde ciddi bir engel kabul ederek, siyasi partileri özel hukuk tüzel kişisi olarak açıkça nitelendirmese de hukuki durumun buna daha yakın olduğu izlenimini uyandırmıştır.

3.1.1.3. Sosyaldemokrat Halkçı Partinin 1. İptal Davası

3.1.1.3.1. İptal Davasının Konusu

Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin, 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nun geçici 11'inci maddesine 3349 sayılı Kanun ile eklenen fıkralardan birincisinde yer alan "Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle" ibaresinin ve ikinci fıkrasında yer alan "Bu Kanun, yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak ilk milletvekili genel seçimi yılı için" ibaresi ile "Bu Kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildiği tarihte" ibaresinin Anayasa'nın 2., 5., 10. ve 68. maddelerine²⁵³ aykırılığı nedeniyle iptali istemidir²⁵⁴.

²⁵² AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s.

²⁵³ Madde 2: Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.

Madde 5: Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak, kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan, siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddî ve manevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır.

2820 sayılı Siyasî Partiler Kanunu'nun geçici 11. maddesine 09.04.1987 tarihinde 3349 sayılı Kanun'un 1. maddesiyle eklenen ve iptali istenen ibareleri içeren fıkraları ise aynen şöyledir:

“Madde 1.- 22.4.1983 tarih ve 2820 sayılı Siyasî Partiler Kanununa 27.06.1984 tarih ve 3032 sayılı Kanunla eklenen Geçici 11 ‘inci maddeye aşağıdaki fıkralar eklenmiştir.

Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle Türkiye Büyük Millet Meclisinde Grubu bulunan Siyasî Partiler yukarıdaki fıkralarda ifade edilen seçimlere katılmamış olsalar bile Devlet yardımından faydalanırlar. Bu miktar 150.000.000 (yüzelli milyon) TL’sından aşağı olamaz. Bu maksatla gerekli ödenek 27.6.1984 tarih ve 3032 sayılı Kanunla konulan Ek Maddede öngörülen sınırlamaya bağlı olmaksızın Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçesinin yedek ödenek tertibinden karşılanır.

Siyasî Partiler Kanununa 27.6.1984 tarih ve 3032 sayılı Kanunla Eklenen Ek 1 inci maddede yazılı beşbinde bir oranındaki yardım miktarı bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak ilk milletvekili genel seçimi yılı için üç misline çıkartılır. Arttırılan miktar bu Kanunun Türkiye Büyük Millet

Madde 10: Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar.

Madde 68: Vatandaşlar, siyasî parti kurma ve usulüne göre partilere girme ve partilerden çıkma hakkına sahiptir. Parti üyesi olabilmek için yirmibir yaşını ikmal etmek şarttır.

Siyasî partiler, demokratik siyasî hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır.

Siyasî partiler, önceden izin almadan kurulurlar ve Anayasa ve kanun hükümleri içinde faaliyetlerini sürdürürler.

Siyasî partilerin tüzük ve programları, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, millet egemenliğine, demokratik ve lâik Cumhuriyet ilkelerine aykırı olamaz.

Sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasî partiler kurulamaz.

Siyasî partiler, yurt dışında teşkilâtları faaliyette bulunamaz, kadın kolu, gençlik kolu ve benzeri şekilde ayrıcalık yaratan yan kuruluşlar meydana getiremez, vakıf kuramazlar.

Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri, öğrenciler ve Silahlı Kuvvetler mensupları siyasî partilere giremezler.

²⁵⁴ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 1-2.

Meclisinde kabul edildiği tarihte Grubu bulunan Siyasî Partilere milletvekili sayılarına göre taksim edilerek ödenir”²⁵⁵

3.1.1.3.2. Davacı Sosyaldemokrat Halkçı Parti'nin İptal İsteminin Gerekçeleri

Sosyaldemokrat Halkçı Parti, anılan bu kanunun, 1982 Anayasamızın Cumhuriyetin niteliklerini belirleyen 2. maddesinde belirtildiği gibi, Devletimizin bir hukuk devleti olduğunun; hukuk devletinin, hukukun temel, evrensel ilkelerine uyan ve bunları gerçekleştirmeye çalışan devlet demek olduğunu, hukuk devleti ilkesinin, kanunların objektif ve genel nitelikli kurallar halinde düzenlenmesini ve kanunlara adalet anlayışının hakim olmasını gerektirdiğini, öte yandan; siyasi partileri demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları sayan Anayasa'nın 68. maddesine göre siyasi partiler arasında sınıflandırma yapılması ve partilere ayrıcalık sağlanması olanağının olamayacağını, oysa 3349 sayılı Kanun 'un 1. maddesinde düzenlenen “Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle” ibaresinin ve ikinci fıkrasında yer alan “Bu Kanun, yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak ilk milletvekili genel seçimi yılı için” ibaresi ile “Bu Kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildiği tarihte” ibaresinin objektif ve genel olmaktan uzak olduğunu, hukuk devleti anlayışının böyle bir düzenlemeye engel olduğunu ve söz konusu hükümlerle mecliste bulunan belli partilere imtiyaz tanındığını ve siyasi partilerin kanun önünde eşitlik ilkesini ihlal ettiğini belirterek, Anayasa'nın 2., 5., 10. ve 68. maddelerine aykırı olduğu öne sürülmüştür²⁵⁶.

3.1.1.3.3. Anayasa Mahkemesi'nin Esas İncelemesi ve Sonuç Kararı

Anayasa Mahkemesi, 9 Nisan 1987 yılında çıkarılmış bulunan bu Kanunun, süresi içinde Sosyaldemokrat Halkçı Parti tarafından yapılan iptal istemini, 1 Temmuz 1987 tarihinde yaptığı ilk incelemede oybirliğiyle kabul etse de esasa ilişkin kararını 5 Ocak 1988 tarihinde vermiştir.

²⁵⁵ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 1-2.

²⁵⁶ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 2-3.

İlk bakışta normal görünen bu süreler, iptali istenen kanun metninde farklı sürelerin öngörülmüş bulunması sebebiyle karışıklığa mahal vermiştir. Şöyle ki, “yardım miktarı bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak ilk milletvekili genel seçimi yılı için üç misline çıkartılır” hükmü Kanunun 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerine çoktan uygulanmış olması sebebiyle Anayasa Mahkemesi’nin konuyu ele alırken öncelikle anılan düzenlemenin hükmünü icra etmiş ve artık uygulanamayacak duruma düşmüş olması, başka bir deyişle tükenmiş bulunan yasanın esas incelemesine gerek bulunmadığı yönündeki fikir üzerine bu sorunu çözerek esas incelemesine geçtiğini söyleyebiliriz.

3349 sayılı Kanun metni, 3032 sayılı Yasa ile eklenen ve belli koşullarda siyasi partilere her yıl Devlet yardımını öngören ek madde hükmünü bir süre askıya alarak, siyasî partilere ilk milletvekili genel seçimi yılı için yapılacak Devlet yardımının şartları ile miktarını belirlemek için getirildikleri ve geçici bir hüküm niteliğini taşımaktadır.

Anayasa Mahkemesi, üyelerden Muammer Turan’ın, “Tükenmiş bir kanun için esas incelemesine gerek bulunmadığı, davanın bu nedenle reddi gerektiği” düşüncesine katılmamış, aksine; kanunların, yürürlükleri belli bir süreye bağlanmış olmadıkça veya yasama organınca açık ya da örtülü biçimde ilga edilmedikçe, yürürlükte kalacaklarını, bir kanun kaldırılmadıkça veya Anayasa Mahkemesi’nce iptal edilmedikçe hükmünü icra etmiş ve tükenmiş olsa bile yürürlükte bulunduğunu ve yürürlükte bulunan bir kanunun iptalinin istenebileceğini belirtmiştir²⁵⁷.

Siyasi partilere yapılan devlet yardımı konusu çeşitli zamanlarda değişikliğe uğrayarak her dönem benimsenen bir ilke halini almıştır. Sosyaldemokrat Halkçı Partinin de bu devlet yardımını ilke olarak benimsediğini, fakat yardımın eşit şartlarda yapılmadığını düşündüğü gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi ‘ne başvurduğunu görmekteyiz.

Anayasa Mahkemesi konuyu incelerken 29 Kasım 1987 tarihinden önce 6 Kasım 1983 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimlerine de

²⁵⁷ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 3.

değinererek değışiklikten önce Anavatan Partisi, Halkçı Parti, Milliyetçi Demokrasi Partisi ve Sosyaldemokrat Halkçı Parti 'nin devlet yardımından yararlandığını ve 6 Kasım 1983 tarihinde yapılmış olan milletvekili genel seçimlerinden sonra kimi siyasi partilerde vukua gelmiş istifalar, bölünme ve birleşmeler sonucu kurulmuş ve TBMM'nde grup kurabilmiş olan Demokratik Sol Parti 'nin 3349 sayılı Kanuna kadar söz konusu Devlet yardımından yararlanamadığını, 3349 sayılı Kanunun yürürlüğe girdiği tarihten sonra ise Devlet yardımından Demokratik Sol Parti de yararlanmak imkanına kavuştuğunu belirtmiştir²⁵⁸. Dolayısıyla Siyasi Partiler Kanunu 'nun Geçici 11. maddesine göre yapılan Devlet yardımının miktarını artırmak ve kapsamını genişletmek amacıyla bu maddeye 3349 sayılı Kanun ile iki fıkra daha eklendiği apaçık ortadadır²⁵⁹.

Sosyaldemokrat Halkçı Parti tarafından iddia edildiği gibi yapılan bu değışikliğin, sırf Demokratik Sol Parti'nin menfaatine yönelik olduğu ve eşitlik ilkesine aykırı olduğu konusunda Mahkeme, kanunların başlıca özelliklerinden birinin de bunların objektif ve genel nitelikli kurallar içermesi olduğunu, getirilmiş bulunan bir yasa kuralının kimleri ilgilendirdiğinin ya da hangi menfaati koruduğunun kolaylıkla belirlenebilmesinin, bunların objektif ve genel nitelikli kurallar olmadığı sonucuna varılmasını haklı kılmayacağına kararında yer vermiştir²⁶⁰.

Ayrıca Mahkeme, siyasi partilere Devlet yardımını, 2839 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 33. maddesindeki genel barajı aşma koşuluna bağlayan bir sistem içerisinde, iptali istenilen ve birer ek koşul niteliğinde bulunan bu tür ibarelerin Anayasa 'ya aykırılığından söz edilemeyeceğini bu nedenle siyasi partilere yardım konusunda getirilen hükümlerin objektif ve genel olma niteliklerinden yoksun bulunduğu ve bu hususun Anayasa 'nın hukuk devleti ilkesiyle çeliştiği iddiasını yerinde görmemiştir²⁶¹.

Yine Mahkeme, anılan Kanun ile getirilen ve iptali istenilen hükümlerin kişinin temel hak ve özgürlükleriyle, özellikle Devletin temel amaç ve

²⁵⁸ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 4.

²⁵⁹ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 5.

²⁶⁰ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 5.

²⁶¹ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 6.

görevlerinin belirlendiği ve varlık sebebinin açıklandığı Anayasa'nın 5. maddesiyle doğrudan bir ilişkisi bulunmadığı gerekçesiyle sözü edilen anayasal esasa aykırılık savını yerinde görmemiş; fakat 3349 sayılı Yasa ile getirilen fıkra hükümleriyle izlenen amaç ve bunların açık olan sözlerinden çıkan anlamın gerçekten Sosyaldemokrat Halkçı Parti tarafından iddia edildiği gibi kanun koyucunun, Devlet yardımından tüm siyasi partilerin yararlanmasını öngörmemek suretiyle siyasi partiler arasında ayırım yaptığı yönünün bulunduğunu kabul etmiştir²⁶². Fakat yapılan bu ayırımın, kanun önünde eşitlik ilkesi gereği bütün yurttaşların her yönden aynı hükümlere tabi tutulmaları anlamına gelmediğini, kimi yurttaşların başka hükümlere tabi tutulmaları eğer haklı bir nedene dayanıyorsa kanun önünde eşitlik ilkesinin ihlalden söz edilemeyeceğini bu nedenle aynı esasın siyasi partiler için de geçerli olduğunu, siyasi partilerin demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları sayılmış olmasının, herhalde ülkede kurulmuş tüm siyasi partilerin Devlet yardımından pay almalarının haklı nedeni olamayacağını savunmuştur²⁶³.

Çünkü siyasi partiler kanunda belirtilen şartlara ulaşma konusunda seçmeni etkileme başarısıyla kendini vatandaşa yeterli şekilde kabul ettirdiği gerekçesiyle yardım dışı bırakılmak istenmemiş, bu düşüncelerle de siyasi partilere yardım yapılması öngörülmüştür. Mahkeme, 3349 sayılı Kanunun da yukarıda açıklanan düşüncelerin etkisiyle devlet yardımını genişletmekten ibaret olduğunu, mevcut partiler arasında herhangi bir eşitsizliğe neden olmadığını, siyasi partilere belirli kimi koşulların gerçekleşmesi halinde Devlet yardımını öngören kurala dokunmadan, mevcut partiler arasında ayırım yapmaksızın, bunlara sadece bir seçim yılı için artırılmış yardımı öngören geçici bu hükmün, TBMM'de grup kuracak biçimde yeni siyasi parti oluşumları yönünden eksiklikleri olsa da Anayasa'ya aykırı yönü bulunmadığını belirtmiştir²⁶⁴.

²⁶² AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 7.

²⁶³ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 7-8.

²⁶⁴ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 7.

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi, 09.04.1987 günlü, 3349 sayılı “22.4.1983 tarihli 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa, 27.06.1984 tarih ve 3032 Sayılı Kanunla Eklenen Geçici 11. Maddesine Fıkralar Eklenmesi Hakkında Kanun”un 1. maddesinin birinci fıkrasındaki “Bu Kanunun yürürlüğe girdiği tarih itibariyle” ibaresiyle; aynı maddenin ikinci fıkrasındaki “Bu Kanun yürürlüğe girdiği tarihten sonra yapılacak ilk milletvekili genel seçimi yılı için” ve “Bu Kanunun Türkiye Büyük Millet Meclisinde kabul edildiği tarihte” biçimindeki ibarelerin Anayasa ’ya aykırı olmadığına ve iptal isteminin reddine oyçokluğuyla karar vermiştir²⁶⁵.

3.1.1.4. Sosyaldemokrat Halkçı Parti 2. İptal Davası

3.1.1.4.1. İptal Davasının Konusu

Sosyaldemokrat Halkçı Parti tarafından, 07.08.1988 günlü, 3470 sayılı “22. 4.1983 Tarih ve 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa 27.06.1984 Tarih ve 3032 Sayılı Kanunla Eklenen Ek 1’inci Maddesine İki Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun”un 1. maddesinin Anayasa’nın 2., 5., 10. ve 68. maddelerine²⁶⁶ aykırılığı nedeniyle iptali istemidir²⁶⁷.

3.1.1.4.2. Davacı Sosyaldemokrat Halkçı Parti’nin İptal İsteminin Gerekçeleri

Sosyaldemokrat Halkçı Parti açmış olduğu bu iptal davasında, temsili demokrasiden yola çıkarak, 1982 Anayasası’nın 6. maddesiyle Türk milletine bahşedilen “Egemenlik, kayıtsız şartsız milletindir” hükmüyle milyonlarca insandan oluşan Türk milletinin egemenliğini temsilcileri aracılığıyla kullandığını belirterek, siyasi partilerin çağdaş demokrasiler için önemini vurgulayarak söze başlamıştır²⁶⁸.

Bu nedenle Sosyaldemokrat Halkçı parti, “Devlet siyasi partilere ayrıcalıklı davranamaz. Bir kısım siyasi partilere geniş olanaklar sağlarken, diğerlerini de farklı koşullara tabi tutamaz” diyerek, birazdan ayrıntılarıyla

²⁶⁵ AMK, T. 05.01.1988, E. 1987/14, K. 1988/1, s. 7-8.

²⁶⁶ Bkz. dipnot, 253.

²⁶⁷ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 1-4.

²⁶⁸ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 2.

inceleyeceğimiz 3470 sayılı Kanunun, siyasi partileri devlet yardımı konusunda ayrıştırdığı, siyasi partileri ayrıcalıklı kıldığı ve eşitsizlik doğuran hükümler içerdiği gerekçesiyle iptal edilmesi gerektiğini savunmuştur²⁶⁹.

İptali istenen 3470 sayılı Kanunun 1. maddesi şöyledir:

“Milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların % 7’sinden fazlasını alan siyasi partilere de Devlet yardımı yapılır. Bu yardım en az Devlet yardımı alan siyasi partinin ikinci fıkra gereğince almış olduğu yardım ve genel seçimlerde aldığı toplam geçerli oy esas alınarak kazanlıkları oyla orantılı olarak yapılır. Ancak bu yardım üçyüzelli milyon liradan az olamaz. Bunun için her yıl Maliye ve Gümrük Bakanlığı bütçesine yeterli ödenek konulur.

Yukarıdaki fıkralarda öngörülen yardım miktarları; bu yardımdan faydalanabilecek siyasi partilere, milletvekili genel seçiminin yapılacağı yıl üç katı; mahallî idareler genel seçim yılı için iki katı olarak ödenir. Her iki seçim aynı yıl içerisinde yapıldığında bu ödemenin miktarı üç katı geçemez. Bu fıkra gereğince yapılacak katlı ödemeler, Yüksek Seçim Kurulunun seçim takvimine dair kararının ilanını izleyen 10 gün içinde yapılır”²⁷⁰.

2820 sayılı SPK’nın 3470 sayılı Kanunla iki fıkra eklenmeden önceki halinde yalnızca milletvekili seçiminde genel barajı aşmış bulunan siyasi partilere Genel Bütçe gelirleri toplamının beşbinde biri oranında bir meblağı Türkiye Büyük Millet Meclisindeki sandalye sayısına göre siyasi partilere taksim ederek ödenmesi öngörülmekteyken, 3470 sayılı Kanun ile genel barajı aşmamış, ancak milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların % 7’sini alan siyasi partilere de devlet yardımı yapılması esas getirilmiştir. Ayrıca bu yardımın en az devlet yardımı alan siyasi partinin almış olduğu yardım ve genel seçimlerde aldığı toplam geçerli oy esas alınarak kazandıkları oyla orantılı olmak suretiyle yapılması öngörülmekte ve yapılacak yardımın asgari miktarı da belirtilmektedir.

²⁶⁹ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 3.

²⁷⁰ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 2-4.

Sosyaldemokrat Halkçı parti getirilen bu düzenlemeyle siyasi partilere devlet yardımı yapılmasının tümüyle ayrıcalık yaratabilecek farklı esaslara bağlandığı sebebiyle iptal davası açtığını ifade etmiştir²⁷¹.

Bu nedenle Sosyaldemokrat Halkçı partiye göre, adı geçen Kanun, 1982 Anayasası'nın 2. maddesinde belirtilen "...demokratik hukuk devleti..." ilkesine aykırı olması, Anayasa'nın 5. maddesinde yer alan "devletin Cumhuriyeti ve demokrasiyi koruma" amacına ters düşmesi, eşitlik ilkesini düzenleyen 10. maddesine, makul ve kabul edilebilecek herhangi bir gerekçeye dayanmaksızın siyasi partilere yardım konusunda farklı düzenlemeler getiren ve siyasi partileri demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları sayan ve dolayısıyla tüm siyasi partilerin demokratik siyasi hayattaki işlevlerinin birbirine eşit görülmesini gerektiren 68. maddesinin 2. fıkrasına aykırılık oluşturmaktadır ve iptal edilmelidir²⁷².

2820 sayılı SPK'nın geçici 13. maddesine göre yapılan devlet yardımının miktarını artırmak ve kapsamını genişletmek amacıyla bu maddeye 3349 sayılı Kanun ile iki fıkra eklenmiş bu kanunun Sosyaldemokrat Halkçı Parti tarafından bazı hükümlerinin iptali istemini Anayasa Mahkemesi reddetmiştir²⁷³.

3.1.1.4.3. Anayasa Mahkemesi'nin Esas İncelemesi ve Sonuç Kararı

1982 Anayasası'nın siyasi partilerle ilgili hükümleri arasında yer alan 69. maddesinde sözü edilen siyasi partilerle ilgili hükümler incelendiğinde; Anayasa koyucunun, "Demokratik siyasi hayatın vazgeçilmez unsurları" olarak nitelediği siyasi partileri bir dernek ya da benzeri kuruluş saymayıp onların çok ilerisinde ve üstünde değerlendirdiği; siyasi partilerin uyacakları esasların Anayasa 'da yer almasından, Anayasa gereği gelir kaynaklarıyla

²⁷¹ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 2.

²⁷² AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 3.

²⁷³ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 4.

giderlerinin Anayasa Mahkemesi'nce denetlenmesinden, kapatılmalarının Anayasa Mahkemesi kararına bağlı tutulmasından anlaşılmaktadır²⁷⁴.

Anayasa Mahkemesi, Anayasa'nın siyasi partilere verdiği büyük önemin, onların Anayasa gereği göreceği iş ve faaliyetlerin kapsamının göz önünde tutularak değerlendirilmesi gerektiğini ve bu iş ve faaliyetlerin seçmene ulaşma noktasında ancak siyasi partilerin ülke düzeyinde örgütlenmeleri, yani olduğunca çok sayıda il ve ilçe örgütlerini kurmaları ile olanaklı olduğunu belirtmiştir²⁷⁵.

Siyasi partilerin yukarıda açıklanan amaçlarına ulaşabilmeleri için gerekli, yeterli maddi ve nakdi olanaklara sahip olmalarının zorunlu olduğunu belirten Mahkeme, tıpkı yirmi sene önceki K. 1969/14 sayılı kararında da savunduğu gibi, milletvekili ve yerel yönetim seçimlerine katılarak milli iradenin oluşmasını sağlamayı temel hak ve ödev olarak üstlenen siyasi partilerin yaşamalarına ve gelişmelerine halkın ilgisinin yeterli olmadığı durumlarda, çok partili demokratik düzenin gerekli kıldığı ölçüde devletçe yardım yapılmasından yoksun bırakılmalarının, onları paraca güçlü birtakım kişi ve kuruluşların etki ve baskısı altına düşme tehlikesi ile karşılaştıracağını ve bunun hukuka aykırı olacağını belirterek, yapılan bu yardımın aslında kamu yararı düşüncesiyle yapıldığını bu kararında bir kez daha vurgulamıştır²⁷⁶.

Siyasi partilere yardım yapamayacak olan kurumları tek tek sayan Anayasa maddesi, devlet yardımını bu yasaklar arasına sokmadığı için siyasi partilere devlet tarafından yardım yapılabileceği düşüncesi her ne kadar olağan gibi görünse de siyasi partilerin çağdaş demokrasilerdeki işlevlerini yerine getirmesini sağlayacak maddi kaynağını yine kendi gayretleriyle oluşturma yoluna gitmesi gerekmektedir. Ancak bu sayede devlet baskısından ve himayesinden uzaklaşılabilir²⁷⁷.

Mahkeme, bu kararında K. 1988/1 sayılı kararında da belirttiği gibi kanun önünde eşitliğin, herkesin, her yönden aynı kurallara bağlı tutulmaları

²⁷⁴ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 7.

²⁷⁵ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 7.

²⁷⁶ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 8.

²⁷⁷ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 9.

demek olmadığını, Anayasa'nın 10. maddesinde öngörülen eşitliğin, mutlak anlamda bir eşitlik olmayıp, haklı nedenlerin bulunması durumunda farklı uygulamalara olanak verebilen bir ilke olduğunu tekrar etmiştir²⁷⁸.

Mahkemeye göre, dava konusu düzenlemeyle partiler arasında bir ayırım yapılmamış, büyüklük ve güçlerine göre sağladıkları kamu yararı göz önünde tutularak farklı davranılmıştır. Bu durumun partiler arasında eşitsizliğe yol açtığı düşünülse de bu eşitsizlik haklı bir nedene dayanmakta yapılan düzenlemenin, bir önceki seçimlerde öbür partilere oranla daha büyük seçmen kitlesinin güvenini kazanmış partilere avantaj sağlamaktan ibaret olduğunu belirtmektedir²⁷⁹. Ayrıca yapılan bu düzenleme objektif olarak düzenlenmiş ve bütün partilere seçimlere katılıp belli oranda oy almaları koşuluyla mali yardımdan yararlanmaları olanağını vermesi yönüyle de Anayasa'nın 2. maddesine aykırı görülmemektedir²⁸⁰.

Sonuç olarak Anayasa Mahkemesi 07.08.1988 günlü, 3470 sayılı "22.4.1983 tarihli 2820 Sayılı Siyasi Partiler Kanununa 27.6.1984 tarihli 3032 sayılı Kanunla Eklenen Ek 1'inci maddesine İki Fıkra Eklenmesi Hakkında Kanun" un 1. maddesinin Anayasa'ya aykırı olmadığına ve iptal isteminin reddine oy çokluğuyla karar vermiştir²⁸¹.

²⁷⁸ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 9-10.

²⁷⁹ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 11.

²⁸⁰ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 12.

²⁸¹ AMK, T. 06.07.1989, E. 1988/39, K. 1989/29, s. 11-12.

SONUÇ

Siyasi partiler, parti kurma özgürlüğünün bir insan hakkı olarak güvence altına alınması ve demokratik açıdan yıkıcı olmamaları için denetim altına alınmışlardır. Bilindiği gibi, seçimler, demokrasiyle birlikte gelmiştir. Zamanla seçmen kitlesi gelişmiş ve neticesinde siyasi partiler ve siyaset bilimi ortaya çıkmıştır. Tarihin hiçbir döneminde demokrasiler yönetemeyen bir yönetim anlayışına sahip olmamışlardır. Demokratik rejimler iyi ya da kötü fakat sonuç olarak yönetebilen bir yönetim anlayışına sahiptirler.

Ülkemizde 1980 darbesi sonrası darbeciler tarafından siyasi partilere giydirilen demir korse hala geçerlidir. 1982 Anayasası döneminde oluşturulan 1983 tarihli 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu, ilk halinde siyasi partilere ilişkin olarak kadın kolları kuramayacaklarına, gençlik kolları kuramayacaklarına, sendikalarla etkileşime geçemeyeceklerine yönelik özgürlük nerede sorusunu akla getiren, siyasi partilerin yapabileceği faaliyetleri sorsa daha iyi olurdu dedirtecek derecede yasağı kapsayan birçok antidemokratik hüküm içermektedir. 2820 sayılı SPK hemen her maddesiyle siyasi partilere karşı büyük bir güvensizlik ifade etmektedir. Topluma öncü olması gereken siyasi partiler bu halde dar bir alanda faaliyet göstermeye çalışmakta ve yeni fikirler ortaya koyamamaktaydı. Bugün için bakıldığında ülkemizde mutlaka süratle yeni bir siyasi partiler kanunu yapılması ihtiyacı vardır ve siyasi partilerin hukuki niteliği açıklığa kavuşturularak demokratik seçimlere daha uygun bir ortam hazırlanması gerekmektedir. Zira bu şekilde kendileri çok dar bir alana sıkışmış olan siyasi partilerin ülkeyi kalkındırması mümkün değildir.

Bu sebeple siyasi partilere demokrasi tarihi kadar eski olmasa da özellikle 1900'lü yılların başından itibaren bir yandan anayasal statü verilmiş ve özel düzenlemeler yapılma yoluna gidilmiştir.

Öte yandan demokratik rejimlerin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için siyasi parti faaliyetlerinin sınırlandırılması, devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılması ve hatta kapatılması demokratik düzenin kendini koruması için zorunluluk olarak görülmektedir. Siyasi kültür ve

terbiyenin tam olarak yerleşmemesi SPK'daki eksik düzenlemelerin bu düşüncelere neden olduğu söylenilebilir.

AYM parti kapatma davalarında AİHM'nin bu konuda benimsediği hak eksenli anlayışla çatışmaktadır. AYM, bugüne kadar 26 siyasi parti kapatmış ve AİHM'ye başvuruda bulunan bu partilerin bir tanesi hariç tamamı haklı bulunmuştur. 1995 ve 2001 yılı değişiklikleri ve AİHS'nin iç hukuka üstün sayılması gibi önemli adımın atılmasıyla siyasi partilere ilişkin olarak da köklü değişiklikler yapılmıştır. 1982 Anayasası'nın 68. maddesinin ikinci fıkrası, siyasi partileri, demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez öğeleri sayması siyasi partilerin eşit güçte olması gerektiği anlamına gelmemektedir. Bunlardan hangisi seçimlere katılıp diğerlerinden fazla oy almışsa, o siyasi partinin seçim yoluyla milli iradeyi oluşturmakta daha fazla başarı sağladığı ve böylece kamu yararına hizmet etme gücüne sahip olduğu ortadadır. Seçimlerin kaderini belirleyen milli irade siyasi partilerin de üstünde olup demokratik hukuk düzeninin temelidir.

Siyasi partilere getirilen yasaklamalar gerekli ölçüde militan demokrasi anlayışına uygun olmalıdır, fakat bu yasaklamalar hiçbir zaman militan devletin korunmasına hizmet etmemelidir. Örneğin siyasi partileri kapatmak yerine, kapatma dışı ara modeller geliştirilmelidir. 1995 ve 2001 yılı değişiklikleri ile bir ölçüde katı militan demokrasi anlayışından daha ılımlı bir militan demokrasi anlayışına geçildiği kabul edilebilir. Böylece, siyasi partileri kapatmak yerine faaliyetlerini denetlemek yoluyla onların illegal faaliyetlerini önlemek de mümkün hale gelebilir.

648 sayılı SPK'nın yürürlükten kalkmasının ardından ülkemizde siyasi partilere Devlet yardımı yapılması sorununun mevzuatımıza tekrar girişi 22.4.1983 tarihinde çıkarılan 2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'na 27.6.1984 tarihinde 3032 sayılı Kanun ile eklenmiş bulunan ek madde hükmü ile olmuştur. Maddi yardıma ilişkin üçüncü bölümde yer verdiğimiz kararlar kapsamında AYM zaman içinde aynı türden açılan iptal davalarında farklı kararlar verebilmiştir. Fakat siyasi partilere yapılacak devlet yardımı kanaatimizce demokratik düzende siyasi partiler arasında eşitsizliğe sebep olmamaktadır.

Bu bakımdan açılan iptal davalarında dava konusu yapılan siyasi partilere maddi yardıma ilişkin kuralların, siyasi partilerin demokratik siyasi yaşamın vazgeçilmez öğeleri olduğuna ilişkin ilkeyi zedelediği söylenemez. Sonuç olarak, belirli partileri hedef alan ve diğer partilerin o duruma gelmelerini önleyen hükümler bulunmadığından, devlet yardımından yararlanmayan siyasi partiler de, aynı ölçüde oy almak koşuluyla, bu yardımdan yararlanma olanağına sahip olabilirler. 1961 Anayasası “ister iktidarda, ister muhalefette olsun” deyiimiyle de siyasi partilerin az oy olabileceklerini öngörmüş bulunmaktadır. Belli oyu alan siyasi partilere devlet yardımı yapılması AYM tarafından, çağdaş demokrasilerde, gerek siyasi partiler ve gerekse sivil toplum kuruluşları arasında cereyan eden siyasi mücadeleye demokratik yollarla katkıda bulunmak anlamında kabul edilmiştir.

Siyasi partilere devlet tarafından yardım yapılması yerine, onlara gerekli ve yeterli düzeyde demokratik yarışma ortamı sağlanmalı, bu sayede siyasi partilerin gelişmesine imkan tanınmalı ve siyasi partiler bu doğrultuda devlet işleyişini düzenleyen anayasalardan tamamen soyutlanarak birer özel hukuk kuruluşu olarak kabul edilmelidirler.

KAYNAKÇA

KİTAP ve MAKALELER

Abadan, Nermin; **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1966.

Ahmad, Feroz; **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1995.

Akad, Mehmet; **Genel Kamu Hukuku**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1997.

Akçalı, Nazif; **Siyaset Bilimine Giriş**, İzmir, 1991.

Beer, Max; **Sosyalizmin ve Sosyal Mücadelelerin Tarihi**, çev. Galip Üstün, İstanbul, Hüsnütabiat Matbaası, 1965.

Berkes, Niyazi; **Siyasi Partiler**, İstanbul, Yurt Yayınları, 1946.

Çam, Esat; **Siyaset Bilimine Giriş**, İstanbul, Der Yayınları, 1990.

Daver, Bülent; **Siyaset Bilimine Giriş**, Ankara, Sevinç Matbaası, 1968.

Daver, Bülent; **Anayasa Mahkemesi Kararları Açısından Siyasi Partiler: Birkaç Örnek Olay**, Ankara, Anayasa Yargısı, 1986.

Demirkol, Ferman; **Anayasa Hukuku: Genel Esaslar, Türk Anayasa Hukuku**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2011.

Duverger, Maurice; **Siyasal Partiler: Modern Devletteki Örgütleri ve Faaliyetleri**, çev. Ergun Özbudun, Ankara, AÜHF Yayını, 1970.

Eren, Abdurrahman; "Türk Hukukunda Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği ve Türk Anayasa Mahkemesi'nin Tutumu", **Yılmaz Aliefendioğlu Armağanı**, 2009 s. 25-50.

Eroğul, Cem; **Çağdaş Devlet Düzenleri**, Ankara, Kırilangıç Yayınevi, 1997.

Gözler, Kemal; **Türk Anayasa Hukuku**, 15. baskı, Bursa, Ekin Yayınları, 2013.

Güler, Alper; Özer, Attila; **Türk Cumhuriyetleri Anayasaları**, Ekim, 1999.

Gürbüz, Yaşar; **Anayasalar**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1981.

Kapani, Münci; **Politika Bilimine Giriş**, 16. basım, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2004.

Kapani, Münci; **Kamu Hürriyetleri**, Ankara, AÜHF Yayınları, 1970.

Kanadoğlu, Osman Korkut; "Siyasi Partiler ve Yasaklama Rejimi", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 1993.

- Koçak, Mustafa; “1982 Anayasası’na Göre Siyasi Partilerin Hukuki Statüsü”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 1993.
- Laski, J. Harold; **Demokrasi Nedir?**, derleyen: Necati Hersek, İstanbul, Evren Yayınları, 1962.
- Lipson, Leslie; **Politika Biliminin Temel Sorunları**, çev. Tuncer Karamustafaoğlu, , 4. baskı, Ankara, Birlik Yayınları, 1986.
- Mardin, Şerif; **Jön Türklerin Siyasi Fikirleri**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1964.
- Mehter, Hamdi; **Siyasi Partilerin Mali İşlemleri ve Denetimleri**, Ankara, Anayasa Yargısı, 1995.
- Odyakmaz, Zehra; **Siyasi Partilerin Kapatılması İle İlgili Hükümlerde Uyumsuzluklar ve Uygulamadaki Güçlükler**, Ankara, Anayasa Yargısı, 1996.
- Öz, Esat; **Otoritizm ve Siyaset**, Ankara, Yetkin Yayınları, 1996.
- Özcan, Hüseyin, Yanık, Murat; **Siyasi Partiler Hukuku**, 2. baskı, İstanbul, Der Yayınları, 2011.
- Özbudun, Ergun; **Batı Demokrasilerinde ve Türkiye’de Parti Disiplini**, Ankara, AÜHF Yayınları, 1968
- Özbudun, Ergun; **Siyasal Partiler**, 2. baskı, Ankara, Sevinç Matbaası,
- Özbudun, Ergun; **Türk Anayasa Hukuku**, 4. baskı, Ankara, Yetkin Yayınları, 1995.
- Özbudun, Ergun; “Siyasi Partiler ve Demokrasi”, Sempozyum, **TESAV Yayınları**, Yayın yeri belirtilmemiş, 1995.
- Özer, Attila; **Anayasa Hukuku: Genel İlkeler**, Ankara, Turhan Kitabevi, 2010.
- Pantül, Mehmet; **Siyasi Partiler Kanunu Metinleri: Türkiye-Almanya-Portekiz**, Ankara, TBMM Yayınları, 1982.
- Perinçek, Doğu; **Anayasa ve Partiler Rejimi**, 3. baskı, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1985.
- Sağlam, Fazıl; **Siyasi Partiler Hukukunun Güncel Sorunları**, 1. baskı İstanbul, Beta Yayınları, 1999.

Savcı, Bahri; **Siyasi Partiler Kanunu Dolayısıyla Bazı Mütalaalar**, AÜSBFD, cilt XIX, sayı 1, 1964.

Sigmund, Neumann; **Modern Political Parties**, Chicago, 1958.

Teziç, Erdoğan; **100 Soruda Siyasi Partiler**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1976.

Teziç, Erdoğan; **Anayasa Hukuku**, İstanbul, Beta Yayınları, 2001.

Tunaya, Tarık Zafer; **Siyasi Kurumlar ve Anayasa Hukuku**, İstanbul, 1982.

Tunaya, Tarık Zafer; **Türkiye’de Siyasi Partiler: 1859-1952**, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1952.

Tunaya, Tarık Zafer; **Siyasal Müesseseler ve Anayasa Hukuku**, 5. bs., İstanbul, Araştırma Eğitim Ekin Yayınları, 1982.

Tuncay, Suavi; **Parti İçi Demokrasi ve Türkiye**, Ankara, Gündoğan Yayınları, 1996.

Turan, İlter; “Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış”, İstanbul, **İÜİF Yayını**, 1977.

Turhan, Mehmet; “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Siyasi Parti Kapatma Davaları”, **Liberal Düşünce Dergisi**, sayı 22, 2001.

Turhan, Mehmet; **Hükümet Sistemleri ve 1982 Anayasası**, Diyarbakır, DÜHF Yayınları, , 1989.

Weber, Max; **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1986.

Yayla, Atilla; **Siyaset Teorisine Giriş**, Ankara, Siyasal Kitabevi, 1998.

Yıldız, Mustafa; **Federal Almanya’da Siyasi Partiler**, İstanbul, MÜHF Yayını, 1987, cilt II, sayı 1.

İNTERNET KAYNAKLARI

Yararsoy, Dursun “Temsili Demokrasinin Gelişiminde Siyasal Partiler Kavramı”, (Erişim) websitem.gazi.edu.tr/dursun.yararsoy/DosyaIndir?DosyaNo:0be1b0fd04e80b6baf6c8a86c6a4e17d, 19 Ağustos 2013, s. 1-2

(Erişim) <http://www.tdk.gov.tr/>, 08 Eylül 2013.

ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

Esas Sayısı: 1968/26, Karar Sayısı: 1969/14, Karar Günü: 18 ve 19 Şubat 1969, R.G. Tarih-Sayı: 25.02.1970/13430.

Esas Sayısı: 1970/12, Karar Sayısı: 1971/13, Karar Günü: 02.02.1971, R.G. Tarih-Sayı: 09.07.1971/13890.

Esas Sayısı: 1987/14, Karar Sayısı: 1988/1, Karar Günü: 05.01.1988.

Esas Sayısı: 1988/39, Karar Sayısı: 1989/29, Karar Günü: 06.07.1989.

ÖZET

ERDOĞAN, Didem. Anayasal Demokrasilerde Siyasi Partilerin Hukuki Niteliği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Bu çalışmada, anayasal demokrasilerde, siyasi partilerin hukuki niteliği hakkında yapılan tartışmalar incelenmiştir. İnceleme konusu, anayasalarında siyasi partilere yer veren ülkelerin Anayasaları ve Siyasi Partiler Kanunu hükümleri çerçevesinde ele alınmış, siyasi partilerin tarihsel gelişimi, tanımı, işlevleri ile unsurlarının nelerden ibaret olduğu ve siyasi parti türleri incelenmiştir. Bu kapsamda, siyasi partilerin demokrasi ile ilişkisi ve temsili demokrasi kurumları üzerindeki etkileri ve temsili demokrasiyle olan benzerlik ve farklılıklarına değinilmiştir. Daha sonra, Türk hukukunda ve karşılaştırmalı hukukta, anayasal ve yasal temelde siyasi partilerin hukuki düzenlemelere ne şekilde konu edildiği ele alınacak; devamında ise, Türk ve dünya doktrininde siyasi partilerin hukuki niteliği hakkındaki görüşler incelenerek, konu açıklanmaya çalışılmıştır. Temel olarak, siyasi partilerin hukuki niteliği konusunda, kamu hukuku görüşü, özel hukuk görüşü ve uzlaşmacı görüş olarak üç farklı nitelermeye yer verilen çalışmamızda, bu görüşlerin dayanağı olan temel hususlar incelenmiştir. Son olarak, Türk Anayasa Mahkemesi'nin bu konudaki tutumu, Türkiye İşçi Partisinin, Birlik Partisinin, Sosyaldemokrat Halkçı Partinin, siyasi partilere devlet yardımı konusunda yapılan birtakım düzenlemelere karşı açtığı iptal davalarında vermiş olduğu kararlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler

1. Siyasi Parti
2. Hukuki Nitelik
3. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
4. Anayasa Mahkemesi
5. Parti Kapatma

ABSTRACT

ERDOĞAN, Didem. The Legal Nature of Political Parties in Constitutional Democracy, İstanbul, 2014.

In this study, we examined debates about the legal nature of political parties in constitutional democracies. Examination of the Constitution of the country that political parties in the constitution and political parties are discussed in the framework of Law, the historical development of political parties, by definition, neither of which is composed of elements with functions and party species were examined. In this context, the relationship between democracy and representation of the effects of political parties and representative democratic institutions have been mentioned on the similarities and differences with democracy. Then, in Turkish law and comparative law, the constitutional and legal basis for the legal regulation of political parties will be considered as subject; in continuation, Turkey and reviewing opinions on the legal nature of the doctrine of political parties in the world, have tried to explain matters. Basically, on the legal nature of political parties, the public law opinion, the private law opinion and accommodating opinion to study three different descriptions were examined, basic issues that are the basis of these opinions. Finally, Turkey Worker Party, the Unionist Party, Social Democratic Populist Party have been evaluated within the framework of decisions given by the annulment of some regulations on state aid, Turkish Constitutional Court's attitude in this regard.

Keywords

1. Political Party
2. Legal Status
3. European Court of Human Rights
4. The Constitutional Court
5. Closing Party

